

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

İSMAİL LÜTFİ BEY (SİMAVİ) VE LİVERPOOL BAŞŞEHBENDERLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cem BAYINDIR

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ

MAYIS 2019

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

İSMAİL LÜTFİ BEY (SİMAVİ) VE LİVERPOOL BAŞŞEHBENDERLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cem BAYINDIR

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ

MAYIS 2019

Cem Bayındır tarafından hazırlanan İsmail Lütfi Bey (Simavi) ve Liverpool Başkentliği
Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Fatma Ürekli
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Yakıncoğ Bril! Anabilim Dalında
Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Fatma Ürekli

Üye : Prof. Dr. Recep Karacıkaya

Üye : Prof. Dr. İsmail Türkoglu

Üye : _____

Üye : _____

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Cem BAYINDIR

İSMAİL LÜTFİ BEY (SİMAVİ) VE LİVERPOOL BAŞŞEHBENDERLİĞİ

ÖZET

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, klasik dönemden farklı olarak uluslararası münasebetlerde gösterdiği mücadelelerde diplomasiyi çok daha etkili kullanmıştır. Bu sayede elçiliklerin yanında şehbenderlikler, yapısal ve işlevsel değişikliğe uğrayarak uluslararası ilişkilerde önemli bir diplomasi unsuru haline gelmiştir. Hariciye Nezareti görevlileri de şehbenderlik ağını genişleterek bu mücadele sahasını etkili şekilde kullanmıştır. Böyle bir süreçte bir paşa çocuğu olarak dünyaya gelen İsmail Lütfi (Simavi) Bey dönemin önemli diplomatları arasında yer almaktadır. İsmail Lütfi'nin İstanbul'da başladığı eğitimi Lübnan'da bir Fransız okulu ile devam etmiş ve aldığı eğitim sayesinde Fransız diline olan hakimiyeti kariyerinin belirlenmesinde rol oynamıştır. İsmail Lütfi, birkaç sene çeşitli yurt dışı görevlerinde bulunduktan sonra Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından Liverpool Başşehbenderi olarak tayin edilmiştir. Lütfi Bey, bu memuriyeti süresince pek çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Liverpool Başşehbenderi olarak Liverpool İslâm Cemiyeti'nin faaliyetlerini takip etmiş ve Osmanlı Devleti adına koruyuculuğunu üstlenmiştir. Aynı zamanda Liverpool'da Osmanlı vatandaşlarının hareketlerini ve İngiltere'nin politikalarını gözlemleyerek merkezin haberdar olmasını sağlamıştır.

Hariciye Nezareti bünyesinde uzun yıllar boyunca yurt dışında çeşitli görevlerde çalışarak devletin diplomatik gücünü uluslararası alanda başarılı şekilde katkı sağlayan Lütfi Bey, başşehbender olarak Barselona ve Peşte şehirlerinde de devleti temsil etmiştir. Ayrıca Lütfi Bey etkili bir diplomatlık ve saray başmâbeyncilik görevleri dışında hazırladığı eserlerle de döneme ışık tutmuştur.

Liverpool Başşehbenderlik görevi sırasında hazırladığı raporlar Osmanlı Devleti'nin dış politikasında belirleyici olmuştur.

Anahtar Kelimler: Osmanlı Devleti, Sultan II.Abdülhamid, İsmail Lütfi Simavi, Hariciye Nezareti, Liverpool, Başşehbender, Başmâbeyn.

MR. ISMAIL LUTFI (SIMAVI) AND THE CONSUL GENERAL OF LIVERPOOL

ABSTRACT

In the 19th century, Ottoman Empire used diplomacy much more effectively in its struggles in international relations different from the classical period. Thus, the consulates have become an important element of diplomacy in the international relations through structural and functional changes in addition to the embassies. The officials of the Ministry of Foreign Affairs have also used this area of combat effectively by expanding the network of the consulates. Ismail Lutfi (Simavi), who was born as a child of pasha in such a process, is among the important diplomats of the period. Ismail Lutfi started his education in Istanbul and continued with a French school in Lebanon and his mastery of the French language helped to determine his career, thanks to the education that he received. After Ismail Lutfi had worked for several years in various foreign mission, he was appointed by Sultan Abdulhamid II (1876-1909) as the consul general of Liverpool. He carried out many important services during this mission period. Ismail Lutfi followed the activities of Liverpool Islam Society as a consulate general in Liverpool and he assumed the protection in the name of Ottoman Empire. He also ensured that the center was informed by observing the movements of Ottoman citizens and the policies of Britain in Liverpool.

Mr. Lutfi, who worked in various positions within the Ministry of Foreign Affairs for many years abroad, by contributing successfully to the diplomatic power of the state in the international arena, represented the state as a consul general in the cities of Barcelona and Budapest, as well. Furthermore, Mr. Lutfi, enlightened the period with the works he prepared except for the diplomatic and palace chief officer.

The reports that he had prepared during his term as a consul general of Liverpool became the determining factor in the foreign policy of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Sultan Abdulhamid II, Ismail Lutfi Simavi, Ministry of Foreign Affairs, Liverpool, Consul General, Palace Chief Officer.

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin önemli diplomatları arasında yer alan İsmail Lütü (Simavi), uzun yıllar yurt dışında Hariciye Nezareti'nin bir memuru olarak çalışmış ve ayrıca Osmanlı sarayında başmâbeynci olarak görev yapmıştır. Bu tezde önemli görevler üstlenen İsmail Lütü Bey'in Liverpool Başşehbenderlik hizmeti odak noktası alınmakta, bu süreçte de diplomatik faaliyetleri incelenmiştir.

Tezin birinci bölümünde; İsmail Lütü Bey'in ailesi ve yaşadığı çevresi, öğrenim hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde, İsmail Lütü Bey'in Hariciye Nezareti bünyesindeki hizmetleri ile Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) ve Sultan VI. Mehmed (1918-1922) dönemleri arasında üstlendiği başmâbeyncilik görevleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümünde ise, şehbenderlik kurumunun tarihi süreçteki önemi hakkında genel bilgi verilmiştir ve sonra İsmail Lütü Bey'in Liverpool Başşehbenderlik (1891-1893) görevi süresince, çalışmaları, Osmanlı hükümetine gönderdiği farklı konulara dair raporları dönemin olayları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu tezin konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamasında, değerli fikirleriyle yol gösteren, tetkik eden ve destekleyen danışman hocam Prof. Dr. Fatma Ürekli'ye, lisans eğitimimden beri bilgi ve birikimlerini daima paylaşan değerli hocam Doç. Dr. Muzaffer Ürekli'ye, bu çalışma sırasında bana maddi ve manevi destek olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Cem Bayındır

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
İÇİNDEKİLER	xiii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
1. İSMAİL LÜTFİ (SİMAVİ) BEY'İN HAYATI	9
1.1. İsmail Lütfi (Simavi) Bey'in Ailesi ve Çevresi	9
1.2. Tahsil Yılları	14
1.3. Eserleri	16
1.3.1. Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret	16
1.3.2. Devr-i İnkilâb	19
1.3.3. Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim	22
1.3.4. Siyaset-i Hariciye	24
1.4. Rütbeleri, Nişanları ve Madalyaları	26
1.5. Şahsiyeti, Vefatı	30
2. İSMAİL LÜTFİ (SİMAVİ) BEY'İN MESLEKİ HAYATI.....	33
2.1. Hariciye Nezareti	33
2.1.1. Tahrirât-ı Ecnebiye Kalemindeki Görevi	34
2.1.2. Sefaret ve Şehbenderlik Görevleri.....	35
2.1.3. Tahrirât-ı Hariciye Kâtipliği Görevi.....	44
2.2. Mâbeyn-i Hümâyûn	45
2.2.1. Sultan V. Mehmed Reşad Dönemi	47
2.2.2. Sultan VI. Mehmed (Vahdettin) Dönemi	53
3. İSMAİL LÜTFİ (SİMAVİ) BEY'İN LİVERPOOL BAŞŞEHBENDERLİĞİ.....	59
3.1. Şehbenderlik Kurumu	59
3.2. Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Kurumu	60
3.3. İsmail Lütfi'nin Liverpool Başşehbenderlik Görevi	65
3.3.1. İsmail Lütfi Bey'in Liverpool İslâm Cemiyeti'ndeki Vazifesi	67
3.3.2. Anadolu'dan Amerika'ya Firar Eden Ermeniler	83
3.3.3. Göç Etmek İsteyen Rus Musevileri	86
3.3.4. İngiltere Gemilerinde Çalışıp Ülkesine Geri Dönemeyen Osmanlı Gemicileri	88
3.3.5. İsmail Lütfi Bey Zamanında Liverpool, İngiltere Nüfusuna Dair.....	89
SONUÇ.....	91
KAYNAKLAR	95
EKLER.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR

BCA :Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi

bkz. : Bakınız

BOA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı
Arşivi

çev. : Çeviren

DİA : Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ed. : Editör

H. : Hicri Takvim

haz. : Hazırlayan

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

Nr. : Numara

R. : Rumi Takvim

s. : Sayfa

sy. : Sayı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın ortalarından itibaren askeri ve ekonomik yönden duraklamaya başladığı anlaşılmaktadır. 1683 yılında II. Viyana Kuşatması sonucunda Osmanlı ordusu ikinci defa Viyana'yı alamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durumu fırsat gören birkaç Avrupa devleti, Kutsal İttifak (Avusturya Arşidüklüğü, Lehistan, Venedik, Malta Şövalyeleri, Rusya) adı altında bir birlik oluşturarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiştir. 1683-1698 yılları arasında gerçekleşen savaşta yenik düşen Osmanlı Devleti, imzaladığı Karlofça Antlaşması (1699) ile Avrupa devletleri karşısında ilk ağır yenilgisini alarak büyük çapta toprak kaybetmiştir. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile XVII. yüzyılı bir yenilginin kabulüyle sona erdirmiştir. Böylelikle bir devri kapatıp ve bir diğerini başlatan bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle karşılıklı diplomatik ilişkilerde bulunması açısından dönüm noktası olmuştur.¹ Bu ilişkiler, Pasarofça Antlaşması (1718) ile toprak kayıplarının devamı gelince Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadaretinde (1718-1730) Avrupa'yı tanımanın Osmanlı dış politikası için gerekli olduğu kararıyla Yirmisekiz Mehmed Çelebi'yi 1720 yılında Fransa'ya ilk defa geçici elçi olarak tayin etmesiyle başlamıştır.² Bu devirden sonra Osmanlı Devleti, Avrupa'nın diplomasisi, ticareti, askeri ve teknolojik gücü hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Aynı zamanda Avrupalıların Osmanlı Devleti aleyhine genişlemelerini engellemek ve Avrupa'daki sınırlarını güvence altına almak için diplomatik temaslarda bulunmaya başlamıştır.³

XVIII. yüzyılı Avusturya ve Rusya ile yaptığı savaşlarla geçiren Osmanlı Devleti, geçici yollarla başvurduğu diplomatik ilişkilerden de beklediğini alamayarak

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “*Osmanlı Tarihi*”, IV/1, Ankara 1988, s. 1; Ali İbrahim Savaş, “*Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefâretnâmesi*”, Ankara 1999, s. 5.

² Faik Reşit Unat, “*Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*”, Ankara 1968, s. 19.

³ Aynı zamanda Osmanlıların önemli ticaret merkezi olan Avrupa şehirlerine de konsoloslukların açılması bu sadrazam devrinde karara alındı. Ayrıca bkz. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “XVII.Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, *Türkler Ansiklopedisi*, XII, 772.

devletin gerilemesini engelleyememiştir. Özellikle 1768-1774 yıllarında Rusya ile yapmış olduğu savaşın sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre (1774) Rusların İstanbul'da daimi elçilik açıp istedikleri yerde konsolosluk açma hakkını elde etmeleri devletin diplomasi alanında ağır bir yenilgi almasına yol açmış ve eskiden beri Müslümanların yaşadığı yer olan Kırım'ın da kaybedilmesi büyük bir utanç kaynağı olarak merkezin otoritesini daha da zayıflatmıştır.⁴ Bu yüzyılda, Osmanlı hakimiyeti altında olan topraklardan büyük bir kısmının terk edilmesi, uluslararası diplomasi siyasetine dönük kalıcı adımların atılmasına yol açmıştır.

Sultan III. Selim dönemine (1789-1807) gelinceye kadar Osmanlı diplomasi yöntemi klasik dönemden beri etkili olan tek taraflı ve karşılıklı ilkelere dayanmayan *ad hoc*⁵ ifadesiyle adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti klasik döneminde önemli diplomatik görüşmelerini yabancı devletlerin İstanbul'daki elçileri aracılığıyla görüşerek yürüttüğü bilinmektedir. Bu uygulamayı kendi üstünlüğünün bir göstergesi olarak kabul etmekteydi. Fakat XVIII. yüzyılda aldığı yenilgiler neticesinde Osmanlı Devleti, Avrupa'daki rollerinin savunma olduğunu ve bunu sağlamak için de siyasi geleneklerden kurtulup, karşılıklı diplomasi yöntemi olan modern diplomasiye geçmenin ihtiyaç olduğunu anlamıştır. Bu dönemden itibaren Osmanlı dış siyasette bir denge politikası sürdürmek zorunda kalmıştır. Mevcut topraklarını muhafaza etmek amacıyla Avrupa devletlerinin aralarındaki münasebetlerden faydalanmaya çalışarak diplomatik temaslar sayesinde ittifaklar sistemi içerisinde yer almaya başlamıştır. Özellikle Sultan III. Selim döneminde Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile ittifak yaparak Fransız işgaline son vermiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden beri dış siyasetinde etkili olan Avrupa'yı kendinden aşağı gören devlet anlayışı etkisini kaybederek yerini Avrupa ile eşitliği kabul eden bir devlet anlayışı almaya başlamıştır.

1789 yılında padişah olan Sultan III. Selim tahta çıkmadan önce dış dünyaya ve Avrupa'ya olan ilgisi ile bilinmekteydi. Şehzadeliği sırasında Fransa Kralı XIV.

⁴ İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi", s. 409; Ayrıca bkz. Bernard Lewis, "Modern Türkiye'nin Doğuşu", Ankara 2008, s. 53-54.

⁵ "Tarihte uygulanan ilk diplomasi yöntemi niteliği taşımaktadır. Bu sistemin diplomasi temsilcileri, belirli bir amacı ya da görevi gerçekleştirmek amacıyla, geçici bir süreyle yurtdışına gönderilirler ve bu görevi yerine getirdikten sonra ülkelerine geri dönerler." Hediye Tuncer - Hüner Tuncer, "Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler", Ankara 1997, s. 11.

Louis ile mektuplaşması, Avrupa'nın durumu ve gelişmeleri hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Yeniliklere açık olan Sultan III. Selim, tahta geçer geçmez edindiği bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin kendi kendine yetemeyeceğini anlayarak yeni bir diplomasi arayışına girmiştir. Bu nedenle Avrupa'nın ekonomik, sosyal, askeri ve teknolojik gelişmelerini Osmanlı Devleti sınırları içinde uygulamaya çalışmış ve uluslararası diplomaside denge siyasetini izlemiştir.⁶ Bu dönemden itibaren Osmanlı dış ilişkilerinde daha önce geçici olarak uygulanan diplomasi yöntemi yerine sürekli diplomasi yöntemi tercih edilmiştir. İlk sürekli elçilik, 1793 yılında İngiltere'de kurulmuş ve Yusuf Ağâh Efendi, Londra Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Bu durum, Sultan III. Selim'in "*Nizâm-ı Cedid*" reformları arasındaki en yenilikçi adımı olarak görülür ve diplomasi alanında Batı dünyasına yeni bir perde açılmıştır. Londra'nın ardından Avrupa'nın çeşitli başkentlerine de sürekli elçilikler açılmıştır. Ardından Paris, Viyana ve Berlin'de de daimi Osmanlı elçilikleri kurulmuştur.⁷ Eskiden kısa sürede ve belirli vesilelerle Avrupa'da bulunan Osmanlı elçileri, şimdi daha uzun süreler Avrupa'da bulunuyorlar ve gelişmeleri yakından takip ederek devletin bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti, uygulamaya başladığı sürekli diplomasi sayesinde dünyaya daha farklı bir açıdan bakmaya başlamıştır.

Bu elçilerin görevleri arasında bulundukları bölgedeki kurumları incelemek ve Osmanlı Devleti'ne bildirmek yer almaktadır. Elçilerin yazdığı raporlar neticesinde bir diğer önemli diplomasi alanı olan konsolosluk, Osmanlı Devleti'ndeki yaygın adıyla şehbenderlik kurumunun ticaretteki yeri ve gerekliliği ön plana çıkmıştır. Sultan III. Selim bu raporlar sonucunda, elçilere ek olarak Avrupalı devletlerle siyasi ve ticari ilişkileri iyileştirmek ve Osmanlı yurttaşlarının ticari çıkarlarını korumak için 1802 yılından itibaren şehbenderler de tayin etmeye başlamıştır. 1725 yılında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Ömer Ağa adında birini Viyana'ya şehbender olarak tayin etmesinden beri yarı resmi bir özellik taşımaktan başka hiçbir işlevi olmayan bu kurum, Sultan III. Selim sayesinde resmîyete bürünmüştür.⁸ İlk şehbenderlerin tayin

⁶ Niyazi Berkes, "*Türkiye'de Çağdaşlaşma*", İstanbul 2012, s. 99; Fahir Armaoğlu, "*19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*", Ankara 1997, s. 13.

⁷ Siyaset ve diplomasi alanında yapılan bu yenilikler, Osmanlı Devleti'ne batı tesirlerinin sızmasını kolaylaştırmıştır. Enver Ziya Karal, "*Osmanlı Tarihi (1789-1856)*", V, Ankara 1983, s. 73; Erik Jan Zürcher, "*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*", çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul 2008, s. 43.

⁸ Hilmi Ziya Ülken, "*Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*", İstanbul 2013, s. 25; Oral Sander, "*Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e*", Ankara 1989, s. 234.

edilmesinde etkili olan faktör, yurt dışındaki gayrimüslim tebaanın ve tüccarının haklarını savunmak, kendi aralarındaki veya yabancı tüccarlarla olan ticari anlaşmazlıkları çözmek ve bunlar arasındaki ticari davalara bakmak olmuştur. Bu sebeple, ilk olarak şehbenderlikler gayrimüslim tebaanın yoğun olarak bulunduğu Napoli, Malta, Marsilya ve Trieste⁹ gibi çeşitli Avrupa liman kentlerinde kurulmuştur. Bu şehbenderliklerin kurulmasıyla Osmanlı Devleti gelişmiş devletlerde olduğu gibi diğer devletlerle olan ilişkilerini diplomasi adı altında şehbenderler yoluyla da yürütmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti, 1821 yılına kadar Avrupa devletleri ile diplomatik temaslarda bulunmaya devam etmiştir. Fakat 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı ile Avrupa'daki elçilerin yanında bulunan Rum tercümanların devlet aleyhinde çalıştıkları öğrenilmiştir. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud (1808-1839) elçilikleri geçici olarak ortadan kaldırmıştır.¹⁰ Aynı zamanda çoğunlukla Rum tüccarlardan seçilen şehbenderlikleri de geçici olarak kaldırmıştır. Yunan İsyanı'nın ardından gelen Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile devlet çıkmaza girince Sultan II. Mahmud, 1830'lu yıllarda diplomatik ilişkileri yeniden başlattı. Bu ilişkilerin gerekliliğini anlayan padişah, 1836 yılında Avrupa'daki gibi oluşturduğu Hariciye Nezareti ile diplomasinin devamlılığını ve kurumsallaşmasını sağlamıştır.¹¹ Bu diplomasi atağı sayesinde şehbenderlik faaliyetlerinin artması sağlanmış ve böylelikle dünyanın birçok ülke ve kentlerinde şehbenderlikler açılmaya başlanmıştır. Şehbenderliklerin artmasıyla elçilerin yetersiz olduğu yerlerde Osmanlı Devleti dış dünya ile teması şehbenderler yoluyla gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu şehbenderlere siyasi, adli, ticari, ekonomik, dini, askeri ve istihbarat gibi alanlarda geniş yetkiler verilerek, görev ve sorumlulukları da arttırılmıştır. Böylelikle şehbenderler, yabancı ülkelerde yaşayan hem Osmanlı uyruklu hem de Müslüman olan kişilerin ve tüccarların işlerine destek olmak, Osmanlı Devleti bayrağı taşıyan gemilerin haklarını ve çıkarlarını korumak, tutuklanmış ve ceza almış Osmanlı uyruklu veya Müslüman olan kişilerin adalet güvencesi sağlamak ve vazife yaptığı yerde Osmanlı Devleti aleyhinde veya lehinde olan her türlü istihbari bilgiyi bildirmek sorumlulukları arasında yer almaktadır.

⁹ A. İ. Savaş, "Konsolos", *DİA*, XXVI, 179.

¹⁰ Ercümen Kuran, "Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821", Ankara 1968, s. 64.

¹¹ Mahmut Akpınar, "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XLI/2, 2017, s. 127-144.

Avrupa başta olmak üzere dış dünya ile temasa ve dış dünyanın her yönüyle takibine önem veren Sultan II. Abdülhamid, şehbenderliklerin sayısını arttırmış ve atanan şehbenderleri de eskiye oranla gayrimüslim tebaadan ziyade daha çok Müslüman tebaadan seçmiştir.¹² Bu dönemde diplomasi alınan mağlubiyetleri örtmek için eskisinden daha fazla etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu sebeple, şehbenderler ise diplomatik sorumluluklarının dışında siyasi bir rol üstlenerek hareket etmeye başlamıştır. Şehbenderlere yüklediği siyasi sorumluluktan dolayı Sultan II. Abdülhamid Bâbüâli'yi devre dışı bırakarak şehbenderler ile doğrudan haberleşmeye başlamıştır. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid döneminde şehbenderler, yabancı ülkelerde yaşayan Osmanlı Devleti vatandaşlarının dışında Müslüman olan kişileri Osmanlı Devleti'ne siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bir köprü oluşturarak bağlanmalarını sağlamıştır.

Bu tezde, Sultan II. Abdülhamid döneminde etkili görevlerde bulunan bir diplomat olan İsmail Lütfi (Simavi) Bey'in diplomasi hayatı ve özellikle Liverpool Başşehbenderliği yılları (1891-1893) incelenmiştir. Babası, Sultan Abdülmecid Dönemi (1839-1861) vezirlerinden olması hasebiyle Lütfi Bey, bu avantajlı durumu dolayısıyla İstanbul ve Lübnan'da aldığı iyi eğitimden sonra çok genç bir yaşta hariciye mesleğine intisap etmiştir. Diplomasinin etkili ve önemli olduğu bir dönemde, çeşitli yabancı ülkelerde yaklaşık 30 yıl boyunca memuriyetlik görevinde bulunan Lütfi Bey Osmanlı diplomasi hayatında önemli bir yer edinmiştir. Lütfi Bey'in görev süresi, Sultan II. Abdülhamid dönemine denk geldiği için dönemin dış politikası ve şehbenderlik faaliyetleri hakkında da bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Lütfi Bey diplomasi hayatından sonra, saray hayatında da görev yapmıştır. Şehbenderlik ve elçilik görevlerinde bulunan diplomatları Osmanlı Devleti'ne geri döndükleri zaman batıyı iyi tanıdıklarından yüksek kademelerde görevler¹³ üstlenerek, batılı tarzda değişimin gerçekleştirilmesini sağlamışlardır. Bu sebeple Lütfi Bey'e de Osmanlı sarayında görev verilerek yurt dışındaki saraylarda gördükleri usullerin uygulanması istenmiştir. Böylelikle Lütfi Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nin padişahları olan Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) ile Sultan VI. Mehmed'in (Vahdettin)

¹² M. Akpınar, "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri", s. 135.

¹³ Ercüment Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerin Rolü", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1961, s. 489-496.

(1918-1922) hizmetinde çalışarak, meşrutiyet sarayına yeni bir düzen getirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda diplomasi ve saray hizmeti dışında bir yazar olarak karşımıza çıkan Lütü Simavi'nin kaleme aldığı; *Siyaset-i Hariciye, Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret, Devr-i İnkılâb* ve *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim* adlı eserleri de dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yönlerini aydınlatmaya katkı sağlayan önemli kaynaklar olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada, Faik Reşit Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ercümen Kuran'ın *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faâliyetleri 1793-1821* ve Kemal Girgin'in *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)* adlı eserleri hariciye teşkilatı hakkında geniş bilgiler sunduğundan faydalanılmıştır. Birer diplomat olarak Galip Kemal Söylemezoğlu'nun *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892-1922* ve Esat Cemal Paker'in *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları* adlı hatıratları Osmanlı Devleti'nin diplomasisini tanıklık eden kişiler olarak bilgilerini aktardığından faydalanılmıştır. Mustafa Tayyip Gökbiğ'in *Konsolos maddesi*, Carter Vaughn Findley'in *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922* ve Kalemiyeden Mülkiyeye *Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* adlı eserleri, Mahmut Akpınar'ın *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi* adlı yüksek lisans tezi ve Yasemin Zahide Erol'un *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik ve Paris-Londra Örnekleri* adlı diğer bir yüksek lisans tezi Osmanlı Devleti'nin şehbenderlik kurumu hakkında geniş bilgiler verdiğiinden faydalanılmaya çalışılmıştır. İsmail Lütü Bey'in İngiltere'de başşehbender olarak bulunmasına ilişkin bölgenin ahvali hakkında Humayun Ansari'nin *The Infidel Within': Muslims in Britain since 1800* ve Philip Lewis'in *Islamic Britain Religion, Politics and Identity among British Muslims* adlı eserleri bu konuda kapsamlı bilgiler vermektedir. Liverpool İslâm Cemiyeti'nin kurucusu olan Abdullah Quilliam hakkında da Yusuf Teke'nin *William Henry Abdullah Quilliam'ın Pan-İslamist (İslam Birliği) Faaliyetleri 1891-1908* adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

İsmail Lütü Bey'in *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim* adlı hatıratı başmâbeyncilik yılları hakkında bilgi sunmaktadır. Bunun yanı sıra İrem Barutçu'nun *Babıâli Tanrıları Simavi Ailesi* ve Necati Zincirkıran'ın *Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu* adlı eserler ise Lütü Bey ve ailesi hakkında bilgi

vermektedir. Fakat Lutfi Bey ve yurt dışı hizmetlerini anlatan kapsamlı çalışmalar pek yoktur. Ayrıca başmâbeyncilik dönemlerine ilişkin Fatih Tetik'in sadeleştirerek yayına hazırladığı Lutfi Simavi'nin "*Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*" adlı eseri, "*Başmabeynci Lutfi Simavi'nin Gözünden Osmanlı Son Dönem Âdâb ve Teşrifat Anlayışı*", "*Osmanlı Teşrifatı, Serencamı ve Başmâbeynci Lutfi Simavi'nin Bu Alana Yaptığı Katkı*" ve "*Bürokrat, Başmabeynci ve Bir Yazar Olarak Lutfi Simavi ve 'Tercüme-i Ahvali'*" adlı çalışmaları bulunmaktadır.

İsmail Lutfi Bey'in kaleme aldığı hatıralarında ise, başşehbenderlik hizmeti ile ilgili verilen bilgiler çok sathi kalmaktadır. Bu çalışmada ise, başşahbenderlik yıllarındaki faaliyetleri arşiv belgeleri temel alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

1. İSMAİL LÜTFİ (SİMAVİ) BEY'İN HAYATI

1.1. İsmail Lütfi (Simavi) Bey'in Ailesi ve Çevresi

İsmail Lütfi Bey veya Lütfi Simavi 19 Şubat 1862 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Abdülmecid Dönemi önemli vezirlerinden Asâkir-i Nizâmîye-i Şâhâne Mirlivası Süleyman Paşa'dır. Babasının soyu Aydın Vilayeti dahilindeki Kınık Kasabasında¹⁴ bulunan Simavizadelere dayanmaktadır.¹⁵ Bu sebeple soyisim olarak Simavi'yi kullanmışlardır. İsmail Lütfi Bey'in iki ağabeyi vardır. Fakat Fatih Tetik, sadeleştirilerek yayına hazırladığı Lütfi Simavi'nin *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* adlı eserindeki “Meşrutiyet Sarayında Bir Başmâbeyinci Lütfi Simâvi” yazısında¹⁶ ve İrem Barutçu'nun Simavi ailesi için hazırlamış olduğu kitabında,¹⁷ İsmail Lütfi'nin bir ağabeyi ve bir de kendisinden küçük kardeşi olduğu yazmaktadır.¹⁸ Arşiv belgelerinde yer alan sicill-i ahvâl dosyalarına bakıldığında ise, İsmail Lütfi Bey'in Halil Hamdi Bey ve Şükrü Paşa adında iki ağabeyi olduğu belgelerde böyle anlaşılmaktadır. Böylelikle Süleyman Paşa'nın kayıtlara geçen en küçük oğlu İsmail Lütfi'dir.¹⁹

Simavi ailesi Osmanlı'dan günümüze kadar tesir etmiş bir ailedir. Aile üyeleri hem Osmanlı Döneminde hem de Cumhuriyet Döneminde önemli mevkilerde bulunmuşlardır. Ailenin bu iki döneme de tesir etmesini sağlayan üyesi ve aynı zamanda Lütfi Bey'in en büyük ağabeyi olan Halil Hamdi Bey Osmanlı Devleti'nin devlet adamlarından biridir ve çocukları da hem Osmanlı Dönemi hem de Cumhuriyet

¹⁴ “İsmi Oğuz Türkleri'nin Bozoklar Kolunun Kınık Boyundan almaktadır. İlçe 1330 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Kınık 1864'te Balıkesir, 1875'te Manisa, 1879 yılında da İzmir'e bağlanmıştır. Cumhuriyetten sonra Bergama'ya bağlı nahiye iken 1948 yılında ilçe olmuştur.” Tahir Sezen, “*Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*”, Ankara 2006, s. 305.

¹⁵ BOA, DH. SAİD.MEM, 16/5

¹⁶ 2 numaralı dipnotta; “Lütfi Simavi'nin kendinden küçük Şükrü Paşa adında bir kardeşi...” olduğu yazmaktadır. Bkz. Lütfi Simavi, “*Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*”, haz. Fatih Tetik, İstanbul 2010, s. 12.

¹⁷ 1 numaralı dipnotta; “Lütfi Simavi Bey, Sultan Abdülmecit döneminin tanınmış vezirlerinden Süleyman Paşa'nın ikinci oğlu...” olduğu yazmaktadır. Bkz. İrem Barutçu, “*Babîâli Tanrıları Simavi Ailesi*”, İstanbul 2012, s. 39.

¹⁸ Süleyman Paşa'nın ikinci oğlu olduğunu söyleyen bir diğer çalışma ise bkz. Syed Tanvir Wasti, “*The Last Chroniclers of The Mabeyn*”, *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, ed. Sylvia Kedourie, London 1996, s.25.

¹⁹ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

Dönemi gazetecilik hayatının etkili isimlerindendir. Halid Ziya Uşaklıgil, Sultan V. Mehmed Reşad'ın Mâbeyn-i Hümâyûn Başkatibi olduğu sırada başmâbeynciliğe getirilen Lütfi Bey'i kimse pek tanımadığından etraftakilere Hamdi Bey'in biraderi olarak tanıtıldığından söz etmektedir.²⁰ Halil Hamdi Bey, 1851 yılında babası Süleyman Paşa'nın memuriyeti dolayısıyla Beyrut'ta doğmuştur. Sıbyan ve rüştiye mekteplerinde belli başlı dersler gördükten sonra hususi surette Fransızca lisanını tahsil etmiştir. Aynı zamanda Arapça ve Farsça dillerine de hakimdir.²¹ Henüz 15 yaşında iken Tuna Vilayeti Mektupçu Kalemünde memuriyete başlamıştır. Burada Tuna Vilayeti Valisi Mithat Paşa ile tanışarak, kendisini sevdirmiş ve Mithat Paşa'nın maiyetine girmeyi başarmıştır. Tuna Vilayeti'nden sonra Bağdat Vilayeti Valiliği'ne atanan Mithat Paşa yanında Halil Hamdi'yi de almıştır ve onu Bağdat Vilayeti Meclisi İdare Başkâtipliği'ne tayin etmiştir. Daha sonra Halil Hamdi Bey, İstanbul'a gelerek Mâbeyn Kâtipliği ve Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde Başmuavinlik görevlerinde bulunmuştur.²²

Halil Hamdi Bey'in kaderi, Osmanlı Devleti'nin en buhranlı zamanında, Sultan V. Murad'ın hastalığı sırasında veliaht Abdülhamid ile yapılan pazarlığın içinde bulunmasıyla değişmiştir. Veliaht Abdülhamid ile birkaç defa görüşerek Mithat Paşa ile olan gizli temasını sağlamıştır.²³ Yapılan görüşmeler sonucunda tahta geçen Sultan II. Abdülhamid gücü elinde toplayarak, muhalifi olarak gördüğü Mithat Paşa ve adamlarını iktidardan saf dışı bırakmaya başlamıştır. Bu sırada hastalığı nedeniyle Bursa'da bulunan Halil Hamdi Bey'in İstanbul'a geri dönmesini yasaklayan II. Abdülhamid "*benimle pazarlık eden, başkalarıyla da eder*" düşüncesiyle onu Musul Vilayet Mektupçuluğu görevini vererek, bir nevi sürgüne göndermiştir. Daha sonra sırasıyla Musul Merkez Mutasarrıflığına, Prizren, Siroz ve Canik Mutasarrıflıklarına tayin edilmiştir. Halil Hamdi Bey'in tekrar hastalanmasının ardından hava değişimi için Sakız Mutasarrıflığına tayin edildi ve orada iken 1907 yılında vefat etmiştir.²⁴

Halil Hamdi Bey, iktidar ve liyakate sahip, ahlakı ve vatanperverliği ile tanınmış bir zattır. Trabzon'a konsolos olarak gönderilen İngiliz Longworth'un

²⁰ Halid Ziya Uşaklıgil, "*Kırk Yıl*", İstanbul 2008, s. 928.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, "*Sicill-i Osmani Zeyli*", VIII, haz. Ayhan Afşin Ünal, Ankara 2008, s. 46.

²² BOA, DH. SAİD.d, 22/105

²³ Necati Zincirkıran, "*Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu*", İstanbul 1994, s. 7.

²⁴ BOA, DH. SAİD.d, 22/105

hazırladığı raporda da Halil Hamdi Bey ile ilgili iyi, yetenekli ve dürüst bir zat olduğunu yazmaktadır.²⁵ Sahip olduğu bu vasıfları görev aldığı yerlerde, yapmış olduğu icraatler ile göstermiştir. Siroz Sancağı Mutasarrıflığında bulunduğu sırada Bulgar eşkiya çeteleri ile mücadele etmiştir. Aynı zamanda Siroz’a hükümet konağı, mektepler, yollar ve kaldırımlar yaparak bölgeyi bayındır hale getirmiştir. Canik memuriyetinde ise, Ermeni ve Gürcü eşkiya çeteleri ile mücadele ederek, onları bölgeden uzaklaştırmıştır. Bölgenin imarı için de mektepler, üç katlı bir hastane, iki köprü, gazhane, iskele ve Samsun’a ait Bağdat yolunun tamiri ve geçitler yapılmasını sağlamıştır. Gösterdiği başarılar sayesinde hem Osmanlı Devleti hem de yabancı devletler nezdinde madalyalar ve nişanlar ile ödüllendirilmiştir.²⁶ Son olarak Halil Hamdi Bey, Sultan II. Abdülhamid dönemi sadrazamlarından Saffet Mehmed Esad Paşa’nın²⁷ torunu Aliye Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten bilinen tek çocuğu olarak, Süleyman Sedat Simavi 1896 yılında dünyaya gelmiştir.²⁸

Sedat Simavi, İstanbul’da doğduktan sonra babasının mutasarrıf olarak görev yaptığı yer olan Samsun’da sekiz yıl yaşamıştır. Halil Hamdi Bey’in yabancı dil bilmesi ve batılı düşünüşe sahip olması sayesinde vilayette bulunan yabancı diplomatlarla dostluk kurması, oğlu Sedat Simavi’nin yabancı dil öğrenmesini sağlamıştır. Mutasarrıflık ortamının elverişli olan atmosferinde, konuşulan Fransızca dili sayesinde kendi yaşlılarının ilerisinde bir gelişme gösteren Sedat Simavi, sekiz yaşında babasının daha düzenli bir eğitim alması yönünde aldığı kararla İstanbul’a gönderilmiştir. İlk olarak Fransız okulu olan Saint Joseph’de eğitim görmesine rağmen daha sonra babasının Fransız kültür ve eğitiminin yanında Türk kültürünü de öğrenmesini istemesi üzerine Sedat Simavi, Galatasaray Lisesi’nde eğitimine devam etmiştir.²⁹

²⁵ Ahmet Halaçoğlu, “İngiliz Konsoloslu Longworth’a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898), *Belleten*, LXVII/250, Ankara 2003, s. 8.

²⁶ BOA, DH. SAİD.d, 22/105

²⁷ II. Abdülhamid döneminde 4 Haziran 1878 – 4 Aralık 1878 arasında sadrazamlık görevi yapmış. Bunun yanı sıra çeşitli nazırlıklarda ve birçok defa Hariciye nâzırı olarak görevlerde bulunmuş. Ayrıca Maarif nâzırlığı sırasında hazırladığı *Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi* devletin sonuna kadar bazı değişikliklerle yürürlükte kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Azmi Özcan, “Saffet Mehmed Esad Paşa”, *DİA*, XXXV, 467.

²⁸ “Halil Hamdi Bey 1905 yılında son memuriyet yeri olan Sakız’a vapurla giderken İstanbul’a geldi. Uzun bir süreden beri sürgün hayatı yaşayan Halil Hamdi Bey, hem İstanbul hasreti hem de oğlunu görmek için karaya ayak basmak istedi. Fakat izin verilmeyince, Sedat Simavi sandalla babasının yanına gitmiştir ve birbirlerini son kez gördüklerinden habersiz hasret gidermişlerdir.” İ. Barutçu, “*Babâli Tanrıları*”, s. 18-19.

²⁹ Zincirli, “*Hürriyet ve Simavi İmp.*”, s. 9.

Sedat Simavi, babasının Samsun'daki görevi nedeni ile İstanbul'da bulunan amcası Lütfi Bey'in yanında kalmıştır. Babasının ölümü ardından ise Lütfi Bey velisi konumuna gelmiş ve eğitimine destek olmuştur. Sedat Simavi, Galatasaray Lisesi'nde eğitimi esnasında resim ve karikatür çizimleri ile sanatsal yönünü ortaya çıkarmıştır. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra mezun olduğu lisede bir süreliğine tarih öğretmenliği yapmıştır. Fakat istediği mesleği icra etmediğinden dolayı öğretmenlik görevinden ayrılarak 1916'da yayımlamaya başladığı *Hande* dergisiyle basın hayatına atılmıştır. Daha sonra sırasıyla *Yeni Zenginler* (1918) ve *Kadınlar Saltanatı* (1920) isimli karikatür albümlerini çıkarmıştır. Özlemine duyduğu günlük gazete çıkarma hevesi ile yanıp tutuşan Sedat Simavi çıkarmış olduğu *Dersaadet* ve *Payitaht* gazeteleri sansür baskısı yüzünden uzun soluklu yayın yapamadan kapatıldılar. Sedat Simavi devrinin en ünlü haftalık dergisi olan *Yedigün*'ü çıkarmış ve böylelikle Türk basın hayatına yenilikler getirmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında yayınladığı *Güteryüz* adlı mizah dergisiyle Kuvâ-yi Milliye hareketini desteklemiştir. Çıkarmış olduğu sayısız dergi ve gazetelerin ardından 1 Mayıs 1948'de kurduğu *Hürriyet* gazetesini Türkiye'nin en çok okunan bir numaralı gazetesi haline getirmiştir. *Hürriyet* gazetesi ile birçok yeniliğe imza atan Sedat Simavi'nin en büyük başarısı, yazdığı makaleler ile gündeme getirdiği Kıbrıs davası olmuştur O dönemde Türkiye, Lozan Antlaşmasıyla Kıbrıs konusunda egemenlik hakkının sona erdiğini ve Kıbrıs'ın *Misâk-ı Milli* sınırları içinde olmadığı düşüncesiyle hareket ediyordu. Bu durumu kullanan Yunanistan'ın adada egemenlik hakkını İngiltere üzerinde baskı yaparak almaya çalışması üzerine Sedat Simavi *Hürriyet* gazetesinde yazdığı makaleler ile Türkiye'nin dikkatini Kıbrıs üzerine çekmeyi başarmıştır. Sedat Simavi başlattığı Kıbrıs davasının sonucunu öğrenmeden 11 Aralık 1953 günü Kanlıca'daki evinde hayatını kaybetmiştir. Melek Simavi ile evliliğinden doğan Haldun ve Erol adlı iki oğluna *Hürriyet* gazetesini ve Kıbrıs Davasını miras olarak bırakmıştır.³⁰ Sedat Simavi'nin gazetecilik dışında ise; 1917 yılında çıkardığı *Pençe* ve *Casus* isimli ilk konulu Türk filmleri, *Ceza* ve *Hürriyet Apartmanı* adında iki piyesi ve ayrıca *Fuji-Yama* adında da bir romanı bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde Simavi ailesinin soyu, Sedat Simavi'nin oğulları Haldun Simavi ve Erol Simavi'nin torunları tarafından devam etmektedir.³¹

³⁰ İ. Barutçu, "Babîâli Tanrıları", s. 82.

³¹ İ. Barutçu, "Babîâli Tanrıları", s. 16.

Lütfi Bey'in diğeri büyük kardeşi olan İbrahim Şükrü Paşa 1857 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan mektebinden sonra Üsküdar Mekteb-i Rüşdiyesinde tahsilini tamamlayan Şükrü Paşa, hususi bir hoca vasıtasıyla Fransızca öğrenmiştir. 16 yaşında Sadaret Mektubi Kalemine girerek devlet hizmetine girmiştir. Oradan Mazbata Odasına ve daha sonra Şura-yı Devlet dördüncü sınıf mülazımlığına nakledilmiştir. Şura-yı Devlet'de ikinci sınıf muavinliğe yükseldikten sonra 1887 yılında Girit'e gönderilen heyetin başkitaibinde yer almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek Bâbîâli'de oluşan Bütçe Komisyonunda başkatiplik yapmıştır.³² Şûrâ-yı Devlet'te yirmi seneye erişen hizmetinden dolayı maaşına zam yapılmış ve Dahiliye Nazırı Halil Rıfat Paşa'nın³³ damadı olduğundan dolayı Sicill-i Ahvâl Komisyonu başkanlığına tayin edilmiştir. Aynı zamanda Şükrü Paşa dirayetli ve kalemi düzgün bir zat olduğundan Halil Rıfat Paşa'nın hususi kâtibi olmuştur. Sicil-i Ahvâl Komisyonu son bulduktan sonra görevinden ayrılan Şükrü Paşa, kayınpederinin sadrazam olmasıyla birlikte Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığına tayin edilmiştir.³⁴

Şükrü Paşa, 1897 Yunan Harbi esnasında Osmanlı ordusunu parasal olarak desteklemek için kurulan Tesisat-ı Askeriye İane Komisyonunda yer alarak *Yunan Muharebe* madalyasına ve göstermiş olduğu beceri ve liyakatten dolayı ise birinci rütbeden *Nişân-ı Âli Osmani*'ye layık görülmüştür. Ayrıca İran Devleti tarafından da birinci rütbeden *Şir u Hurşid* nişanına sahip olmuştur. Şükrü Paşa, memleketin birçok yerinde kurulan önemli komisyonlarda başkanlık yaparak, bölgelerin tatbikini ve teftişini gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda 1906 yılında Suriye Vilayet Valiliği ve ardından Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Vali Vekaleti görevlerinde bulunmuştur.³⁵ Şükrü Paşa 1918 yılında felç olduktan sonra hayatını kaybetmiştir.³⁶ Şükrü Paşa sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın kızı Nuhbe Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Fuat ve

³² Pakalın, "Sicill-i Osmani Zeyli" XVIII, haz. Ali Aktan, Ankara 2009, s. 5.

³³ II. Abdülhamid döneminde 7 Kasım 1895 – 9 Kasım 1901 tarihleri arasında sadrazamlık görevi yapmıştır. Aynı zamanda Dahiliye nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet başkanlığı memuriyetlerini de üstlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atilla Çetin, "Halil Rıfat Paşa", *DİA*, XV, 327.

³⁴ BOA, DH. SAİD, 71/211

³⁵ BOA, DH. SAİD, 71/211

³⁶ "22 Kasım 1334 (1918) Mâbeyn-i Hümâyûn'da resmi vazifem ile meşgul iken biraderim Âyandan Şükrü Paşa'nın damadı Rauf Ahmed Bey telefon edip kardeşime, Âyana gitmek üzere hazırlanırken, hafifçe nüzul (felç) isabet ettiği gamlı haberini verdi. Teessürümden divane gibi oldum. Mümkün olan sür'at ile kardeşimin hanesine gittim. Kardeşim iki saat sonra dünya ömrünü terk edip beni dil-hun (içi kan ağlayan) etti." L. Simavi, "Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim", haz. Sevdâ Şakar, İstanbul 2007, s. 367.

Fatma adlarında iki çocukları dünyaya gelmiştir.

Fatma Simavi, Londra Konferansı'nda danışman olarak TBMM Hükümeti heyetinde yer alan siyaset adamı ve gazeteci Rauf Ahmet Hotinli ile evlenmiştir. Bu evlilikten Bihterin Hotinli, Gültekin Hotinli, Nesterin Hotinli Dirvana ve Metin Hotinli adlarında çocukları dünyaya gelmiştir.³⁷ Fuat Simavi ise amcası Lütfi Bey gibi hariciye mesleğine adım atmıştır. Osmanlı Devleti zamanında sarayda tercümanlık ve Viyana Sefareti Büyükelçilik Müsteşarlığı gibi görevler üstlenmiştir.³⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Hariciye Vekaleti Protokol Umum Müdürü olarak görev yapmıştır.³⁹

Lütfi Bey, hastalığı nedeniyle Berlin'de bulunduğu sıralarda 1921 ve 1923 yılları arasında yeğeni Fuat Simavi ile sürekli mektuplaşmıştır. Genel olarak Lütfi Bey mektuplarında, Fuat Simavi'den emeklilik maaşının gönderilmesini isteyerek Berlin'de maaşı gelmediği için sefalet çektiğini ve İstanbul'a dönecek parasının olmadığını söylemiştir. İstanbul'da da kalacak yeri olmadığı için Fuat Simavi'nin ikamet ettiği Nişantaşı semtinde bulunan Şükrü Paşa Konağında bir süre misafir olacağını ifade etmiştir. Ayrıca mektuplarında, Türk ordusunun Yunan ordusu karşısında aldığı zaferleri överek Mustafa Kemal Paşa ve ordusunun İslâmlığı ve Türklüğü kurtaracağına inandığını söylemiştir. İngilizlerin ise Anadolu'nun gösterdiği direnişe boyun eğceğini dile getirmiştir. Fuat Simavi amcası Lütfi Bey'e Berlin'de ikamet ettiği süre boyunca maddi ve manevi yardımlarda bulunmuştur.⁴⁰

1.2. Tahsil Yılları

Süleyman Paşa diğer çocuklarında olduğu gibi Lütfi Bey'in eğitimi için de özel bir ilgi göstererek yakından ilgilenmiştir. Bu durum, babasının sahip olduğu konum ve itibar sayesinde yaşlılarından daha iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Süleyman Paşa ve ailesi çocuklarının eğitimi için ikamet ettikleri yer olan Üsküdar'da başlatmıştır. Böylelikle İsmail Lütfi ilk olarak, evlerine yakın olan Fıstıklı (Hatice Sultan

³⁷ Murat Dursun Tosun, “*Halil Rifat Paşa (1828-1901)*”, İstanbul, 2017, s. 2.

³⁸ BOA, İ. DÜİT, 49/86

³⁹ BCA, 30.11.1.0/50.24.2, (26.08.1929), s. 4.

⁴⁰ 1921-1923 yılları arasında mektuplaşmaları için bkz. Taha Toros Arşivi, belge no: 001570446009.

Mektebi)⁴¹ Sıbyan Mektebine gitmiştir. Her Müslüman vatandaş gibi orada *mukaddeme-i ulûm*⁴² adı altında dersler görerek eğitimine başlamıştır.

Sıbyan mektebinde sonra rüşdiyeye başlamak için Maarif Nezareti'nin düzenlemiş olduğu sınava girerek başarılı olan İsmail Lütfi, Üsküdar'da bulunan Paşakapısı Rüşdiye Mektebinde eğitime başlamıştır. Daha sonra babası İsmail Lütfi'yi devletin bürokratik kadrolarında yer alması için idarecilik öğrenimi veren Mülkiye İdadi Mektebine kayıt etmiştir.⁴³

Derslerini başarılı bir şekilde tamamlayarak Mülkiye'den mezun olan İsmail Lütfi devlet kadrolarında yer almak için Fransızca eğitimi almaya karar vermiştir. Bunun için Cebel-i Lübnan'ın Antoura karyesine giderek, orada Fransız misyonerlerin kurmuş olduğu Lazarist Papazı Mektebine kayıt olmuştur. 1625 yılında ünlü Fransız din adamı Vincent de Paul tarafından kurulmuş olan Lazaristler, 1783'ten beri Osmanlı Devleti'nde Cizvitlerin yerini alarak misyonerlik faaliyetlerini başlatmıştır.⁴⁴ Bunların hedefi Katolikliği ve Fransızca'yı yaygınlaştırmayı ana hedef olarak belirlemişlerdir. İlk olarak 1804 yılında İstanbul Galata'da kurdukları *Saint Benoit* okulu ile misyonerlik faaliyetlerine başlayan Lazaristler, Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde açmış olduğu okullar ile misyonerlik alanlarını genişletmişlerdir. Lütfi Bey ise Lazaristlerin, Lübnan'ın Antoura bölgesinde açtıkları *Saint Joseph Koleji*'ne giderek, orada üniversite seviyesinde eğitim almıştır. Bu eğitim ile ana dili gibi Fransızca'ya hakim olması kariyerinin belirlenmesinde etkili rol oynamıştır. Ayrıca İsmail Lütfi Fransızca dışında İngilizce, Almanca ve İtalyanca lisanlarına da vâkıftır.⁴⁵

⁴¹ "III. Mustafa 1764-65 yılları arasında halası Hatice Sultan adına bu okulu inşa etmiştir." Erol Eyigün, Osmanlı'dan Günümüze İntikal Eden Üsküdar Sıbyan Mektepleri, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX (11-13 Kasım 2016) Bildirileri*, III, 2017, s. 13-32.

⁴² "Alfabeden başlayarak okuma-yazma öğretilir, sonra İlmihal, Kur'an, Yazı, Dört Temel İşlem, Sarf(dilbilgisi), Nahiv(sözdizimi), Geometri, Hesap, Münazara, Mantık gibi dersler okutulurdu." Mustafa Şanal, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 14, (2003/1), s. 149-168.

⁴³ BOA, HH. SAİD. MEM, 33/18

⁴⁴ Frere Ange Michel, "*Saint Joseph'in Öyküsü 1 (1870-1923)*", İstanbul 2002, s. 14.

⁴⁵ BOA, HH. SAİD. MEM, 33/18; BOA, DH. SAİD. MEM, 16/5; 8 Kasım 1890 tarihli belgede Roma sefareti eski katibi Lütfi Bey'in Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca lisanlarına vakıf olduğu için Almanca gazete ve kitapların tercüme ve sansürü için görevlendirildiği yazılmaktadır. BOA, Y.PRK.HR, 13/88

1.3. Eserleri

İsmail Lütfi Bey, diplomat ve saray adamı gibi memuriyetlerinin yanı sıra bir yazar olarak da tarih sahnesinde yer almıştır. Yaşamı boyunca hariciye ve saray görevlerinde edinmiş olduğu bilgi ve tecrübeler, yazar kimliğinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Lütfi Bey'in bilinen ve günümüze ulaşan dört adet eseri bulunmaktadır.

1.3.1. Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret

Lütfi Simavi, *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*, Matbaa-i İctihad, İstanbul 1913 (R. 1329), 48s.

Lütfi Bey ilk eseri olan *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* kitabını, sarayda ilk görevi olan başmâbeyncilikten ayrıldıktan sonra kaleme almıştır. Eserinde, hayatının büyük bölümünü yurt dışındaki memuriyetlerde geçirerek kazandığı tecrübelerinden istifade eden Lütfi Bey, bu sayede doğu ve batı çerçevesinde bir karşılaştırma yaparak, gündelik hayatın ve âdâb-ı muâşeretin nasıl olması gerektiği hakkında bilgilendirme yapmaktadır. Lütfi Bey'in Avrupa'daki diplomatik çevrelerde bulunması teşrifât alanında tecrübenmesini sağlamıştır. Ayrıca Lütfi Bey'in Osmanlı toplumsal tabakasında elit bir aileye mensup olması ve aldığı iyi eğitim de eserini oluşturmada etkili olmuştur. Bu eseri, meşrutiyet ile birlikte değişen Osmanlı teşrifât kurallarına yeni bir yorum getirmiştir. Eserin amacı, Osmanlı devlet erkanında ve toplumda teşrifât ve âdâb-ı muâşeret usullerini modernize etmeye çalışmaktır. Genellikle Osmanlı'nın son döneminde yazılan bu tarz âdâb-ı muâşeret kitapları, modern bir toplum oluşturmak gibi bir misyon üstlenmişlerdir.

Lütfi Bey ilk baskısının bütün gelirlerini *Donanma-i Muavenet-i Milliye Cemiyeti*'ne (*Donanma Cemiyeti*) adanmıştır. Bu eseri, yayına hazırlayan ve basımın gerçekleşmesini sağlayan Dr. Abdullah Cevdet⁴⁶ kitabın ilk sayfalarında yazar

⁴⁶ 3 Haziran 1889'da arkadaşları İbrahim Temo, İshak Sükûti, Mehmed Reşid ve Hikmet Emin ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan İttihâd-i Osmânî Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer alır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde *Batıcılık* akımının önde gelen isimlerindendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *DİA*, I, 90.

hakkında şu ifadeleri yazmaktadır:

“Mümtaz memuriyetlerle memâlik-i mütemeddeninin payitahtlarında uzun müddet yaşamış olan sabık başmâbeynci Lütî Simavi Bey Efendi, ‘Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret’ hakkında yazmaya en ziyade salâhiyetdâr olanımız idi. Vazife-i vataniye ve medeniyyesini muvaffakiyetle ifa etti. Muhterem ve kadim dostumun bu kadar müfid olan ve aynı zamanda pek mevsiminde gelen risalesini tab’ ve neşre delâlet etmiş olduğumdan pek memnunum ‘Kütüphâne-i İctihâd’ belki en mühim adedini şimdi sayıyor. Hâsılat-ı sâfiyesinin donanmamıza teberru edilmiş olması benim için ayrıca bir hatt-ı vicdanidir.”⁴⁷

Lütî Bey’in *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* adlı eseri gördüğü ilgiden dolayı dört kez basılmıştır. İlk iki baskısı Osmanlı son dönem hayatını yansıtırken, son iki baskısı ise erken Cumhuriyet hayatına hitap etmektedir. Her baskısında eksik gördüğü konuları ele alarak eklemeler yapmıştır. Eserin ikinci baskısı 1916 yılında çıkmıştır ve o baskının hasılatını da *Donanma Cemiyeti*’ne bağışlamıştır. 1923 yılında çıkan üçüncü baskının ardından 1926 yılındaki dördüncü baskısı ise bir sene önce mecliste kabul edilen “Şapka İktisası Hakkında Kanun”a ithafen inkılâba hizmet amacıyla çıkarılmıştır.⁴⁸ Lütî Bey dördüncü baskının yayına hazırlama sebebini önsözünde şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Hükümet-i Cumhuriyetimizin şapkayı resmen baş kisvesi olarak kabul etmesi üzerine rağbet-i umumiye mazhariyetiyle müftehir olduğum ‘Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret’ de bazı ta’dilâtın icrâsına ihtiyaç etti. Enzâr-ı kâri’ine arz ve takdime muvaffak olduğum eser-i âcizânemin bu dördüncü tab’ı şapka hakkında bir hayli nâfi’ malûmatı ve ayrıca yeni ilâveleri muhtevîdir.”⁴⁹

İncelediğimiz *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* kitabı 1923 yılında yayınlanan üçüncü baskısıdır. Bu eserin TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı tarafından

⁴⁷ L. Simavi, “*Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*”, İstanbul 1913, s. 3-10.

⁴⁸ Fatih Tetik, “Başmabeynci Lütî Simavi’nin Gözünden Osmanlı Son Dönem Âdâb ve Teşrifat Anlayışı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sy. 231, (2013), s. 28.

⁴⁹ L. Simavi, “*Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*”, İstanbul 1926, s. 2.

Türkçeye yapılan transkripsiyonundan faydalanılarak incelemesi yapılmıştır. Lütî Bey bu eserinde yurt dışında gördüğü batı tarzı protokol ve görgü kurallarını halka anlatmak istemiştir. Eserde, ahlâk ve ailenin yanı sıra, kamu alanı olarak adlandırılan ortak kullanım alanlarında nasıl davranılması gerektiği hakkında bilgiler yer alırken, kaleme alınan bu tarz karşılaştırmaları ve değişimleri, Batı ve Doğu toplumları arasındaki farklar olarak değerlendirilmesi yapılarak incelenmiştir. Eserin içeriği kültürel miras ve akademik çalışmalara kaynak eser olabilme açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Eseri hazırlayan TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, konuyla bütünlük sağlayan bazı bölümlere görsel malzeme ile desteklemiş ve aynı zamanda eserin orjinal dili ile transkripsiyon kısmını da okuyucuya sunarak kolaylık sağlamıştır.⁵⁰

Eserde genellikle gündelik hayatta uygulanması gereken âdâb ve teşrifât usullerini temel alan yazar, başmâbeyncilik görevini yaptığı sırada çok kez insanları uyarmak zorunda kaldığı bir durum olan halife ve hükümdar huzurunda nasıl davranılması gerektiği hakkında resmi âdâb ve teşrifât usullerinden bahsederek başlamaktadır. Daha sonra, Avrupa Sosyetes ve Avrupalı Kadınların sahip olduğu sosyal statüleri hakkında bilgiler vermektedir. Kadınlara yaşının sorulmayacağını, evlilik meselesinde ise erkek ve kadının eşit olduğunu ve bu durumun İslâm dinine göre de böyle olduğunu söylemektedir. Gündelik hayatta ise, oda kapısını vurup müsaade almadan içeri girmek, gürültü ile sümkürmek, dikkatleri çekecek şekilde tütün içmek, sokakta ve tiyatrodâ kahkaha ile gülmek, yıkanmamış ve elbisesi lekeli olan insanlar gibi âdâb-ı muâşerete aykırı konularda uyarılarda bulunmaktadır. Davetlerde, ziyafetlerde, sokakta, seyahatte, otobüslerde, tramvaylarda, selamlaşma, giyinme gibi terbiye ve nezaket gerektirecek konularda ise nasıl davranılması gerektiği hakkında bilgiler vermektedir. Eserde sürekli olarak, disiplin ve düzen vurgusu yapılmaktadır. Bu uyarıları ve bilgileri Avrupa'nın ve Osmanlı'nın sosyal yapısını mukayeseli olarak değerlendirmesini yaparak kaleme almıştır.

Lütî Bey, Avrupa'daki âdâb ve teşrifât usullerini Osmanlı Devleti'nde uygulamaya çalıştığı sırada eleştirilere de maruz kalmıştır. Birkaç sene Avrupa'da kalmakla geleneklerini unuttuğunu, Avrupalılaştığı gibi eleştirilere maruz kalan Lütî

⁵⁰ L. Simavi, “*Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*”, İstanbul 2010, s. 8.

Bey, âdâb-ı muâşereti bir ilim olarak gördüğünü ve bu ilmi sadece yabancılarla olan ilişkilerde uymanın yanlış olduğunu söylemektedir. Bireyin ilk önce bu usulleri aile içinde uygulayıp koruduktan sonra sosyal tabaka içinde karşılıklı hürmet ve iyi geçinme sağlanacağından bahseder. Eserinde, âdâb-ı muâşerete uymanın her sınıf halk için bir vazife olduğunun vurgusunu yapar.

Eserin dış tenkidi: yazarın önsözü, yukarıda bahsettiğimiz âdâb ve teşrifât usulleri, yazarın genel düşünceleri ve en son olarak da esnaflar hakkında âdâb-ı muâşeret kurallarını anlatmaktadır. İncelediğimiz eser 61 sayfadan oluşmaktadır

1.3.2. Devr-i İnkilâb

Lütfi Simavi, *Devr-i İnkilâb*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1920 (R. 1336), 116s.

Lütfi Bey ikinci kez başmâbeyncilik görevini yerine getirdikten sonra kendisini makale ve kitap neşretmeye adanmıştır. İlk eserinin görmüş olduğu ilgi ve alaka üzerine “*Devr-i İnkilâb*” adlı ikinci eserini ise bir tarihçi sıfatı ile kaleme alan Lütfi Bey, eserinde Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan ıslahatlar silsilesinin ardından meşrutiyete geçiş aşamasının nasıl gerçekleştiğini anlatmaktadır. Kitabında kaynak olarak ise Ahmed Midhat Efendi’nin “*Üss-i İnkilâp*” adlı eserinden faydalanmıştır. Eserin yayına hazırlanmasını ve basılmasını sağlayan *Diken* dergisinin sahibi olan yeğeni Sedat Simavi’dir. Eserin günümüz Türkçesine ait transkripsiyonu bulunmamaktadır. Ayrıca Lütfi Bey’in bu eseri Mustafa Kemal Atatürk’ün şahsi kütüphanesinde de bulunduğu bilinmektedir.

İki bölümden oluşan eserinin girişini, Sultan Abdülaziz’in hal’edilmesini (1861-1876) ve Sultan Murad’ın cülusu ile başlatan Lütfi Bey, bu olayı kendi ifadeleriyle şu şekilde anlatmıştır:

“1293 senesi Cemâziyelevvel’inin 7. ve 1292 senesi Mayıs’ının 18. Salı günü ale’s-seher Donanma-yı Hümayûn’dan vesair mevaki’ mu’tâdeden endaht olunan topların sadâsıyla bîdâr olan halk bunların niçun atıldıklarını bilemedikleri cihetle kemal-i telaş ve heyecan ile sokaklara fırlamışlardı.

Aradan çok geçmeksizin taraf-ı hükümetten çıkarılan münâdiler Sultan Abdülaziz Han'ın hal'iyle taht-ı Osmaniye'ye vâris-i meşru' saltanat Sultan Murad hamisin cüluslarını i'lân etmeleriyle Osmanlıların bir kısmı kemal-i şevk ve hâhiş ile yekdiğerinin boyunlarına sarılarak bayram etmekte ve diğerk kısmı dahi padişah-ı nevcahın Bâb-ı Seraskeriye'de olduklarını öğrendiklerinden biat resmini ifa için oraya koşmakta idiler."⁵¹

Eserinin birinci bölümünde, Sultan Abdülaziz'in hal'edilmesini öncesi ve sonrası ile değerlendirmesini yaparak anlatmaktadır. Sultan Abdülmecid zamanında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın yetersiz kaldığı ve Sultan Abdülaziz'in istibdad'a devam etmesiyle birlikte bütün dünyanın gözlerini Osmanlı Devleti'ne dikmesi üzerine üç kişinin aldığı karar ile Sultan Abdülaziz'in hal'edilip meşruti idareye geçiş aşamalarını değerlendirmiştir. Bu hal' kararının alınma sebeplerini birçok kaynakta siyasi meseleler olarak göstermelerine rağmen bu eserde, intikam ve mevki hırsı olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Eserde, Sultan Abdülaziz'in ölümü ve Çerkes Hasan Olayı hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Sultan Abdülaziz'in hal'inden sonra söz verilen meşrutiyetin ilan edilmemesi ve Sultan Abdülaziz'in ölümü üzerine halkta huzursuzluk baş göstermeye başlayınca, Çerkes Hasan tarafından Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Hariciye Nazırı Mehmed Raşid Paşa'nın öldürülmesi meşrutiyetin ilan edilme sürecini hızlandırdığını söylemektedir. Sultan Abdülaziz'in beklenmedik bir şekilde ölümü hakkında iki farklı görüş olduğunu belirtmektedir. Birincisi, cesaretli ve güçlü bir padişah olduğu için böyle alçak ve hakaret içinde esir yaşamaktansa, cariyesinden sakalını kesmek için aldığı makasla iki bileklerini keserek ölmeyi tercih ettiğini söyler. İkincisi ise, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın sürgün cezası yediği için intikam hırsı ile Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip öldürdüğünü söylemektedir. Bu iki görüşü de eserinde belirttiikten sonra Lütfi Bey kendi görüşü olarak, Sultan Abdülaziz'in intihar ettiğini söylemektedir.

Çerkes Hasan Olayı'nda da üç farklı görüş olduğunu söyler. Birincisi, Çerkes Hasan'ın Sultan Abdülaziz'in kayınbiraderi olduğundan dolayı ölümünün ardından yaşadığı üzüntü ile Midhat Paşa konağını bastığını söylemektedir. İkincisi, Hüseyin

⁵¹ L. Simavi, "Devr-i İnkilâb", İstanbul 1920, s. 3.

Avni Paşa'nın meşrutiyete muhalif olduğu için meşrutiyet taraftarları tarafından Çerkes Hasan aracılığıyla paşanın öldürüldüğünü söylerken üçüncüsü ise, Çerkes Hasan memuriyet yeri olan Bağdat'a gitmemesi üzerine hapse atılarak, Hüseyin Avni Paşa'ya karşı kin beslemiş ve onu öldürmeyi planladığını söylemektedir.

Ayrıca Lütfi Bey'in yurt dışında konsolosluk görevlerinde bulunmasının avantajıyla Osmanlı Devleti'ne komşu ve yakın olan devletlerin uygulamış olduğu siyasetin değerlendirmesini de eserinin birinci bölümünde yer vermiştir. Rus Sefiri İgnatiyef'in Panslavizm çerçevesinde kazandığı nüfuz ile devletin her köşesinde uygulamış olduğu politakalar, İngiltere Başbakanı Gladstone'nun yalan haberlerle Bulgaristan'da Müslümanların zulüm yaptığını dünyaya duyurması ve Ortadoğu'da Osmanlı aleyhinde işleyen karışıklıklardan bahsetmektedir. Böylelikle eser ele aldığı olayları sadece iç meselelerle değil, aynı zamanda dış meselelerle de ele alarak değerlendirmesini yapmaktadır.

Birinci bölümün son kısmını Sultan V. Murad'ın hasta olmasının ardından hal'edilmesi ve Sultan Abdülhamid'in tahta çıkması ile bitirmektedir. Eserin ikinci kısmında ise, Sultan Abdülhamid'in nasıl tahta çıktığını, tahta çıkmasının ardından halk tarafından nasıl karşılandığı ve I. Meşrutiyet'in nasıl ilan edildiği hakkında bilgiler vererek sonlandırmaktadır. Eserde genel olarak, yakın dönem Osmanlı tarihinin önemli evresini oluşturan ve üç padişah dönemi olarak da bilinen 1876 yılı olaylarının mutlak monarşi sisteminden parlamentolu meşrutî bir sisteme geçiş evrelerini anlatmaktadır.

Eserin dış tenkidi; birinci bölüm altı başlıktan, ikinci bölüm ise iki başlıktan oluşmaktadır. İncelediğimiz eser, 116 sayfadan ibarettir.

1.3.3. Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim

Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, haz. Sevda Şakar, Şehir Yayınları, İstanbul 2007, 437s.

Lütfi Bey'in en önemli eseri olan *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim* kitabı, 1924 yılında Matbaa-i Osmaniye'de basılmıştır. Bu eserin Şehir Yayınları tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek hazırlanan baskısı incelenmiştir. Bu baskıyı incelememizin sebebi ise, yazarın üslûbunun bozulmaması amacıyla orijinal metne sadık olarak sadeleştirme yapılmasıdır. Ayrıca eserin orijinalliği bozulmaması amacıyla bazı kelimeler olduğu gibi bırakılmış ve köşeli parantez içinde bugün kullanılan karşılıkları da verilmiştir. Ayrıca bu eseri yayına hazırlayan Sevda Şakar, kitapta yer alan olayları resimlendirerek okuyucuya eseri daha cazip kılmıştır.⁵²

Lütfi Bey, hastalığı nedeniyle 1921-1923 yılları arasında bulunduğu Berlin'deyken bu eserini kaleme aldığını, yeğeni Fuat Simavi ile mektuplaşmaları sırasında bahsetmektedir. Lütfi Bey mektubunda, İstanbul'da yeri yurdu olmadığı için misafir olarak Fuat Simavi'de kalmak istediğini ve Berlin'den getireceği bütün serveti olarak, iki cilt olarak yazdığı “*Müşahedatım*” adını verdiği hatıratı olduğunu söylemektedir.⁵³ Bu mektuplaşmada, eserin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Lütfi Bey, İstanbul'a geldikten sonra iki cilt olan eserini üç cilde çıkarmış ve adını da “*Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*” olarak değiştirmiştir.

Bu eser, sarayın içinden bir gözlemci olarak Osmanlı Devleti'nin son iki padişahı döneminde başmâbeyncilik yapmış olan Lütfi Bey'in devletin tükeniş yıllarında yaşanan olaylara en yakın tanıklık ettiğini gösteren belgesidir. Saray tarihçisi olan vakanüvisler gibi tarihsel olayları büyük bir titizlikle her gün not etmesinden Osmanlı Devleti'nin son dönemleri hakkında bilgi veren önemli kaynak eserlerden birisi olma özelliği taşımaktadır. Yazar, tanıklık ettiği tarihsel olayları objektif bir yaklaşımla kaleme almıştır. Lütfi Bey'in bu eseri kaleme almasındaki amacı Sultan V. Mehmed Reşad ve Sultan VI. Mehmed (Vahdettin) dönemlerinde

⁵² L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*”, s. 22.

⁵³ Taha Toros Arşivi, belge no: 001570446009.

vukubulan olayları en berrak haliyle gelecek nesillere aktarma isteğidir.

Eserin birinci bölümü, Sultan II. Abdülhamid'in 31 Mart Olayı'nın ardından tahttan indirilmesiyle yerine geçen Sultan V. Mehmed Reşad'ın sarayına başmâbeynci sıfatıyla tayin edilmesiyle başlar. Avrupa'da görmüş olduğu saraylardaki teşrifat usullerini, Osmanlı sarayına nasıl bir şekilde uyguladığını anlatmaktadır. Yeni padişah ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişki, 31 Mart Olayı'nı bastıran Mahmud Şevket Paşa'nın saray üzerindeki etkisi ve şehzadeler arasındaki mücadeleler gibi önemli olayları gözlemleyerek hatıratının birinci bölümünde anlatarak değerlendirmiştir. Ayrıca siyasi olayların dışında, ilk kez Meşrutiyet'in ilanını milli bayram olarak kutlamaları, Çırağan ve Bâbîâli yangınları ve yeni padişahın ve Meşrutiyet'in halk üzerindeki tepkisi gibi sosyal ve kültürel olayları da anlatmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde; Sultan V. Mehmed Reşad'ın Rumeli seyahati, Rumeli'de milliyetçi isyanların başlaması ve ardından sırasıyla Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları hakkında Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu zorlukları incelemiş ve değerlendirmiştir. I. Dünya savaşı hakkında nasıl girdiğimiz, girmemize kimlerin sebep olduğu gibi detaylı bilgiler vermektedir. Dışarıda yaşanan bu olayların yanı sıra içeride Damat Ferid'in saray'da çevirdiği entrikaları ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın hükümete gelmesiyle yaşanan gelişmeler hakkında da bilgiler vermektedir. Ayrıca bu bölümde Lütfi Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın hükümete gelmesiyle kendisine İttihatçı damgası verilerek görevinden istifa ettirilmesinden hüznüle bahsetmektedir.

Eserin üçüncü bölümünde; Sultan V. Mehmed Reşad'ın vefatının ardından tahta geçen Sultan VI. Mehmed'in de başmâbeyncisi olarak tayin edilmesinin ardından yaşanan gelişmeleri anlatmaktadır. Sultan V. Mehmed Reşad döneminden farklı olarak artık sarayın Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yani Damat Ferid Paşa'nın elinde olduğunu anlatmaktadır. Bu bölümde Damat Ferid Paşa'dan sıkça bahseden Lütfi Bey, Sultan V. Mehmed döneminde Damat Ferid Paşa ile yaşamış olduğu husumet yüzünden ikinci kez atandığı başmâbeyncilik görevinin ilkine göre daha kısa sürede son bulduğunu söylemektedir. Damat Ferid Paşa'nın cahil ve intikam hırsı ile hareket ettiğini söylemektedir. Görevinden ayrıldıktan sonra da hatıratına devam eden Lütfi Bey, Kurtuluş Savaşına giden yolları anlatarak eserine son vermektedir.

Eserin dış tenkidi: sunuş, birinci bölümde Sultan Mehmed Reşad Dönemi, ikinci bölümde Sultan Mehmed Reşad'ın Rumeli'ye Seyahati ve üçüncü bölümde Vahidettin Efendi'nin Tahta Çıkışı olmak üzere üç bölümde ele alınmıştır. İncelediğimiz eserde dizin mevcuttur ve 437 sayfadan oluşmaktadır.

1.3.4. Siyaset-i Hariciye

Lütfi Simavi, *Siyaset-i Hariciye*, Âmedi Matbaası, İstanbul 1925 (R. 1341), 55s.

Uzun yıllar boyunca çeşitli ülkelerde gerçekleştirmiş olduğu yurt dışı görevlerinde, edinmiş olduğu diplomasi alanındaki tecrübesini bu esere aktaran Lütfi Bey, genç diplomatlara yol göstermek amacıyla kaleme aldığını belirtir. Bir rehber kitabı niteliğinde olan bu eseri, İkbal Kütüphanesi sahibi Hüseyin Kitapçı tarafından 1925 yılında Âmedi Matbaası'nda yayına hazırlanmıştır. Bu kitabın basılma amacını Lütfi Bey, daha detaylı bir şekilde önsözünde şu ifadelerle açıklamıştır:

“Devletler arasında münasebât, menafî ve muâmelâtı hall ve fasla ma'tuf olan ilme ‘diplomasi’ ve bu mesâil ile iştigâl eden memûrin-i devlete “diplomat” deniliyor. Binâenaleyh diplomasi münasebât-ı siyasiyye-i düveliyenin hüsn-i suretle tedviri fenni demektir. Yekdiğeriyle temasda bulunan ecnebi hükümetleri beynindeki muâmelât, mesâil ve müşkilâtın mükâlemat ve müzakerat ile bir netice-i haseneye iktirânı menfaat-ı umumiyeden olduğundan diplomasi hukuk-u beynelmilel esasatına istinâd eder. Milletlerin emniyyet, istirâhat, şeref ve haysiyetleri diplomatlara mevdu' olub bu rical-i siyasiyyenin birinci vazifesi vîfak ve âhengin ve dolayısıyla sulh ve selametın idâmesine çalışmaktır. Diplomatlar, mesâil-i iktisâdiyenin müzakeresine de me'mur olduklarından bu meslekte bulunan zevatın hukuk-u beynelmilele, muahedata, devletlerin kavanin-i esasiyesine, tarih-i umumi ve coğrafyaya, muharebat-ı meşhure ve onları ta'kib eden müzakerat münasebât-ı düveliyenin tevessü ve inkişâf ettiği bu asırda diplomasiye sülûk eden gençlerimizin ilk adımlarına rehberlik edecek bu küçük eseri “Siyaset-i Hariciye” namı altında neşr ediyorum. Kesir olan me hazlarımın hülasasına

kadim bir hariciye me'muru sıfatıyla müşahedatım ve tecrübe-i şahsiyemle ikmale çalıştım. Eski ve yeni meslekdaşlarıma ithaf ettiğim bu naciz eserle bir hizmet edebilmişsem bahtiyarım."⁵⁴

Eserde; diplomasi, hariciye, sefaretler, sefirler, konsoloslar ve vazifeler gibi birçok başlıklar oluşturularak incelenmiştir. Bu başlıklar altında tarihçeleri ve nelerin yapılması gerektiği hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Eserinde verilen bu bilgi akışı hariciye mesleğine adım atacak gençler için önem arz etmektedir. Lütü Bey'in diğer eserlerinden ziyade *Siyaset-i Hariciye* adlı bu eseri onun on sekiz yaşından beri atıldığı diplomasi alanına hakim olmanın vermiş olduğu tecrübe ile kaleme almış olması dolayısıyla okuyucuya deneyimlerinin aktarımını sağlamaktadır.

Bu eserde, bir devletin başka ülkelerde siyasi, ekonomik, hukuki gibi işleriyle ilgilenen diplomatların görevleri esnasında yetkilerini hangi kaynaktan alacağına, hangi kurallara uyacağına, hangi hizmetlerde bulunacağına cevap vermektedir. Devletler arasında elçilik ve konsolosluk ilişkilerinin nasıl kurulması gerektiği ve diplomatlarda aranan özelliklerin nasıl olması gerektiği hakkında da bilgi vermektedir. Ayrıca büyükelçi-ortaelçi ve konsolos-fahri konsolos gibi sınıflar arasındaki farklar da anlatılmaktadır. Lütü Bey bu eserini tarihsel gelişmeleri ve uluslararası ilişkileri göz önüne alarak kaleme almıştır.

Lütü Bey, bir ülkede dahiliyeyi icra eden ile hariciyeyi icra eden kişiler arasında fark olduğunu, hariciyeyi icra eden şahsın önemli olduğunu eserinde bahsederek, Hariciye Nezareti'nin önemine vurgu yapmıştır. Dış siyaseti yürütmekte olan bu kurumun, devletin kaderini belirleyen en etkili faktör olduğunu söylemiştir. Bu durumu Fransız Hariciye Nazırı Talleyrand'dan (1754-1838) örnekler vererek anlatmıştır. Aynı zamanda bu eserinde, *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* kitabına atfen diplomatların uyması gereken teşrifat usûllerinden de bahsetmektedir.

Eserin dış tenkidi: önsöz, içindekiler ve yirmi dokuz başlık altında konular ele alınmıştır. İncelediğimiz eser, 55 sayfadan oluşmaktadır.

⁵⁴ L. Simavi, *Siyaset-i Hariciye*, İstanbul 1925, s. 3. (bkz. EK-2)

1.4. Rütbeleri, Nişanları ve Madalyaları

Devlet adına yurt içi ve yurt dışında göstermiş olduğu üstün başarı ve yararlılıklardan dolayı hak eden kişileri şereflendirmek amacıyla nişan ve madalya verilir.⁵⁵ Ayrıca devletler arasında dostça ilişkilerin geliştirilmesi adına yabancı devletler de başka devletlerin memurlarını onurlandırmak için vermektedir. Lütfi Bey ise hem yurt dışında çalışması hem de Sultan II. Abdülhamid gibi nişan ve madalyayı etrafındakilere bolca şereflendirmek amacıyla veren bir padişahın döneminde yaşamasından bolca nişan ve madalya ile taltif edilmiştir.

Aynı zamanda Lütfi Bey, diplomasi alanında rütbe, derece ve mertebe gibi unvanlara da sahiptir. Genellikle askerlikte emir komuta zincirini oluşturmak ve disiplini sağlayabilmek amacıyla verilen bu sistemi, devlet emirlerinin yerine getirilmesi için amirle, memurluğun derecelerini belirleyen bir sıraya ihtiyaç duyulduğundan, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sivil teşkilatta da rütbe sistemi görülmektedir.

Lütfi Bey 18 yaşına geldiğinde (1878/1879), yabancı elçiler ve Osmanlı elçileriyle yazışmaları yapan Hariciye Nezareti'ndeki Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi'ne mülâzemetle işe başlamıştır.⁵⁶

- 10 Mayıs 1884'de (H. 14 Receb 1301) kendisine *rütbe-i sâlise*⁵⁷ verilerek Peşte Başşehbenderhânesi Kançılarlığı'na tayin edilmiştir.⁵⁸
- 20 Ağustos 1885'de (H. 9 Zilkade 1302) dördüncü rütbeden *Mecidi* nişân-ı

⁵⁵ “Osmanlılar'da üstün hizmeti görülen askeri ve mülkî erkâna çeşitli dereceleri olan bir tür madalya verilmesi ve takılması geleneği Batı etkisiyle II. Mahmud döneminde başlamıştır. Daha önceleri de Osmanlılar'da başarılı kimselere nişana benzer şekilde, fakat ondan daha kıymetli olarak suruç, tuğ, çelenk, avize takdim edilirdi.” İbrahim Artuk, “Nişan”, *DİA*, XXXIII, 154.

⁵⁶ BOA, DH. SAİD.MEM, 16/5

⁵⁷ “Mülkiye rütbelerinden birinin adıdır. Saniyeden küçük, Rabia'dan büyüktü. Askeri rütbelerden binbaşıya muadildi.” Mehmet Zeki Pakalın, “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”, III, İstanbul 1993, s. 104.

⁵⁸ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

zişânı⁵⁹ verilmiştir.⁶⁰

- 5 Ekim 1886'da (H. 6 Muharrem 1304) Avusturya Devleti tarafından üçüncü rütbe *Fransuva Jozef* nişanı verilmiştir.⁶¹
- 23 Şubat 1887'de (H. 29 Cemaziyelevvel 1304) *sâniye sınıf-ı sânisine*⁶² terfi edilmiştir.⁶³
- 22 Aralık 1889'da (H. 28 Rebiülahir 1307) *sâniye sınıf-ı mütemâyizine* terfi edilmiştir.⁶⁴
- 24 Mayıs 1891'de (H. 15 Şevval 1308) Karadağ hükümeti tarafından üçüncü rütbe *Danilo* nişanı verilmiştir.⁶⁵
- 14 Mart 1892'de (H. 14 Şaban 1309) dördüncü rütbeden *nişân-ı Âli-i Osmânî*⁶⁶ ihsân buyrulmuştur.⁶⁷
- 6 Aralık 1893'de (H. 27 Cemaziyelevvel 1311) terfi edilerek kendisine *rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisine*⁶⁸ verilerek, Tahran Sefâret-i Seniyyesi Müsteşarlığı'na tayin edilmiştir.⁶⁹

⁵⁹ "Sultan Abdülmecid Han-ı Gazi hazretlerinin meâsir-i aliyyelerinden olub 1268 (1852) tarihinde te'sîs buyrulmuştur." *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1318* (1900) , s. 46; "Devlete hizmette özel gayret ve başarı göstermiş olan herhangi birisini ödüllendirmek üzere ihdas edilen bu nişan birçok yabancı nişan gibi birden beşe kadar sıralanan beş derece veya rütbeden oluşuyordu." Kemal Hakan Tekin, "Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, s. 396.

⁶⁰ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁶¹ BOA, DH. SAİD.MEM, 16/5

⁶² "Saliseden büyük, Ûlâ sanisinden küçüktü. Saniye sınıf-ı sanisi, Saniye sınıf-ı mütemayizi olmak üzere iki derece idi. Bununla beraber saniye denilince Saniye sınıf-ı sanisi, mütemayiz denilince de Saniye sınıf-ı mütemayizi anlaşıldı. Askeri rütbelerden Miralay'a muadildi." Pakalın, "*Osmanlı Tarihi Deyimleri*", III, s. 123.

⁶³ BOA, HH. SAİD.MEM,33/18

⁶⁴ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁶⁵ BOA, HR. TH. 109/54

⁶⁶ "Nişân-ı Osmânî Cennet-mekân Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin âsâr-ı âliyelerinden olub 1278 tarihinde ihdâs buyrulmuştur." *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1320* (1902), s. 42.

⁶⁷ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁶⁸ "Mütemayiz'den büyük, Ûlâ evveli'den küçüktü. Askeriden Livalara muadildi. Ancak bu rütbe sahiplerine Paşa denilmez, evvelki vaziyetlerine göre Bey, yahut Efendi denilirdi. Memuriyete mahsus olmak üzere hicri 1248 (1832) senesinde ihdas olunan Ûlâ rütbesi sonradan Ûlâ evveli ve Ûlâ sanisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır." Pakalın, "*Osmanlı Tarihi Deyimleri*", III, s.544.

⁶⁹ BOA, İ. HR, 343/20

- 4 Nisan 1896'da (H. 20 Şevval 1313) uhdesine *rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveli*,⁷⁰ Peşte Başşehbenderi olarak tayin edilmesinin ardından verilmiştir.⁷¹
- 6 Temmuz 1896'da (H. 25 Muharrem 1314) ikinci rütbeden *Mecidi nişân-ı zişânı* ihsân buyrulmuştur.⁷²
- 17 Ağustos 1898'de (H. 29 Rebiülevvel 1316) ikinci rütbeden *nişân-ı Âli-i Osmâni* ihsân buyrulmuştur.⁷³
- 8 Ekim 1901'de (H. 24 Cemazielevvel 1319) birinci rütbeden *Mecidi nişân-ı zişânı* tebdilen ihsân buyrulmuştur.⁷⁴
- 11 Mart 1902'de (H. 1 Zilhicce 1319) Yunan hükümeti tarafından üçüncü rütbe *Sover* nişanı verilmiştir.⁷⁵
- 30 Temmuz 1902'de (H. 23 Rebiülahir 1320) terfî edilerek *rütbe-i bâlâ*⁷⁶ tevcih buyrulmuştur.⁷⁷
- 24 Mayıs 1906'da (H. 1 Rebiülevvel 1324) birinci rütbeden *nişân-ı âlî-i Osmâni* ihsan buyrulmuştur.⁷⁸

⁷⁰ “Bunun yerine yalnız *Ûlâ* da denilirdi. *Ûlâ* sanisinden büyük, *Bâlâ*'dan küçüktü. Bu rütbeyi ihraz edenler ricalden sayılırlar, teşrifata da dahil bulunurlardı. Askeri rütbelerden Ferikliğe muadildi. Ancak bu rütbe sahiplerine Paşa denilmez, evvelki vaziyetlerine göre bey, yahut efendi denilirdi.” Pakalın, “*Osmanlı Tarihi Deyimleri*”, III, s. 542.

⁷¹ BOA, DH. SAİD.d, 1/383

⁷² BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁷³ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁷⁴ BOA, DH. SAİD.MEM, 16/5

⁷⁵ BOA, DH. SAİD.d, 1/383

⁷⁶ “Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren kullanılan mülki rütbe. Vak'anüvis Lütüfî Efendi'nin kaydettiğine göre ilk defa Sultan Abdülmecid zamanında, 1846'da sadâret müsteşarlığı ile vâlide sultan kethüdâlığı görevlerinin öneminden dolayı “*ûlâ evvelleri*”nden önce gelmek ve vezâretten sonra en büyük rütbe olmak üzere ihdas edildi. *Bâlâ* rütbesinin teşrifattaki yeri bir ara –ilmiye, mülkiye ve askerî rütbelere arasındaki değişimler sonucu- iki derece aşağı indiye de daha sonra tekrar eski yerine yükseltildi. 1903'te *bâlâ*ya eşit olmak fakat ondan daha ileride bulunmak şartıyla askerî rütbelerde birinci ferikliğün ihdası üzerine *bâlâ* rütbesinin teşrifattaki yeri kesinleşti ve kaldırılınca kadar vezâret, müşirlik, Rumeli ve Anadolu kazaskerliği ile birinci feriklikten sonra geldi.” Feridun Emecen, “*Bâlâ*”, *DİA*, IV, 554.

⁷⁷ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁷⁸ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

- 8 Nisan 1907’de (H. 24 Safer 1325) Romanya hükümeti tarafından birinci rütbeden *Kron dö Romani* nişanı verilmiştir.⁷⁹
- 9 Haziran 1909’da (H. 20 Cemaziyelevvel 1327) İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele tarafından birinci rütbeden *Koron Ditali* nişanı verilmiştir.⁸⁰
- 15 Haziran 1909’da (H. 26 Cemaziyelevvel 1327) Fransa Cumhurbaşkanı Armand Fallières tarafından ikinci rütbeden *Lejyon Dönor* nişanı verilmiştir.⁸¹
- 22 Haziran 1909’da (H. 3 Cemaziyelahir 1327) İngiltere Kralı VII. Edward tarafından birinci rütbeden *Victoria* nişanı verilmiştir.⁸²
- 29 Haziran 1909’da (H. 10 Cemaziyelahir 1327) Belçika Kralı II. L  opold tarafından birinci rütbeden *Leopold* nişanı verilmiştir.⁸³
- 17 Temmuz 1909’da (H. 28 Cemaziyelahir 1327) Yunanistan Kralı I. Georgios tarafından birincii rütbeden *Sov  r* nişanı verilmiştir.⁸⁴
- 28 Mart 1910’da (H. 16 Rebiülevvel 1328) Bulgaristan Kralı Ferdinand tarafından birinci rütbeden *Saint Aleksander* nişanı verilmiştir.⁸⁵
- 9 Nisan 1910’da (H. 28 Rebiülevvel 1328) Sırbistan Kralı Petro Karayorgavi  

⁷⁹ BOA, HH. SA  D.MEM, 33/18

⁸⁰ Sultan V. Mehmed Reşad’ın c  l  sunu Avrupalı devletlere bildirmek için oluşturulan heyette başmâbeynci sıfatıyla yer alan Lütfi Simavi; İtalya, Fransa, İngiltere, Belçika, Karadağ ve Yunanistan devletlerini ziyaret etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad H  n’in ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 62; Bayram Kodaman – Mehmet Ali   nal, “*Son Vak’anüvis Abdurrahman şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*”, Ankara 1996, s. 188.

⁸¹ L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad H  n’in ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 64; BOA, İ. TAL, 463/30

⁸² BOA, İ. TAL, 463/24; “İngiltere H  k  meti şimdiye kadar, vefat etmiş olan Safvet Paşa’dan başka, hiçbir Osmanlı memuruna nişan vermemiş idi. Bu da pek kutlu padişahımız hakkında Kral’ın beslediğ   hürmete bir delildir.” L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad H  n’in ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 66; B.Kodaman – M.A.   nal, “*Son Vak’anüvis Abdurrahman şeref Efendi Tarihi*” s. 191-193.

⁸³ BOA, İ. TAL, 463/31; L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad H  n’in ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 67.

⁸⁴ BOA, İ. TAL, 461/66; L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad H  n’in ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 72.

⁸⁵ L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad H  n’in ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 122.

tarafından birinci rütbeden *Eagle Blank* nişanı verilmiştir.⁸⁶

- 22 Ağustos 1911’de (H. 26 Şaban 1329) *Altın ve Gümüş İmtiyaz*⁸⁷ madalyalarına Sultan V. Mehmed Reşad döneminde yapmış olduğu başmâbeyncilik vazifesinden dolayı ihsan buyrulmuştur.⁸⁸
- 28 Kasım 1911’de (H. 6 Zilhicce 1329) Rus İmparatoru II. Nikolay tarafından birinci rütbeden *Saint Anna* nişanı verilmiştir.⁸⁹
- 15 Aralık 1917’de (H. 1 Rebiülevvel 1336) Almanya İmparatoru II. Wilhelm tarafından birinci rütbeden *Kızıl Kartal* nişanı verilmiştir.⁹⁰

1.5. Şahsiyeti, Vefatı

İsmail Lütfi Bey, diplomat, saray adamı ve de kalem sahibi bir zattı. Gençliğinde aldığı iyi eğitim ve yurt dışında görev yaptığı yıllarda kurduğu dostluklar ve edindiği tecrübeler sayesinde entelektüel bir kişiliğe sahip olmuştur. Dürüst ve ahlaklı olduğundan her işinin uygun şekilde olmasına şiddetle bağlıydı, doğru olmayan işlere karşı ise sabrı pek olmadığından açık sözle görüşünü belirtmekten çekinmezdi.⁹¹ Cahillikten ve çirkin muameleden nefret ederdi.

⁸⁶ L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 124.

⁸⁷ “Nişân-ı imtiyaz velinimet-i bi-minnetimiz Şevketlü Padişahımız Gazi Sultan (Abdülhamid) Han-ı Sani Efendimiz Hazretlerinin cümle-i me’sere-i celîle-i hümayûnlarından olub 1295 (1878) tarihinde ihdâs buyrulmuştur.” *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye* 1320 (1902), s.42; “İmtiyaz madalyası, bir savaşta veya diğer bazı olaylar sırasında önemli hizmetleri görülenlere verilen madalyalardan farklıdır. Genel nitelikteki diğer madalyalar (iftihar ve liyakat) içinde en değerli olanı imtiyaz madalyasıdır.” Filiz Karaca, “İmtiyaz Madalyası”, *DİA*, XXII, 241.

⁸⁸ BOA, DH. SAİD.d, 1/383

⁸⁹ BOA, DH. SAİD.d, 1/383

⁹⁰ Lütfi Simavi’nin *Sultan Mehmed Reşad’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz* adlı eserinin transkripsiyon halinde tarihler hatalı verildiğinden düzeltilmesi yapılmıştır. “Almanya İmparatoru’nun daveti üzerine Veliahd Vahidettin Efendi Almanya’ya gideceğinden beni, Babîâli’ye müracaat ederek, maiyetine aldı. Erkân-ı Harbiye mirlivalarından Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ile Miralay Naci Bey de Veliahd’ın refakatinde bulunuyorlardı.” L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*”, s. 295-305.

⁹¹ Lütfi Simavi, kendisinin açık sözlü olmasını ‘kör kadı’ hikayesine bağladı: Adamın biri komşusunu kadıya şikayet eder. Kadı şikayet sebebini sorunca davacı, komşusunun çok doğru söylediğini söyler. Kadı ise ne güzel herkes doğru söyleyeni arar, sen neden yakınıyorsun diye sorduktan sonra davalıyı mahkemeye çağırır. Kadının da bir gözü kördür. Davalı kadıyı görür görmez, esselamu aleyküm kör kadı der. Bunun üzerine kadı, ben doğru söyleyeni severim ama bu kadarı da fazla diyerek davacıyı haklı bulur. Ayrıca bkz. H. Z. Uşaklıgil, “*Saray ve Ötesi*”, İstanbul 2012, s. 406.

İnsanlara yardım etmeyi sever, kendisine yapılan iyilikleri ise unutmazdı. Kurtuluş Savaşı (1919-1922) esnasında emeklilik maaşının bir kısmını Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlamıştır.⁹² Yazdığı *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret* kitabının gelirlerini de Donanma-i Muavenet-i Milliye Cemiyeti'ne bağışladığı eserlerini incelerken belirtilmişti. Yurt dışı memuriyeti boyunca ise gerek Osmanlı vatandaşı gerek diğer ülkelerin Müslüman vatandaşlarına karşı maddi ve manevi destek de sağlamıştır.

Mesleki hayatında, uluslararası ilişkilerde meseleleri halletmeye yönelik pratik çözümler üretmekle tanınırdı. Yurt dışında süren hayatı ile ülkesinde süren hayatını iyi analiz etmiştir. Birkaç yabancı dile hakim olması, iletişim konusunda bir adım öne geçmesini sağlamıştır. Böylelikle girdiği ortamlarda insanlarla rahat diyalog kurmayı başarmıştır. Paşa bir babanın oğlu olmasından dolayı da ciddi ve ağırbaşlılığı mesleki hayatına yansımıştır. Aynı zamanda girişken, ahlaklı ve dürüst yapısı Sultan V. Mehmed Reşad'a başmâbeynci olarak atanarak ikbalinin zirvesine ulaşmasını sağlamıştır.

Özel hayatında, alçak gönüllü, şakacı, gezmeyi ve kültürel etkinliklere katılmayı seven biriydi. Aynı zamanda duygusal bir yapıya sahip olan Lütfi Bey, ilk başmâbeyncilik görevinden ayrıldıktan sonra ağlamıştır. Hikaye ve fıkra anlatmayı severdi ve anlatış tarzıyla çevresindekileri etkilerdi. Yavaş yavaş konuşur, kelimeleri basık basık ve hafif bir tutuklulukla söylerdi. Lütfi Bey bu anlatış tarzıyla insanın karşısında birçok portre canlanmasını sağlardı. Şen şakrak birisi olduğundan çevresindekilere dostane ve cana yakın davranırdı.⁹³ Aile bağı kuvvetli olan Lütfi Bey'in ağabeylerinin ölümünden sonra yeğenlerini bir baba şefkati ile büyütmeye özen göstermiştir. Kendisi ise evlenmemiştir.

İki kez başmâbeyncilik görevine atanmasıyla kendisini politik mücadelenin merkezinde bulmuştur. İftiraların, tehditlerin içinde yer alması fiziksel ve zihinsel olarak yıpranmasına neden olmuştur. İçinde bulunduğu bu ortam nedeniyle hastalanmış, tedavi için Berlin'e gitmiştir. Birkaç sene Berlin'de kaldıktan sonra parasızlıktan ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır. Hayatının geri kalan yıllarını

⁹² Taha Toros Arşivi, belge no: 001570446009.

⁹³ Uşaklıgil, "*Kırk Yıl*", s.553.

makaleler, incelemeler ve kitaplar yayımlayarak geçirmiştir. Lutfi Bey, 8 Mayıs 1933 Pazartesi günü, akşam saatlerinde Beyoğlu'nda Sıraselviler Caddesinde yer alan evinde kalp krizi geçirerek 71 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi, 9 Mayıs 1933 Salı günü, Teşvikiye Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Feriköy mezarlığına defnedilmiştir.⁹⁴ İsmail Lutfi (Simavi) Bey, hayatını milletin geleceğine adanmış bir vatanseverdi.

⁹⁴ “İrtihal”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1933, s.4; “Merhum Lutfi Simavi Bey dün defnedildi”, *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1933, s.2.

2. İSMAİL LÜTFİ (SİMAVİ) BEY'İN MESLEKİ HAYATI

2.1. Hariciye Nezareti

Osmanlı Devleti'nde Hariciye Nezareti'nin ilk adımları, XVII. yüzyılda Divân-ı Humâyûn'un etkisinin azalmasının ardından devlet yönetiminin Bâbîâlî'ye aktarılmasıyla başlamaktadır. Bu değişimden reisülküttâb ve bünyesinde bulunan kâtipler de etkilenecek saraydan Bâbîâlî'ye geçmiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadrazamın başkanlık ettiği ikinci divanının toplanma ve devlet meselelerinin görüşüldüğü yer olan Bâbîâlî, Osmanlı Devleti'nin idari yönetim merkezi haline gelmiştir. Reisülküttâblık ise, artan bürokratik ihtiyaçlar sonucunda sadrazamın ve ikinci divanının kâtiplik görevlerini üstlenerek önemli bir konuma yükselmiştir.⁹⁵ Fakat XIX. yüzyıla gelindiğinde güçlenen Avrupa karşısında zayıflayan Osmanlı Devleti'nin bürokrasi ve diplomasiye olan ihtiyacı daha da artmıştır. Bu durum karşısında Sultan II. Mahmud, sadrazamda toplanmış olan yetkileri, Avrupalı devletlerde olduğu gibi bakanlıklar arasında bölüştürmüş ve Osmanlı idaresinde klasik döneme ait olan sistemi kaldırarak yerine batılı tarzda modern bir sistemi getirmiştir. Düzenli ve dengeli bir kurumsallaşmayı sağlayan bu yenilik hareketinin içinde reisülküttâbın dış işlerindeki görevlerinin de artmasıyla, diplomasiinin müstakil bir şekilde yönetilmesini isteyen Sultan II. Mahmud, 11 Mart 1836 tarihinde aldığı kararla reisülküttâblığı Hariciye Nezareti'ne dönüştürerek Reisülküttâb Akif Efendi'yi⁹⁶ de ilk nazır olarak tayin etmiştir. Bu nezaret ile Osmanlı diplomasisi daha sağlam ve sistemli bir şekilde işlemeye başlamıştır.⁹⁷

⁹⁵ “Eskiden beri yabancı devletlerle haberleşme ve anlaşmaların kayıt işlerinden sorumlu olan reisülküttâb, o sıralarda Fenerli Rumlar'dan tayin edilen Divân-ı Humâyûn tercümanlarının sorumluluğunu da aldı.” Carter V. Findley, “Hariciye Nezâreti”, *DİA*, XVI, 178.

⁹⁶ “1787'de Yozgat'ta doğdu. Eğitimini Yozgat ulemasından aldığı dersler ile başlatan Akif Efendi, altı yaşında iken babası devrin kadılarından olan Ayıntabizade Mehmet Efendi ile Hicaz'a gitmiştir. Reisülküttâb olan amcası Mustafa Mazhar Efendi'nin yardımıyla 1814 yılında Divân-ı Humâyûn Kalemî'ne girdi. 1825 yılında Amedci, 1827 yılında Beylikçi olmuştur. Çalışkanlığı ve zekası ile II. Mahmud'un dikkatini çekerek 1832 yılında reisülküttâb olmuştur. 1836 yılında bu kurumun Hariciye Nezareti'ne çevrilmesiyle birlikte kendisi Osmanlı Devleti'nin ilk Hariciye Nazırı olmuştur.” Taha Niyazi Karaca, “*Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa'nın Anıları (İbret)*”, İstanbul 2004, s. 9.

⁹⁷ M. Akpınar, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, 2014, s. 66.

2.1.1. Tahrirât-ı Ecnebiye Kalemindeki Görevi

Lütfi Bey, eğitimini bitirir bitirmez devlet memuriyetinde görev yapmaya başlamıştır. Hariciye Nezareti bünyesinde, genç bir yaş sayılan 18 yaşındayken çalışmaya başlamıştır.⁹⁸ Erken yaşta işe başlamanın avantajını kullanarak yaklaşık 30 yıl süren çeşitli yurt içi ve yurt dışı görevleri sayesinde iyi bir diplomat olarak yetişmiştir.

Hariciye mesleğine Cebel-i Lübnan'da bulunan Lazarist Papazı Mektebi'ni bitirdikten sonra 1878-1879 yılları arasında 18 yaşında bir gençken Tahrirât-ı Ecnebiye Kalemi'ne mülâzemetle girerek adım atmıştır. Maaşsız stajyer olarak (mülâzemet)⁹⁹ başlayan işine 1881 yılında 250 kuruş maaş alarak devam etmiştir. Belgelerde, mülâzemet sistemi ilmiye mesleğine has bir terim olarak gözüke dahi genel olarak bütün memuriyetlerde uygulanmıştır.¹⁰⁰ Bu sistemle işe başlayan genç memurlar iki ile üç yıl arası staj gördükten sonra maaşlı olarak memuriyete geçerlerdi.

Tahrirât-ı Ecnebiye Kalemi,¹⁰¹ 1856 yılında Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru çeşitli dillerde yapılan yazışmaların artmasından Tercüme Odası'na bağlı olarak kurulmuştur. Hariciye Nezareti'nin böyle bir adım atması batılı tarzda modernizasyon çalışması yürüttüğü diplomasi işlerinin hızlı ilerletme amacı taşımaktadır. 1862 yılında Tercüme Odası'nın bir bölümü olan bu kalemin görevleri Tahrirât-ı Hariciye Odası'na aktarılmıştır.¹⁰² Mektubî-i Hariciye Kalemi'ne benzeyen görevleri bulunan bu odanın asıl amacı, merkezdeki yabancı büyükelçilerle ve yurt dışındaki Osmanlı temsilcileriyle giderek artan diplomasi alanında Fransızca yazışmaların yoğunluk ihtiyacını karşılamaktır. Mektubî-i Hariciye Kalemi'nden ayrılan noktası ise Fransızca yazışmaları üstlenmesiydi.¹⁰³ Uluslararası ortamda Fransızca'nın diplomasi dili olarak

⁹⁸ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

⁹⁹ “Bir memuriyete geçmek üzere bir daireye maaşsız devam ve hizmet etme.” Şemseddin Sami, “*Kâmûs-ı Türkî*”, İstanbul 2015, s. 1399; Bir memurdan bahsederek, “İlk resmi görevi Hariciye Nezareti'ndeki Tahrirât-ı Hariciye Kalemi'nde maaşsız bir kâtip yardımcılığı (mülâzemet) oldu.” demiştir. Carter V. Findley, “*Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*”, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2016, s. 209.

¹⁰⁰ Mehmet İpşirli, “Mülâzemet”, *DİA*, XXXI, 537.

¹⁰¹ “Yabancılarla yazışma şubesi” Kemal Girgin, “*Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*”, İstanbul 2005, s. 51-55.

¹⁰² M. Akpınar, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu”, s. 70.

¹⁰³ C. V. Findley, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli, 1789-1922*”, çev. Ercan Ertürk, İstanbul 2014, s. 216.

kabul görmesi bu odanın kurulmasında etkili olmuştur.

Tahrirat-ı Hariciye Odası devlet hizmetine giriş için başlangıç noktası olarak görülmektedir. Bu odaya girmek için Fransızca bilmek yeterli şart olarak kabul edilmekteydi. Böylelikle ilk kurulduğu yıllarda bu dile hakim olan Ermeniler odaya girmeye başlamış ve Türklerin dış ilişkilerde resmi yazışma dili olan Fransızca'yı öğrenmelerine engel olarak hakimiyet kurmayı başarmıştır.¹⁰⁴ Bu durum, Sultan II. Abdülhamid döneminde artan Ermeni isyanları neticesinde değişmeye başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid, dış ilişkilerde önemli bir konuma gelen Tahrirat-ı Hariciye Odası'nı Bâbîâli ve Ermeni hakimiyetinden alıp kendi himayesi altına almak istemiştir. Ermeniler gözde azınlık statüsünü kaybetmeye başladıklarında, Fransızca eğitim alan modern Müslümanlar bu odaya yerleşmiş onların yerini alarak işe başlamıştır. Bu modern Müslümanlar arasında iki önemli diplomatik yazar olan Esat Cemal Pâker ve Galip Kemalî Söylemezoğlu yer almaktadır.¹⁰⁵ Lütü Bey de görmüş olduğu Fransızca eğitimi sayesinde modernist Müslüman olarak kalemde kendine yer bulabilmiştir.

2.1.2. Sefaret ve Şehbenderlik Görevleri

İsmail Lütü Bey, beş yıl süreyle Tahrirat-ı Hariciye Odası'nda başarılı ve disiplinli bir şekilde çalıştıktan sonra 1884 yılında kendisine rütbe-i sâlise verilerek 1000 kuruş maaş ve 900 kuruş tahsisat ile Peşte Başşehbenderhânesi Kançılarlığı'na tayin edilmiştir.¹⁰⁶ Mülkiye İdadi Mektebi mezunu olduğundan Lütü Bey imtihanlara girmeksizin sefaret kitabetleri ile şehbenderliklerde memur olma hakkına sahiptir.¹⁰⁷ Bundan dolayı kolaylıkla Peşte Başşehbenderhanesi Kançılarlığı'na tayin edilmiştir.

Diplomasi yolunda ilk yurt dışı memuriyetine Peşte Başşehbenderhânesi Kançılarlığı'na tayin olarak başlayan Lütü Bey, Peşte Başşehbenderi Feridun Bey'in takdirini kazanmış ve onun bilgi ve birikiminden faydalanarak tecrübe edinmiştir.

¹⁰⁴ Esat Cemal Paker, “*Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*”, İstanbul 2001, s. 12.

¹⁰⁵ Findley, “*Kalemiyeden Mülkiyeye*” s.281; Yukarıda bahsedilen diplomatların hatıratları için bkz. Paker, “*Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*” ve Galip Kemalî Söylemezoğlu, “*Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892-1922*”, I, İstanbul 1950.

¹⁰⁶ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹⁰⁷ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1318* (1900), s.364.

Görev aldığı kançılara memuriyeti, şehbenderhânelerde yazı ve evrak işleri gibi resmi işlerle ilgilenen memurları kapsamaktaydı. İşlerin daha seri bir şekilde ilerlemesi için şehbenderlere yardımcı olan bu görevliler, bazı zamanlarda *şehbender vekili*¹⁰⁸ düzeyinde görev alıp, onlar gibi atamayla görevlendirildiklerini ve onların düzeyinde kabul gördükleri söylenebilir. Kançılara memurları, şehbenderliklerde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görev yapmaya başlamıştır.¹⁰⁹ Lütfi Bey, bu memuriyet boyunca göstermiş olduğu düzgün çalışma prensibi ve liyakatinden dolayı dördüncü rütbeden *Mecidi nişân-ı zîşânı* ile şereflendirilmiştir.¹¹⁰

1886 senesinde Hariciye Nezareti Lütfi Bey'i Peşte Başşehbenderliği'nden Bükreş Sefaret-i Seniyyesi Kançılarlığı'na 1000 kuruş maaş ve 1000 kuruş tahsisât ile sefaret üçüncü kâtibi olarak tayin etmiştir.¹¹¹ Orta Elçilik statüsünde bulunan Bükreş Sefareti'nin¹¹² maiyetinde; başkâtib, ikinci kâtip, üçüncü kâtip ve ataşemiliter bulunmaktadır.¹¹³ Lütfi Bey, üçüncü kâtip olarak çalıştığı sırada, Avusturya Devleti tarafından üçüncü rütbe *Fransuva Josef* nişanına lâyık görülmüştür.¹¹⁴ Aldığı ilk yabancı devlet nişanının ardından Hariciye Nezareti, rütbesini *sâniye sınıf-ı sânisine* terfi ettirmiştir. Böylelikle sefarette göstermiş olduğu başarılarını terfi ve nişanlarla süsleyen Lütfi Bey, 1887 yılında ise mesleki birikimi ve gelişimi sayesinde sefaretin ikinci kâtipliğine yükselmiştir.¹¹⁵

Lütfi Bey, Bükreş Sefaret-i Seniyyesi'nde iki sene çalıştıktan sonra Çetine Sefaret-i Seniyyesi Başkitâbetine tayin olmuştur. Bu tayinin gerçekleşmesi Lütfi Bey'in mesleki anlamda gelişimine bağlıdır. Osmanlı Devleti, 1877-78 yıllarında Rusya ile yapılan savaş¹¹⁶ sonunda imzaladığı Berlin Antlaşması sonrası kendisinden

¹⁰⁸ “Şehbender memurlarının alt sınıfını oluşturan *Şehbender Vekilleri*, liva dahilinde olan yerlere, başka bir deyişle daha geri planda kalan şehirlere tayin edilmişlerdir. Konumları itibariyle genelde stajyer kabul edilen bu kişiler, durumuna göre bir şehbenderin sorumluluğunu üstlenebilirdi. Daha alt kademedeki görev yaptıkları için şehbenderlere göre daha az maaş ve tahsisat alırlardı. İlk olarak 1820 yılında vekil şehbender tayin edilmiştir. Batı ülkelerinde viskonsolos (konsolos vekili) denilen devlet görevlileridir.” M. Akpınar, “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”, s. 137.

¹⁰⁹ M. Akpınar, “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”, s. 137.

¹¹⁰ BOA, DH. SAİD.MEM, 16/5

¹¹¹ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹¹² 1886 yılında dışarıdaki harici diplomatik teşkilâtında Bükreş Orta Elçilik olarak yer almaktadır. Bkz. K.Girgin, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz”, s. 93.

¹¹³ “Ortaelçinin nezdinde bulunduğu devlet sınırdaş ise ordusunun teşkilatını tedkik etmek üzere bir ateşemiliter sefaret heyetine ilave edilir.” L. Simavi, “Siyaset-i Hariciye”, s. 12.

¹¹⁴ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹¹⁵ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹¹⁶ “Doksanüç Harbi olarak bilinen bu savaşı Rusya, Şark Meselesini kendi menfaatleri çerçevesinde

ayrılarak bağımsızlığını kazanan Karadağ Prenslığı ile diplomatik ilişkileri hemen tesis etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bunu, savaş sonrası Balkanlar’da kaybettiği statükosunu korumak ve Karadağ’da Osmanlı hakimiyetinin devam etmesi yönündeki politikasını sürdürmek için uygulamıştır. İlk olarak Karadağ’ı tanıyarak başlamış ve başkenti Çetine’de 1879 yılında elçilik açarak devam etmiştir.¹¹⁷ Böylelikle, Osmanlı Devleti için önemli bir konumda olan Karadağ’a gönderdiği kişiler de önem arz etmekteydi. Ehliyyet ve liyakat sahibi olan kişiler seçilip gönderilmekteydi. Lütfi Bey Bükreş Sefaret-i Seniyyesi’nde ikinci kâtip olarak çalıştığı sıralarda, Çetine Sefaret-i Seniyyesi Başkitâbetine, Türkçe ve Fransızca dillerine hakim ve liyakat sahibi birinin tayinine lüzum görüldüğünden, 1888 senesinde başkitâbete uygun görülerek ataması yapılmıştır.¹¹⁸

1889 senesine gelindiğinde, Osmanlı Devleti için önem arz eden Çetine Sefaret-i Seniyyesi Başkitâbeti’nde göstermiş olduğu gayret ve çabanın ödülü olarak Lütfi Bey’in rütbesi sâniye sınıf-ı mütemâyizine terfî ettirilmiştir.¹¹⁹ Rütbesinin yükseltilmesi uluslararası diplomasi alanında ve memur olduğu ülkedeki saygınlığının artmasını sağlamıştır. Fakat Lütfi Bey, Çetine’nin siyasi ve sosyal ortamına alışamadığından memuriyetini değiştirmek için Hariciye Nezareti’ne bir dilekçe yazmıştır. Bunun üzerine 1890 yılında Lütfi Bey’i 1900 kuruş maaşla Roma Sefaret-i Seniyyesi ikinci kitâbetine tayini yapılmıştır.¹²⁰

Lütfi Bey, atamasının yapıldığı tarihten yaklaşık bir ay geçmesine rağmen Roma’daki görev yerine gitmeksizin istifasını vermiştir.¹²¹ Boşta kalan Lütfi Bey için Hariciye Nazırı Said Halim Paşa gazete tercüme etmesini istemiştir. Osmanlı Devleti’nin başkentinde basılan Almanca gazeteleri layıkıyla tercüme yapacak Türkçe ve Almancaya vakıf kimse bulunamadığından, bu gazetelerin sansürü ve detaylı incelemesi yapılamamaktadır. Bu nedenle Lütfi Bey’in Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca lisanlarına hakim olmasından dolayı Almanca gazetelerin sansürü ve

kullanarak başlatmıştır. Savaş sonunda Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Osmanlı Devleti aleyhinde sonuçlanmıştır.” Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi”, *DİA*, IX, 498.

¹¹⁷ “1878 Berlin Antlaşması ile bağımsızlıktan sonra Karadağ’ı ilk tanıyan Osmanlı Devleti olmuş.” Uğur Özcan – Abidin Temizer, “*Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Karadağ’da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*”, İstanbul 2015, s. 11.

¹¹⁸ BOA, İ. HR, 311/19878

¹¹⁹ BOA, HR. TO, 47/121

¹²⁰ BOA, İ. DH, 1179/92210

¹²¹ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

inceleme yapması istenilmiştir. Bu görev için 2500 kuruş maaş uygun görülmüştür.¹²²

Bir sene boyunca İstanbul'da tayinini bekleyerek çeşitli işlerle zaman geçiren Lütfi Bey, diplomasi hayatını devam ettirmek için yurt dışında çalışmak istemiştir. Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'nın önerisi ve Sultan II. Abdülhamid'in onayı üzerine¹²³ Lütfi Bey, Osmanlı Devleti ve Müslüman ülkeler için önemli bir yere sahip olan Liverpool'a 1891 yılında Başşehbender¹²⁴ olarak tayin olmuştur.¹²⁵ İngiltere'de artan Müslüman sayısı üzerine Sultan II. Abdülhamid, atadığı şehbenderlerin Müslüman olmasına özen gösterdiğinden Lütfi Bey'in atamasına onay vermiştir. 3000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile Liverpool'a yerleşen Lütfi Bey, 1893 yılına kadar Osmanlı Devleti için önemli bir konumda yer almıştır. Bu tezin konusu olan, Lütfi Bey'in Liverpool Başşehbenderliği dönemi ve şehbenderlik kurumu detaylı bir şekilde üçüncü bölümde değerlendirilecektir.

Karadağ Hükümeti, Lütfi Bey'in Çetine Sefareti'nde çalıştığı dönemde göstermiş olduğu hizmetlerinden ve Liverpool Başşehbenderliği'ne atanmasına tebrik niyetinde olarak üçüncü rütbeden *Danilo* nişanına layık görmüştür.¹²⁶ Aynı zamanda Liverpool Başşehbenderliği yaptığı sürede göstermiş olduğu çabası ve girişimlerinden dolayı Sultan II. Abdülhamid tarafından dördüncü rütbeden *nişân-ı Âli-i Osmânî* ile şerefendirilmiştir.¹²⁷

1893 senesinde İsmail Lütfi'nin Liverpool'daki görevi son bularak 3000 kuruş maaş ile eski çalıştığı yer olan Bükreş Sefareti'ne bu sefer başkâtip sıfatıyla tayin edilmiştir.¹²⁸ Fakat Liverpool'a yeni atanan şehbender gelmeden bir yere

¹²² BOA, Y. PRK. HR, 13/88

¹²³ “Bir konsolosun atanması sarayla Bâbiâli arasında sorun oldu ve Bâbiâli padişahın atadığı konsolosa itiraz etti. Padişah, bunun üzerine konsolos atama yetkisinin kendisine ait olduğunu ve bu itirazın her halde bir kâtip yanlışlığından kaynaklandığını sandığını belirterek bir daha padişahın hukuku hususunda böyle hatalar meydana gelmemesi için Bâbiâli'yi uyarır.” Ali Akyıldız, “*Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*”, İstanbul 2012, s. 169.

¹²⁴ “Şehbender memurlarının üst sınıfını oluşturan görevlilerdir. Genelde Osmanlı'da vilayet kabul edilen veya birinci dereceden öneme sahip şehirlere tayin edilirlerdi. Başşehbenderler bulundukları yerin amiri konumunda olup, görev yerleri dahilinde alt kademedeki görev yapan memurlar şehbender memurları olursa, bu memurlar onlara tabi olmak durumundadır.” Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Talimat, *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye* 1318 (1900), s. 377-424.

¹²⁵ BOA, İ. HR, 321/20704

¹²⁶ BOA, HR, TH, 109/54

¹²⁷ BOA, HR, TH, 107/86

¹²⁸ BOA, HR, TH, 133/86

ayrılmadığından bir müddet beklemiştir. Bu durum parasının bitmesine sebep olduğu için Lütfi Bey'in Bükreş'e gidecek yol masrafları ve maaşının ödenmesi Hariciye Nezareti tarafından Osmanlı Bankası aracılığıyla karşılanmıştır.¹²⁹ Bükreş Sefareti'ne gittikten sonra da buradaki memuriyeti fazla sürmeden başka bir yere tayin edilmiştir.

İsmail Lütfi, Avrupa kentleri dışında ilk kez bir doğu ili olan Tahran Sefaret-i Seniyyesi Müsteşarlığı'na¹³⁰ tayin edilmiştir.¹³¹ 1893 senesinin sonlarında 3.600 kuruş maaş ile tayin edilen Lütfi Bey'in atandığı yere uygun olarak rütbesi de *rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisî*'ne terfi ettirilmiştir.¹³² Fakat Tahran'da fazla vakit geçirmeden 1894 senesinin başlarında bu sefer bir diğer doğu ili olarak sayılan Petersburg Sefaret-i Seniyyesi Müsteşarlığı'na 4.000 kuruş maaş ile tayin edilmiştir. Belgelerde, padişahın Petersburg'a, *kifayet ve ehliyyet* sahibi birisinin atanmasını istemesi üzerine bu görev için Lütfi Bey tercih edilmiştir.¹³³

İsmail Lütfi, Petersburg'a gitmeden önce Başmâbeynci Hacı Ali Paşa'nın yanına giderek Sultan II. Abdülhamid'e saygılarını arz etmek isteğini belirtmiştir. Hacı Ali Paşa ise o ara padişaha gelen başka misafirlerle ilgilendiğinden dolayı Lütfi Bey'in arzını söylemeyi unutmuş ve ikinci defa padişahın odasına girip arzını ilettiğinde ise padişah, Lütfi Bey için Petersburg'a şimdilik gitmeme emrini vermiştir. Sultan II. Abdülhamid'in bu kararından oldukça üzülen Lütfi Bey, padişah ile arası açılmıştır. Sarayın gazabına uğradığından Lütfi Bey'in çevresi, Sultan II. Abdülhamid'in jurnallerinde mimli olmamak için selam dahi vermemeye başlamıştır. Petersburg Sefaret-i Seniyyesi Müsteşarlığı bir sene Lütfi Bey'in üzerinde olduğu halde gitmemiş İstanbul'da ikamet etmiştir. Bu duruma Hariciye Nazırı Said Paşa, Lütfi Bey'in başşehbender olarak Barselona'ya tayin olmasını sağlayarak son erdirmiştir. Lütfi Bey anılarında Petersburg'a gitmeme sebebi olarak, Hacı Ali Paşa'nın ikinci defa padişahın nezdine çıktığında, "*Efendim, Moskof'a gidecek bir çocuk var da onu arza geldim*" demesi üzerine padişahın hışmına uğradığını söylemektedir. Kısacası, Petersburg'un nerede, Sefaret Müsteşarlığı'nın ne olduğunu ve sakalı olmayan gençlere çocuk

¹²⁹ BOA, ŞD, 2626/34

¹³⁰ "Büyük sefaretlerde bir müsteşar bulunmaktadır." L.Simavi, "*Siyaset-i Hariciye*", s. 11.

¹³¹ BOA, İ. HR, 343/20

¹³² BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹³³ BOA, İ. HR, 343/53

denilmeyeceğini bilmeyen bir başmâbeyncinin sözlerine kurban gitmiştir.¹³⁴

1895 senesinde 3000 kuruş maaş ve 500 kuruş tahsisat ile Barselona Başşehbenderliği'ne tayin edilen¹³⁵ Lütfi Bey, burada bir yılı doldurmadan 3000 kuruş maaş ve 4125 kuruş tahsisat ile Peşte Başşehbenderliği'ne tayin edilmiştir.¹³⁶ Atandığı yere ve konumuna göre rütbelerin önemi arttığı için, Lütfi Bey'in rütbesi de Peşte'ye atandıktan sonra *rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveli*'ne terfi ettirilmiştir.¹³⁷

İsmail Lütfi'nin en uzun süreyle memuriyet yaptığı (yaklaşık 13 yıl) yer olan Peşte Başşehbenderliği, Osmanlı Devleti için dış siyasette önemli bir konumdaydı. 1867'de ikili monarşi yapı olarak birleşen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Macaristan kısmının başkenti olan Budapeşte'de açılan başşehbenderlik Türk-Macar dostluğunun gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yapısını Osmanlı Devleti'ne benzetmekte ve dış siyasette de karşılıklı ortak çıkarları olduğundan bu imparatorluğun dostluğuna önem vermiştir. Sultan II. Abdülhamid'i bu düşünceye götüren ise, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun değişmez siyaset prensiplerinden birisi olan Rusya hakimiyetini engelleme politikasıdır.¹³⁸

Yurt dışında ilk memuriyete başladığı yere bu sefer başşehbender sıfatıyla gelen Lütfi Bey, uzun yılların vermiş olduğu tecrübe ile artık diplomat olarak ustalık dönemini yaşamaktadır. Lütfi Bey Peşte Başşehbenderliği'nde, Osmanlı Devleti'nin Balkan politikasına ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç politika sorunlarının dışarı etkenlerine karşı çalışmalar yürütmüştür. Lütfi Bey Osmanlı Devleti menfaati çerçevesinde, Rumeli'de çıkan örgütler ve faaliyetleri, Osmanlı Devleti aleyhinde yazı yazan yabancı gazetelerin incelenmesi, Peşte'de yapılan kongreler ve sergiler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun siyasi bunalımı ve Peşte'de Ermenilerin Osmanlı aleyhindeki faaliyetleri gibi olaylar hakkında bilgi toplamıştır.

¹³⁴ L.Simavi, "Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim", s. 28-30.

¹³⁵ BOA, İ. HR, 346/32

¹³⁶ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹³⁷ BOA, DH. SAİD.MEM, 16/5

¹³⁸ "Pek eskiden başlayan bu dostluğun mahiyeti hususidir. Amcam Sultan Abdülaziz ile beraber Avrupa seyahatine çıktığımız zaman Viyana'da hastalanmış idim. İmparator, beni misafir olarak Schönburn Sarayı'nda alıkoydu. Tedavi ettirdi. Amcamdan 13 gün sonra İstanbul'a hareket ettim. Bu dostluktan istifade ederek politikamızı takviye ettim." E. Z. Karal, "Osmanlı Tarihi, VIII, Ankara 2011, s. 184.

Lütfi Bey, Peşte Başşehbenderliği'nde bulunduğu sıralarda önemle çalıştığı konulardan biri Adakale'nin Osmanlı hakimiyetinde kalmasını sağlamaktır. Adakele'nin durumu, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, Sırbistan'ın özerkliğini kabul etmiş ve Tuna boyundaki kaleleri Romanya Prensiği'ne terk etmiştir. 1867 yılına gelindiğinde de Osmanlı Devleti, Sırbistan'daki kalelerden çekilerek Adakale'nin Osmanlı topraklarıyla bağlantısı son bulmuştur. Fakat Adakale'deki Osmanlı hakimiyeti devam etmiştir. Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Romanya sınırlarının kesiştiği noktada bulunan Adakale'nin hangi devlette kalacağı karar verilemediğinden Osmanlı hakimiyeti devam etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 3. maddesine göre Adakale'nin Osmanlı hakimiyetinden çıkarılarak tahliyesi öngörülmüştür.¹³⁹ Bu antlaşma kabul edilmediğinden hüküm geçersiz olmuştur. Ayastefanos Antlaşması'nın yerine yapılan Berlin Antlaşması'nda (1878) ise, büyük devletler adanın siyasi statüsünü antlaşmada yer vermeyi unuttunca, adada Osmanlı hakimiyeti devam etmiştir. Osmanlı Devleti buradaki hakimiyetini daha da meşru hale getirmek için adaya hakim, nahiye müdürü atamış ve yayınladığı salnamelerde de adayı kendi toprağı olarak göstermiştir.¹⁴⁰

Lütfi Bey'in Peşte'de başşehbender olarak bulunduğu dönemde (1895-1908), Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından Adakale sürekli taciz edilmiştir. Osmanlı Devleti ise adada hakimiyetini ve asayişini sağlamak için Lütfi Bey'i görevlendirmiştir. Adakale'nin genel durumunu ve ihtiyaçlarını araştırdıktan sonra 4 Haziran 1904 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Bu tahriratta, adanın öğretmen, doktor ve imama ihtiyacı olduğunu belirterek ayrıca bir kadın öğretmen yani muallime de gönderildiği takdirde erkek çocuklarından ayrı kız çocuklarına da halıcılık, nakış gibi el işlerinin öğretilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Kız çocuklarına öğretilecek el işleri zanaatına dair ürünleri de adaya yazları gelen turistlere satılarak hem ada için bir gelir hem de kız çocuklarını okula gönderilmesi için teşvik olabileceğini söylemiştir. Okul olarak ise Adakale Camii'sinin civarında bulunan odaların mektep olarak kullanıldığını bildirmiştir.

¹³⁹ Sabahattin Özel, "Tuna'da Bir Türk Adası Adakale", *İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, (2002), s. 227-250.

¹⁴⁰ Çoşkun Alptekin, "Adakale", *DİA*, I, 340.

Adanın doktor ihtiyacının ise elzem olduğunu söyleyen Lutfi Bey, fakir hastaların tedavi olamadığını ve Avusturya'dan doktor getirmeye maddi durumları yetmediği için de hastalıklardan dolayı vefat ettiklerini bildirmiştir. İstanbul'dan adaya bir doktor gönderilmesi durumunda, ada halkının ücretsiz tedavi edilebileceği ve de asker için adada sürekli bir surette doktor bulunacağı için Adakale'nin hayatta kalacağını söylemiştir.¹⁴¹

Lutfi Bey, Adakale halkının Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Romanya ile çevrelendiğinden dolayı iş ihtiyacını karşılayamadığını söylemektedir. Osmanlı Devleti ile sınırı olmadığından adadaki işçilerin istihdamı için sınır ülkelerle görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Lutfi Bey, adaya yakın olan Orşova'daki Avusturya Hükümeti ile iletişime geçerek Adakaleli işçilerin Orşova'da çalışabilmelerine dair izin almıştır. Bu izin üzerine Lutfi Bey, Orşova'daki yerli tüccarlarla görüşerek Adakalelilerin hamallık ve amelelik gibi işlerde istihdam edilmelerini sağlamıştır.¹⁴²

Lutfi Bey ile adayı ziyaret eden Selanik Valisi Mehmet Tevfik Bey (Biren) anılarında adanın durumu ve halkı hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

“Orşova'dan Adakale'ye sandalla geçtik. Adanın iskelesine çıkınca biraz ötede büyük kapılı bir kale duvarı ile karşılaştık. Bu kapının önünde Macar askerleri nöbet tutmaktaydılar. Adanın medhalinin Macarların askeri işgali altında olduğu böylece anlaşılıyordu. Kale duvarının kapısından içeriye girince, o tarafta bir tek Macar askerinin bile bulunmadığını gördük. Burada ilk tesadüf ettiğimiz manzarasıyla bir tarafı bataklık olan ufak bir boş sahaydı. Lutfi Bey buradan itibaren tamamen Osmanlı idaresinin hüküm sürdüğü bir yere geldiğimizi söylediği zaman: Anlatmaya hacet yok, şu bataklıktan vaziyet zaten belli oluyor. Hani eski fermanların son kısmında –şöyle bilesin, alamet-i şerifeme itimad kılasın- tarzında bir ibare vardır ve alamet-i şerif de padişah fermanının baş tarafındaki tuğradır. İşte burasının bizim memleketimizin bir parçası olduğunun alamet-i şerifi de bu bataklıktır diyordum. Nihayet bu adacığın küçük bir mahalle teşkil edebilen sokaklarına geldiğimiz zaman

¹⁴¹ BOA, HR. SYS, 2/4

¹⁴² BOA, HR. SYS, 2/4

kendimizi İstanbul'un ücra bir mahallesinde zannettik. Yıkık dökük tahta havalelerin etrafı çevrilmiş birkaç ahşap evin önünden geçerken başları örtülü, basma entarili, ayakları çorapsız ve nalınlı bir takım kadınların çamaşır sermekte olduklarını tahta havalelerin arasında görebiliyorduk. O civarda rastladığımız eğri büğrü ahşap bir şekerçi dükkanının cam arkasında akide ve peynir şekerlerini görünce içeri girip bunlardan birer külah satın aldık ve gece aynı yollardan geçip kale kapısından çıkarak oradaki kayıklardan birine bindik. Bu tarafın kayıkçılarının hepsi Adakale ahalisindendi. Kayıkçımız bizi tam karşı kıyıya çıkarmıştı ki Macar gümrük memurlarının karşımıza dikiliverdiklerini görmeyelim mi! Bizden elimizdeki Türk şekerleriyle Macaristan'a girebilmemiz için büyük bir gümrük resmi ödememizi istediler. Avusturya ve Macaristan'da imal edilen mamullerin himayesi uğruna küçücük fakir Adakale'nin şekerlerine böyle ağır bir gümrük resmi koymuş olmalarına çok şaşırmıştık. Lakin bu vergi sadece Adakale mamulatına mahsus değil! Osmanlıların bulunduğu her yerde meydana getirilen bu çeşit imalata konulan bir resimdi. Elimizdeki şeker külahlarını olduğu gibi gümrükçülere teslim edip yakamızı kurtardık".¹⁴³

Osmanlı Devleti'nin Balkanlara tekrar hâkim olabilmesi için stratejik bir konumda olan Adakale'nin egemenliğinin sürdürülmesi esastır. Bu sebeple bölgeye gönderilen Peşte Başşehbenderi Lütfi Bey, Adakale ahalisinin ihtiyaçlarını gidererek halkın Osmanlı egemenliğine bağlı kalmasını sağlamaya çalışmıştır.

Başşehbenderliğin görev tanımı arasında yer almayan fakat üstü kapalı bir şekilde uygulanan istihbaratçılık görevini de gerçekleştiren Lütfi Bey, 1903 yılında Rus Çarı II. Nikolay'ın Viyana'ya gelerek Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef ile gerçekleştirdiği görüşmeler hakkında istihbarat toplamıştır. Bu istihbarata göre, Avrupa'da yayılan Osmanlı Rumelisi'ne müdahale yönündeki haberlerin asılsız olduğunu ve 1878 Berlin Antlaşması'na göre Balkan işleriyle artık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'nın ilgilenmesinden dolayı Osmanlı Devleti sınırlarında sıkıntı oluşturan Bulgaristan Emeti'ne bu iki devletin tehditkar bir şekilde mesaj yolladığını bildirmektedir.¹⁴⁴

¹⁴³ S. Özel, "Tuna'da Bir Türk Adası Adakale", s. 231-232.

¹⁴⁴ BOA, HSD. AFT, 14/233 (bkz. EK-3)

Lütfi Bey on üç yıllık Peşte Başşehbenderliği süresince göstermiş olduğu üstün hizmetlerden dolayı Osmanlı Devleti ve diğer birçok yabancı hükümetler tarafından nişanlar ile ödüllendirilmiştir. Peşte ve çevresinde, Osmanlı halkına olan hizmetleri ile Osmanlı dış politikasına ait olan görevleri başşehbender sıfatıyla layıkıyla yerine getirdikten sonra Lütfi Bey, 1908 yılında görevinden ayrılarak İstanbul'a gelmiştir.¹⁴⁵

2.1.3. Tahrirât-ı Hariciye Kâtipliği Görevi

İsmail Lütfi, hariciyeye ilk giriş yaptığı yer olan Tahrirât-ı Hariciye Kitâbeti'ne 1908 yılında bu sefer stajyer olarak değil bir kâtip olarak, 12.500 kuruş maaşla tayin olmuştur.¹⁴⁶ Lütfi Bey bu memuriyetini geçici olarak görmekteydi. Uzun yıllar çeşitli ülkelerde çeşitli görevlerde çalışan birisi için bu memuriyette çalışmak sıkıcı bir işti. II. Meşrutiyetin ilanının ardından (24 Temmuz 1908) Osmanlı sefaretlerinde meydana gelen değişiklikler üzerine Berlin, Viyana veya Petersburg sefaretlerinden birine gönderilmesini düşünmekteydi. Fakat meşrutiyetin ilanı sonrası yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin icraati olan tensikatlar¹⁴⁷ neticesinde yurt dışına tayinin bekleyen Lütfi Bey'in tayin isteği gerçekleşmemiş ve aksine maaşını da 8.000 kuruşa kadar düşürülmüştür.¹⁴⁸

Lütfi Bey anılarında, Tahrirât-ı Hariciye Kitâbeti'ne tayin olduktan sonra Mâbeyn-i Hümayûn'un devamlı bir ziyaretçisi olduğunu söylemektedir. Bu ziyaretleri gerçekleştirme amacı ise padişaha bağlılığını göstererek gücenmesini engellemek için yaptığını dile getirmektedir. Bu ziyaretlerden birinde, Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi Tahsin Paşa, Lütfi Bey'i odasına çağırarak padişahın selam ve iltifatını iletip onun

¹⁴⁵ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

¹⁴⁶ BOA, İ. HR, 411/18

¹⁴⁷ "II. Meşrutiyet'le birlikte devlet yönetiminde önce dolaylı, ardından bizzat kabinede görev alarak doğrudan yer alan İTC kadrolarının ilk icraatlarından biri sivil ve askeri bürokraside gerçekleştirdikleri kapsamlı tasfiyedir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir süre iktidarda doğrudan yer almasa da İTC yöneticilerinin istek ve talepleriyle önce en tepedeki isimler olmak üzere bürokrasiyi oluşturan memurlar ve ordu mensuplarına karşı bir temizliğe girişildi. 1908 Temmuz'unda başlayarak 1909 ve 1910 yıllarında da devam eden bürokrasi ve askerleri hatta ulemayı hedef alan tensikat, devletin işleyiş düzeninde sebep olduğu karmaşa ile önemli etki oluşturdu. Bu tasfiyeler özellikle bürokrasinin işleyiş açısından tam bir dönüm noktası oldu denilebilir." Arif Kolay, "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910), *Türkiyat Mecmuası*, XXVII/1, (2017), s. 194.

¹⁴⁸ BOA, HH. SAİD.MEM, 33/18

takdirini kazandığını ve yakında Hariciye Nâzırı olarak tayin edeceğini müjdelemiştir. Lütü Bey bu haberi kimseyle paylaşmamıştır.¹⁴⁹

2.2. Mâbeyn-i Hümayûn

Sözlükte *mâ-beyn* kelimesi, “iki şeyin arası ve haremle selâmlık arasındaki oda” anlamına gelir.¹⁵⁰ Zengin olan kimselerin konaklarında da bulunan ve *zülveçheyn* denilen bu daire, haremdeki kadınların selamlıkta bulunan erkeklerle karşılaşmasını engellerdi. Sarayda ise padişahın resmi işlerini yürüttüğü, yerli-yabancı ziyaretçilerini kabul ettiği, dinlendiği, eğlendiği ve yemek yediği daire demektir. “*Mâbeyn-i Hümayûn*” ve “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne*” şeklinde de kullanılırdı. Osmanlı’da mâbeyn tabirinin ne zaman kullanıldığı konusu net olmamakla birlikte, bir mekan olarak varlığı 1675 yılına kadar indirilirken, mâbeynci tabirinin kullanımına ise XVIII. yüzyılın ortalarında rastlanılmaktadır.¹⁵¹

Klasik döneme ait Osmanlı sarayı Harem, Birun ve Enderun’dan oluşmaktadır. XVIII. yüzyıl öncesi Enderun (İç Hizmetler) ve Birun (Dış Hizmetler) padişahın dış dünyayla irtibatını sağlayan devletin yönetim merkezini oluşturmaktadır. Fakat sadrazamlık gibi bazı kurumların güçlenmeye başlamasıyla birlikte devlet yönetimini saray dışında oluşturdukları idari merkezlerine taşımasının ardından saray teşkilatının bir parçası olan Enderun’un işlevini farklılaşmıştır ve mâbeyn kavramı oluşmaya başlamıştır.¹⁵²

XIX. yüzyıl öncesi Osmanlı sarayında padişaha bir mesele arz etmek, huzuruna çıkacak olanlara eşlik etmek ve sarayın içi ve çevresi ile ilgili her konuda söz sahibi olan kişi kapı ağası veya kapıcılar kethüdası idi. Kapı ağasının emri altında olan hasodabaşıcı ise padişaha en yakın hizmetli durumunda olduğundan sarayın en önemli memuru olarak, padişahın şahsi hizmetlerini yerine getirmekteydi. Modernleşmeyle birlikte klasik döneme ait olan bu iki görevli kapı ağalığı ve

¹⁴⁹ L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*”, s. 27-28.

¹⁵⁰ “Sarayda, vükelânın ve diğer zevâtın mürâaat edecekleri ve pâdişaha yakınlarının bulunduğu dâire.” Ferit Develioğlu, “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*”, Ankara 2015, s. 642; Ş. Sami, “*Kâmûs-ı Türkî*”, s. 1253.

¹⁵¹ Ali Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, *DİA*, XXVII, 283.

¹⁵² Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn” s. 283.

hasodabaşılık kaldırılarak mâbeynciliğe dönüştürülmüştür.¹⁵³

Mâbeyn kelimesi kullanıldığında, genellikle bir yönetim yeri olarak saray anlaşıldı. Bu kurumun işleyişinde belirleyici bir role sahip olan mâbeyncilerin görevi, öncesinde kapı ağasının ve hasodabaşıcının yaptığı görevlerde olduğu gibi padişahın şahsi hizmetleriyle ilgilenmek, sarayla dışarı arasındaki bağlantıyı sağlamak, huzura kabul edilecek yerli-yabancı devlet adamlarını sarayda karşılayıp onların ağırlanmasını sağlamaktır. Mâbeyncinin görev yaptığı yer olan Mâbeyn-i Hümayûn ise sarayla dış dünya arasında bir köprü niteliği taşıdığından devletin en üst düzeyde temsilinin sağlandığı bir merkez olarak da düşünülebilir. Mâbeynci yerine “yakın” anlamına gelen *karîn* ve çoğulu olarak da *kurenâ* kelimesi kullanılırdı. Zamanla sayıları artan mâbeyncilerin başına denilen “başmâbeynci” kelimesinin yerine de “serkurenâ” ifadesi kullanılırdı. Osmanlı’da ilk olarak mâbeynci unvanıyla ilk memur tayini Sultan III. Selim zamanında olmuştur. Bundan sonra mâbeynci unvanı ile tayinler başlamış ve sorumlulukları da giderek artmıştır.¹⁵⁴

Mâbeyn-i Hümayun altın çağını Sultan II. Abdülhamid’in tahta geçmesiyle 1876-1909 senelerinde yaşamıştır. Klasik dönem Osmanlı merkeziyetçiliğine geri dönüşü arzulayan padişah, sarayı tekrar güçlendirmek ve Bâbîâli’nin etkisini azaltmak için bir takım düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Dolmabahçe Sarayı’ndan Yıldız Sarayı’na geçerek Mâbeyn-i Hümayûn’un daha etkin bir kurum haline getirme arzusu ile sarayın merkezileşmesini yönünde adımlar atan Sultan II. Abdülhamid, sarayın kadro ve teşkilatının etkili olması için çalışmalara başlamıştır. Bunun için hükümeti devreden çıkararak Bâbîâli’de yapılması gereken işleri Mâbeyn-i Hümayûn’a aktarmış ve devlet yönetiminde sarayı etkin kılmıştır. Böylelikle Mâbeyn-i Hümayun devletin her meselesinin görüşüldüğü ve kararların alındığı, temsil yönü ağır basan bir kurum haline getirmiştir. Bu kurum, Sultan II. Abdülhamid ve devlet ile alakalı a’dan z’ye her konuda aktif bir rol oynadığından, Bâbîâli ise sadece basit işleri yürütebilmiştir. Sultan II. Abdülhamid’in merkezileşmesi öyle bir boyuta ulaşmıştı ki büyükelçiler, vilayet valileri ve komutanlar bağlı oldukları bakanlıklardan daha fazla çalışanı ve etkinliği olan Mâbeyn-i Hümayûn ile de yazışmak durumunda kalmıştır.¹⁵⁵

¹⁵³ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayun” s. 284-285.

¹⁵⁴ M. Z. Pakalın, “Osmanlı Tarihi Deyimleri,” II, s. 375-376.

¹⁵⁵ Findley, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform”, s. 263; Sedat Kanat, “II.Abdülhamid

Sultan II. Abdülhamid'in 1909 yılında tahttan indirilmesinin ardından yapılan düzenlemelerde Mâbeyn-i Hümayûn'un devletin idari etkisinde büyük bir azalma meydana geldi. Sade bir kurum haline gelen mabeynin mevcudiyeti de azalmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine geçen Sultan V. Mehmed Reşad'ı kontrol altına almak için başmâbeyncilik ile mâbeyn başkâtibini kullandı. Mâbeyn-i Hümayûn'un nüfuzunun büyük ölçüde azalmasına rağmen devletin sonuna kadar varlığını bu şekilde kullanılarak devam ettirdiği görülmektedir.¹⁵⁶

2.2.1. Sultan V. Mehmed Reşad Dönemi

Sultan II. Abdülhamid'e karşı yıllardır meşrutiyeti ilan ettirmek için oluşan muhalefet, 31 Mart Olayı'nın ardından 27 Nisan 1909 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine kardeşi Sultan V. Mehmed Reşad'ı geçirerek istediğine tam anlamıyla kavuşmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başını çektiği bu muhalefet, sarayı kontrol altına alarak meşrutiyet padişahı olarak gördükleri Sultan V. Mehmed için düzenlemeler yapmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in mutlak monarşi ile yönetilen sarayı yerine meşrutiyet ile yönetilen bir saray oluşturmak için yapılan bu düzenlemelerden birisi de Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın tavsiyesi üzerine başmâbeynciliğe İsmail Lütfi Bey'in getirilmesidir. Çalışkanlığı ve göstermiş olduğu üstün hizmetlerle tanınmış bir adam olan Lütfi Bey, yabancı dillere olan hakimiyeti, batıyı ve oranın saraylarını iyi bildiğinden dolayı uygun görülmüştür.¹⁵⁷

Lütfi Bey, 28 Nisan 1909 günü Tahrirât-ı Hariciye Kitâbeti'nden ayrılarak *serkurenâ-i hazret-i şehriyâri* olarak başmâbeyncilik görevine tayin olmuştur.¹⁵⁸ Aynı zamanda Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbeti'ne de Halid Ziya Uşaklıgil atanmıştır. İkisine de meclis kararıyla hazineden on ikişer bin kuruş maaş verilmesi

Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn'un Başlıca Fonksiyonları, *Akademik Matbuat*, I/1, (Kasım 2017), s. 73.

¹⁵⁶ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", s. 286.

¹⁵⁷ Uşaklıgil, "*Kırk Yıl*", s. 930.

¹⁵⁸ BOA, İ. DH, 1474/64

kararlaştırılmıştır.¹⁵⁹ Lütfi Bey, başmâbeynci olarak atanmasını anılarında şu şekilde anlatmıştır:

“Sultan V. Mehmed’in cülûsu [tahta çıkma] günü Sadrazam Tevfik Paşa’nın başkanlığı altında toplanan Meclis-i Vükelâ’ya çağrılıp âcize başmâbeyncilik teklif edildi. Hariciyeden yetişmiş ve ömrünün mühim bir kısmını Avrupa’da geçirmiş benim gibi bir adamın saray memuriyetini hatır ve hayaline getirmeyeceği tabî idi. Binaenaleyh şaşkınlık ve hayretimi arz ile bu vazifenin ehli olamayacağımı ilâve ettim. İfadelerim ve söylediğim diğer mütalâalar ve mülâhazalar kabule mazhar olmadığından düşünüp kesin kararımı vermek için hiç olmazsa yirmi dört saatlik bir mühlet verilmesi istirhamıma cevaben hamiyetime ve vatanperverane hislerime müracaat olunup ısrar edildi. İlk Meşrutiyet padişahına başmâbeynci olmak üzere yabancı lisanlarına vâkıf meslek diplomasından birinin tayini lâzım geldiği ileri sürülerek tereddütün kat’îyen caiz olamayacağı beyan olunduğundan hakkımda gösterilen itimat ve teveccühe teşekkürle bu nazik vazifeyi ister istemez kabule mecbur oldum.”¹⁶⁰

Sultan V. Mehmed Reşad’ın öncelikle çok iyi kalpli bir insan olduğunu dile getiren Lütfi Bey, atandığı başmâbeyncilik hakkında pek bilgi sahibi olmamasına rağmen padişahı zor durumda bırakmamak için devletin geleceği adına bu memuriyet hakkında liyakat sahibi olmaya çalışmıştır. Padişah ise, onun Avrupa saraylarında görmüş olduğu usulleri Osmanlı sarayına aktarması için uygun zemini yaratmıştır.¹⁶¹ Lütfi Bey de padişahı eski dönemden farklı olarak meşrutiyet döneminin şartlarına hazırlayarak sarayın gücünü diplomatik olarak yurt içi ve yurt dışında etkili olmasını sağlamıştır. Böylelikle her ikisi de işlerinde en iyisini yapmaya çalışırken birbirlerine yardımcı olmuştur.

Lütfi Bey, padişah ile uyum sorununu hallettikten sonra çalışacağı alanı daha uygun hale getirmek için çalışma arkadaşı olan Mâbeyn-i Hümâyün Başkâtibi Halid Ziya ile de iyi anlaşmıştır. Ayrıca, başkâtibin arkadaşlığının yanı sıra edebi yönüne de

¹⁵⁹ BOA, İ. ML, 84/34

¹⁶⁰ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz”, s. 25.

¹⁶¹ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz”, s. 32.

hayran olduğunu söylemiştir. Genellikle Osmanlı sarayının bir geleneği olarak başmâbeynci ile başkâtip pek iyi anlaşamazlardı. Fakat Lütî Bey ile Halid Ziya bu geleneğin dışına çıkarak padişahın takdirini kazanmıştır.¹⁶² Ayrıca padişah bu iki zat için Nişantaşı'nda birer konak da tahsis etmiştir.¹⁶³

Klasik Osmanlı sistemi olan cülûs töreni ile tahta çıkan Sultan V. Mehmed Reşad, cülûs ettikten sonra tahta çıktığını yabancı devletlere bildirmek için heyet oluşturmuştur. Bu heyetin görevi “cülûs tebliği” adı altında padişah tuğralı fermânı yabancı hükümdarla sunmaktadır. Sultan V. Mehmed, bu görevi, bir nevi yabancı devletlere karşı Osmanlı'yı tanıtmak olarak gördüğü için heyetteki kişilerin seçimine özen göstermiştir. Özellikle padişah en önem verdiği devlet İngiltere olduğundan buraya gönderilecek heyetteki kişilerin orada daha önce bulunmuş olmasını ve teşrifat usullerini bilmesini istediğinden heyetin başına başmâbeyncisi Lütî Bey'i uygun görerek seçmiştir. Fakat Lütî Bey, yurt dışından kazandığı deneyimlerinden yola çıkarak, böylesi önemli bir heyetin başına yaşlı bir zatın getirilmesinin daha uygun olacağını söylemiştir. Bunun üzerine kendisinin yerine 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas cephesinin başkomutanı olduktan sonra ünlenen Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı önermiştir.¹⁶⁴

Sultan V. Mehmed Reşad'ın oluşturduğu heyet, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın başkanlığı altında Başmâbeynci Lütî Bey ve ayandan Ferik Sami Paşa'dan oluşmaktadır. Bu heyet ilk önce İtalya, Fransa ve İngiltere'ye gidecek daha sonra Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın ayrılmasıyla heyetin başkanlığını devralacak olan Lütî Bey yoluna Belçika, Karadağ ve Yunanistan'a giderek sonlandıracaktır.¹⁶⁵

Heyet, padişahın önem verdiği devlet olan İngiltere'deyken, gösterişli bir şekilde karşılanmıştır. Kral VII. Edward'ın padişah adına düzenlemiş olduğu yemekte, Lütî Bey kralın soluna oturarak özel bir sohbet gerçekleştirmiştir. Kral, Lütî Bey'in

¹⁶² L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*”, s. 34.

¹⁶³ Uşaklıgil, “*Saray ve Ötesi*”, s. 44.

¹⁶⁴ L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*”, s. 46.

¹⁶⁵ Lütî Simavi'nin cülûs tebliği sırasında yabancı devletlerde iken Sultan V. Mehmed Reşad'a sunduğu raporlar bu kitapta yer almaktadır. Gittiği ülkelerdeki hükümdarlarla siyasi konular hakkında ve bulunduğu şehirlerin nüfus, imar faaliyetleri ve halkın genel görüşlerini raporlayarak başkent İstanbul'u bilgilendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. B. Kodaman ve M.A. Ünal, “*Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarih'i*”, s. 59.

İngilizce sohbet etmesini beğenmiştir. Daha sonra kral, yemek esnasında genele seslenerek padişaha karşı beslediği saygı neticesinde iki devletin dost bir şekilde ilişkilerini yürüteceğinin teminatını vermiştir. İngiltere Kralı'nın meşrutiyet ilanının ardından Osmanlı Devleti'ne karşı güveninin arttığını da söylemiştir.¹⁶⁶ Hatta İngiltere kralı Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya “*Sen George*” nişanını ve Lütü Bey ile Ferik Sami Paşa'ya da birinci rütbeden “*Viktoria*” nişanlarını vermiştir. İngiltere şimdiye kadar Lütü Bey'in ağabeyi Halil Hamdi Bey'in kayınpederi olan Safvet Paşa dışında başka Osmanlı memurlarına nişan vermemiştir.¹⁶⁷ Bu durumdan anlaşılacağı üzere İngiltere, Osmanlı Devleti'ne ve padişaha olan güvencesini meşrutiyetin devamlılığına bağlamıştır.

Lütü Bey, başmâbeynciliğe gelerek Osmanlı sarayını modernize etmeye çalışmıştır. Eski dönemde yapılan teşrifat usullerini modern ve batıyla uyumlu bir şekilde düzelterek sarayı değerli ve saygı duyulan bir hale getirmiştir. O dönemde sarayı ziyaret eden bir İngiliz gazeteci sarayı ve padişahı şu şekilde anlatmıştır:

*“Temmuzun yirmi dördüncü Pazartesi günü Padişah'ın huzuruna kabul buyurulmak şerefine nail olmak için Padişah Sarayı'na davet olunmuş idim. Olayın müşkülâtı hayrete değer bir açıklıkla İngilizce konuşan Padişah Hazretlerinin Başmâbeyncisi Lütü Simavi Bey'in nezaketine son derece meftun ve şükran borçluyum. Ömrümde bu kadar ince, bu kadar nazik bir tercümana tesadüf etmemiş idim. Lütü Bey gayet hoş sohbet ve esprili bir zattır. İstanbul'u ziyaret edenler Avrupa'da ve İstanbul'da mevcut sarayların en muhteşemi olan Dolmabahçe Sarayı'nı görmüşlerdir... Padişah Sarayı'nın bahçesinden geçtikten sonra derhal Başmâbeynci Dairesi'ne ulaştırıldım. Artık kendi tercümanıma lüzum kalmadığından onu iade etmiş idim. Bana sigaralar, şerbet ve kahve ikram olunduğu sırada Padişah'ın huzuruna çıktığım zaman ne gibi usul ve merasime riayet etmem gerektiğini Lütü Simavi Bey'den sual ettim. Çünkü Zât-ı şahane aynı zamanda Müslümanlar'ın Halifesi olduğundan huzurlarına çıkanların fevkalâde saygı ve hürmette bulunmaları icap eder idi.”*¹⁶⁸

¹⁶⁶ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim”, s. 65.

¹⁶⁷ B. Kodaman ve M.A. Ünal, “Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi”, s. 200.

¹⁶⁸ Bu makale Londra'da neşrolunan *Review of Reviews* süreli yayının sahip ve başyazarı William

Lütfi Bey başmâbeyncilik vazifesini tam anlamıyla disiplinli bir şekilde yerine getirmiştir. Önceki saraylarda olan teşrifat usullerinin aksine Lütfi Bey geldikten sonra saraya gelen kişilerin özellikle yabancıların küçük düşürücü hareketlerine son verilmiştir. Eski usule alışık olan yabancıların direkt başmâbeynciliğe gelerek padişahı görme istekleri reddedilmiştir. Öncelikle padişahı görmek isteyen yabancılar, bağlı oldukları sefaretlere başvuracaklar, daha sonra aldıkları onay kağıdını Hariciye Nezareti'ne verecekler, Hariciye de uygun görürse padişahın arzusuna sunacak, padişahın onayını da aldıktan sonra görüşme yapabilme şansını kazanmış olacaklardı.¹⁶⁹

Başmâbeynci Lütfi Bey yabancılarla yapılan bu muamelenin benzerini içerideki Osmanlı vatandaşlarına da uygulamaktaydı. 21 Kasım 1911 tarihinde kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası¹⁷⁰, kuruluşunun ardından Damat Ferid Paşa başkanlığında üyeleriyle birlikte yeni fırkanın nizamnâmesini ve üyelerini padişaha tanıtmak için saraya gelmiştir. Padişahın yanına giden Lütfi Bey, bu durumun meşrutiyet idaresi olan bir ülkede hükümdar ile fırkalar arasında böylesi bir ilişki olmadığını, eğer padişaha herhangi bir konu hakkında bir şey sunmak istiyorlarsa bunu meclis vasıtasıyla yapmaları gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, Damat Ferid Paşa'nın padişahın sarayına hiçbir izin almadan geldiğini, öncelikle izin alması gerektiğini ve ona uygun gün ve saatin belirlendikten sonra gelmesi gerektiğini de söylemiştir.¹⁷¹ Genel itibariyle Lütfi Bey'i dinleyen padişah bu sefer de hak vererek huzura kabullerini uygun görmemiştir. Bu durum, Damat Ferid Paşa ile Lütfi Bey arasında husumet oluşmasına neden olmuştur. Kibirli bir şahıs olan Damat Ferid Paşa, damat sıfatıyla padişahın huzuruna çıkarken bu işin altında başmâbeyncinin olduğunu söylemiş ve onu tehdit etmiştir.¹⁷² Damat Ferid Paşa, yıllar sonra Sultan VI. Mehmed'in sadrazamı olduğu sırada Lütfi Bey'den intikam almıştır.

Thomas Stead tarafından yazılmıştır (25 Temmuz 1910). Bkz. L.Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*”, s. 143-145.

¹⁶⁹ Uşaklıgil, “*Saray ve Ötesi*”, s. 340.

¹⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, “*Hürriyet ve İtilâf Fırkası II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*”, İstanbul 2012, s. 56.

¹⁷¹ L. Simavi, “*Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*”, s. 222.

¹⁷² Uşaklıgil, “*Saray ve Ötesi*”, s. 406-407.

Hükümette ve askeriyede etkin olan İttihat ve Terakki'ye muhalefet edenlerin sayısı ülkede giderek artmıştır. Siyasi partiler dışında da muhalefet askeriyede etkin olmaya başlamıştır. Bu muhalefet siyasete el atmaya başlayarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olarak gördükleri insanları tedit etmeye başlamıştır. Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi Halit Ziya Bey'e 24 Temmuz 1912 tarihinde Nişantaşı'ndaki evine bir mektup bırakılmıştır. Halaskâr Zabitan Grubu¹⁷³ imzalı mektupta aşağıda olduğu gibi yazmaktadır:

*“Grubumuz, özellikle son günlerde sultan nezdinde oynadığınız rollere vâkıf olarak layık olduğunuz cezayı hemen uygulamaya karar vermiş ise de bu kararı o edebi geçmişinizden dolayı sonradan yürütme kurulu azasından birkaçının üzüntüsüne sebep olmasına dayanılarak bir defa bu ihtarnamenin gönderilmesi münsaip görülmekle, derhal istifa ederek herkesin saygı duyduğu eski durumunuza dönmeniz ve yirmi dört saate kadar bize fiili cevap vermeniz beyan olunur.”*¹⁷⁴

Sadrazam Said Paşa'nın istifası üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadarete getirilmesinin ardından siyasette yer alan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri için tasfiyeler başlamıştır. Lütfi Bey ise Halit Ziya Bey'e gönderilen tehdit mektubunu kendi üzerine de alarak yeni sadrazama İttihat ve Terakki üyesi olmadıklarını söylemiştir. Fakat karşılarında Halâskârân Zabitan Grubunun isteklerini genel anlamıyla uygulayan bir hükümet vardı. 4 Ağustos 1912 tarihinde meclisi fesh eden¹⁷⁵ Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa ülkede sıkıyönetim ilan ederek gücü elinde toplamıştır. Bu ortamdan yararlanan Halâskârân Zabitan Grubu'da İttihat ve Terakki üyesi olarak gördükleri Mâbeyn-i Hümayûn Başmâbeyncisi Lütfi Bey ile Başkâtibi Halit Ziya Bey'in istifalarını vermelerini, Adliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa aracılığıyla ileterek istemişlerdir. Bu durum üzerine Lütfi Bey istifa etmenin makamına ihanet olacağı düşüncesiyle, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan hükümetin kararıyla görevden

¹⁷³ “Anlamı kurtarıcılar olan bu grup, ‘Halaskârlar, Halaskâr zabitler, Halâskâr Zabitan gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Osmanlı ordusunun gündelik siyasetle, en fazla iç içe olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Osmanlı siyasi hayatında giderek bir üslup halini alan askeri müdahalelerin tipik bütün elemanlarını gösteren bu hadise, orduda bir grup zabitin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı tavır belirtmesi’ ve askerî siyasete karışması olarak denilir.” Ahmet Turan Alkan, “II.Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset”, İstanbul 2013, s. 165.

¹⁷⁴ Uşaklıgil, “Saray ve Ötesi”, s. 585.

¹⁷⁵ A. Birinci, “Hürriyet ve İtilâf Fırkası”, s. 187.

alınmalarını istemiştir.¹⁷⁶

Sultan V. Mehmed Reşad, hizmetlerinden gayet memnun olduğu Lütfi Bey ile Halit Ziya Bey'in görevden alınmalarına dair kararı üzümlere onaylamıştır. Bu ikisinin İttihat ve Terakki üyesi olmadığını bilen fakat onlara yapılan zorlamanın farkında olan padişah, zarar gelmemesi adına değiştirilmelerini istemiştir.¹⁷⁷ 3 yıl 3 ay boyunca hizmet ettikleri görevden 30 Temmuz 1912 tarihinde ayrılan Lütfi Bey ile Halit Ziya Bey, padişahın huzuruna çıkarak saraya üzgün bir şekilde veda etmişlerdir.¹⁷⁸ Padişah, onların göstermiş olduğu hizmetlere karşılık olarak ve de hayatlarını idame ettirebilmeleri için her ay kendi ödeneğinden maaş bağlatmıştır.¹⁷⁹

Lütfi Bey, uzun süredir yanında olduğu Sultan V. Mehmed Reşad hakkında gözlemlerini hatıratında bahsetmiştir. Bu gözlemleri, padişahın iyi bir eğitim görmemesine rağmen Arapça ve Farsça dillerine son derece hakim ve tarih bilgisinin de iyi derecede olduğuna yöneliktir. Mevlevi tarikatına mensup olduğundan Fars edebiyatına da ilgi sahibiydi. Padişahın aşırı şekilde nezakete sahip olması zaaflarından biriydi. Bu durumu suistimal edecek insanların olacağını sık sık padişaha hatırlatarak uyarmıştır. Padişah, temiz ve düzgün yaşam sürdüğünden kirli insanları sevmezdi. Ayrıca akıllı bir padişah olduğundan çenesi düşük ve boş konuşma yapan insanlardan da hoşlanmazdı. Genel itibarıyla vicdanlı, iyi niyetli, dindar, hayırsever bir padişah olan Sultan V. Mehmed Reşad, iktidar yönü zayıf ve dünya siyaseti hakkında bilgi sahibi olmadığı için devleti yönetecek bir padişah portresi çizmemekte olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰

2.2.2. Sultan VI. Mehmed (Vahdettin) Dönemi

Başmâbeyncilik görevinden ayrıldıktan sonra, Sultan V. Mehmed Reşad tarafından ona tahsis edilen Nişantaşı'ndaki konağından taşınarak Avrupa'ya gitmiştir. Yaklaşık bir sene boyunca çeşitli Avrupa şehirlerini dolaştıktan sonra 1913 senesinde

¹⁷⁶ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz”, s. 262.

¹⁷⁷ Ali Fuad Türkgeldi, “Görüp İşittiklerimiz”, Ankara 2010, s. 52.

¹⁷⁸ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz”, s. 262.

¹⁷⁹ Uşaklıgil, “Saray ve Ötesi”, s. 611.

¹⁸⁰ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz”, s. 263-270.

İstanbul'a dönmüştür. Kendisini bir nevi inzivaya çekmek ve kitap yazımına odaklanmak için Büyüka'da ikamet etmeye başlamıştır. 1914 yılında Sadrazam Said Halim Paşa'dan aldığı telgraf ile Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin Avrupa'ya yapacak olan seyahatinde refakat etmesi istenmiştir. Sağlık durumu iyi olmayan Yusuf İzzeddin Efendi'nin¹⁸¹ Avrupa'daki doktorlardan tedavi görmesi için planlanan bu seyahat, I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) başlamasıyla iptal edilmiştir.¹⁸²

1916 yılında Şişli'de bir dairede kiracı olarak ikamet ettiği sırada, Sadrazam Said Halim Paşa'dan bir mektup almıştır. Bu mektupta Lütü Bey, Avusturya ve Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef'in ölümü üzerine Viyana'da yapılacak olan cenazesinde hazır bulunacak Veliaht Vahdettin Efendi'nin maiyetinde yer alacağını öğrenmiştir. Hakkında verilen bu kararı bir devlet vazifesi olarak gören Lütü Bey, Vahdettin Efendi ile birlikte Viyana'ya gitmiştir. Vahdettin Efendi, ağabeyinin başmâbeynciliğini yaptığı sıralarda Lütü Bey'i tanıdığını ve takdir ettiğini söylemiş ve maiyetinde olmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Bu seyahat, birbirlerini yakından tanımalarına vesile olmuştur.¹⁸³

Lütü Bey ile Viyana'ya yaptığı seyahatten memnun kalan Veliaht Vahdettin Efendi, 1917 yılında¹⁸⁴ Alman İmparatoru II. Wilhelm'in daveti üzerine yapacağı seyahatte tekrardan Lütü Bey'in refakat etmesini uygun görmüştür. Almanya'ya gidecek olan heyette, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ile Miralay Naci Bey'de bulunmaktadır. O sıralarda I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile müttefik olan Almanya, heyetin varışını coşkulu bir merasimle karşılamıştır. Ayrıca Alman İmparatoru, Veliaht Vahdettin Efendi adına düzenlediği yemekte Osmanlı Devleti'nin savaşta göstermiş olduğu başarıları övmüştür. Özellikle heyette yer alan Mustafa

¹⁸¹ "Sultan Abdülaziz'in oğlu olarak 1857 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının ölümünün ardından Osmanlı'da geçerli olan hanedanın en yaşlı erkeğinin tahta çıkma kuralı olduğundan Sultan V. Mehmed Reşad'ın tahta geçmesinin ardından en yaşlı veliaht konumuna yükselmiştir. Daha veliaht iken üzerinde oluşan siyasi baskı neticesinde ruhsal açıdan yıpranmıştır. 1912 yılında hastalığı için Viyana giden Yusuf İzzeddin'in sinir bozukluğu yaşadığı ortaya çıkmıştır. Ara ara hastalığı şiddetlenen Yusuf İzzeddin, 1916 yılında babası gibi bileğindeki damarlarını keserek intihar etmiştir." A. Akyıldız, "Yûsuf İzzeddin Efendi", *DİA*, XLIV, 13

¹⁸² L. Simavi, "Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz", s. 280.

¹⁸³ L. Simavi, "Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz", s. 286-293.

¹⁸⁴ "Lütü Simavi'nin Türkçe'ye çevrilmiş olan *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz* kitabında seyahatin tarihini *Aralık 1918* yılı olarak yazmaktadır. Fakat seyahat, Aralık 1917 ile Ocak 1918 tarihleri arasında gerçekleşmiştir." Cevdet Küçük, "Mehmed VI", *DİA*, XXVIII, 422.

Kemal Paşa'nın Çanakkale'de göstermiş olduğu kahramanlığa dikkat çekmiştir. Heyet, Almanya'nın fabrikalarını ve Fransızlar ile savaştığı cephelerini gezerek seyahatini sonlandırmıştır.¹⁸⁵

Lütfi Bey, Almanya seyahati sonrası kendisine iyi geleceğini düşünerek 1918 yılının yaz aylarında hava değişimi maksadıyla Almanya'nın Bavyera bölgesinde yer alan Kissing kasabasında bir süreliğine ikamet etmiştir. Burada bulunduğu sırada, 3 Temmuz günü (1918) Sultan V. Mehmed Reşad'ın ölüm haberini alan Lütfi Bey, kardeşi Şükrü Paşa'ya gönderdiği mektupta büyük üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Osmanlı tahtına da iki kez Avrupa'ya birlikte seyahat ettiği Veliaht Vahdettin Efendi oturmuştur. Birkaç gün sonra Berlin Sefareti'nden Lütfi Bey'e bir telgrafname gelmiştir. Sadareten geldiğini öğrendiği telgrafta şunlar yazmaktadır: *“Yüce Başmâbeyncilik hizmetine eski Başmâbeynci Lütfi Simavi'in tayini hususuna Padişah Hazretlerinin irade-i seniyyesi şerefle buyrulmuştur. Lütfi Simavi, Berlin'de ise durumun ve hemen İstanbul'a hareketinin tebliğ edilmesi ve şayet tedaviye şiddetle ihtiyacı olduğu takdirde bir ay Padişah Hazretlerinin müsaadesinin uygun olduğu buyurulduğundan bu cihetin ve sağlık durumları müsait ise derhal hareketlerinin buyrulması istirham olunmaktadır. Bu güzel halden dolayı tebriklerimi arz eder ve bir an evvel teşriflerini bekleyerek hareket zamanının bildirilmesini rica eylerim.”*¹⁸⁶ Böylelikle Lütfi Bey, 9 Temmuz 1918 tarihinde Sultan Vahdettin'in isteği üzerine başmâbeynci olarak tayin edilmiştir.¹⁸⁷

Sultan Vahdettin tahta geçer geçmez, Avrupa seyahatleri sırasında bilgi birikimine hayran olduğu ve ağabeyi Sultan V. Mehmed Reşad'ın başmâbeynciliği döneminde yapmış olduğu hizmetlerini takdir ettiği Lütfi Bey'in başmâbeyncisi olmasından memnurluk duymuştur. Bu konuda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da görüşü alınarak, Lütfi Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olmasına rağmen saraya atanmasında bir sorun teşkil etmeyeceğini söylemiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim”, s. 295-304.

¹⁸⁶ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim”, s. 310.

¹⁸⁷ BOA, İ. DÜİT, 55/43

¹⁸⁸ Necmi Uyanık, “Bir Devrin Gizli Çehresi: M. Razi Yalkın ve Eserleri Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy. 17, 2007, s. 197.

Lütfi Bey, bu görevin adamı olmadığından ve de bir önceki yaşanan başmâbeyncilik görevindeki sıkıntıdan dolayı bu göreve tekrardan tayinini hoş karşılamamıştır. Kendisini iyi hissedene kadar Almanya’da ikamet etmeyi ve o sırada kitaplarını yazmakla vakit geçirmeyi planlayan Lütfi Bey, saraydan gelen bu teklif durumlarını değiştirmiştir. İlk başta, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasetine muhalif olması ile cemiyetin hükümetteki üyeleriyle iç içe olacağından ve Mâbeyn-i Hümayûn’a kimlerin tayin edildiğini bilmediğinden bu tayinini reddetmeyi düşünmüştür. Daha sonra ise ülkenin düştüğü felakatten üzüntü duyduğu için vatanın ve milletin geleceğini düşünen bir vatansever olarak bu görevi kabul etmiştir. Yaklaşık iki hafta boyunca süren bu düşüncesinin ardından 22 Temmuz’da İstanbul’a varmıştır.¹⁸⁹

Lütfi Bey’in başmâbeynciliğine tayinini Mustafa Kemal Paşa tebrik etmiştir ve 19 Temmuz gününde bir mesaj yollayarak tayini hakkında şunları söylemiştir: *“Başmâbeynciliğe tayin buyrulduğunuzu büyük sevinçle haber aldım. Zât-ı şahane’nin yüce zattınız hakkındaki muhabbet ve itimatları tarafımdan malûm olduğundan zaten bunu bekliyordum. Cenab-ı Hakk, bu suretle Padişah’ın yakınında bulunmanızı vatan için bereketli kılsın. Padişah’ın cülûsu ve bayram münasebetleri ile Padişah Hazretlerine vuku bulan saygı ve tebriklerimin arz edilip edilmediğini bilmiyorum. Çünkü o zaman, zâttınızın henüz Berlin’de bulunduğunuzu tahmin ediyorum. Efendimizin tahtına cülûsları, bendenizde vatanımızın saadet ve selameti açısından fevkalâde ümitler doğurdu. Sultan Reşad’ın ebedi kaybından müteessir olmakla beraber vatanın, milletin, ordunun oyuncak olmaktan kurtarılacağına dair tam kanaat, meydana gelen teessürü ertelemiştir. Birlikte meydana gelmiş olan Almanya seyahati neticesindeki rahatsızlık, en nihayet bendenizi Karlsbad’a kadar sevk etti. Elhamdülillah iyileştim. Beş on güne kadar İstanbul’a dönmek tasavvurundayım. Bağlılık ve saygılarımın Zât-ı şahane’ye arzını rica eder ve zât-ı âlilerinize saygılarımı takdim eylerim beyim.”*¹⁹⁰ Lütfi Bey de Mustafa Kemal Paşa’yı hem Çanakkale’de hem de diğer cephelerde göstermiş olduğu başarılarından dolayı tebrik etmiştir. Bu ikili Almanya seyahatinde birbirleriyle iyi anlaşarak arkadaş olmuşlardır.

¹⁸⁹ BOA, MV. 212/110; L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim”, s. 311.

¹⁹⁰ L. Simavi, “Sultan Mehmed Reşad Hân’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim”, s. 313-314.

Saraya yerleşen Lütfi Bey, Mâbeyn-i Hümayûn'u bıraktığı gibi bulmadığını ve çok değiştiğini belirtmiştir. Mesela, tebrik etmek için gelen sadrazamı başmâbeyncinin yolda karşılaşması olayının teşrifat usullerine uygun olmadığını söylemiştir. Bahriye Nazırı Cemal Paşa da başmâbeyncinin odasının kapısının iki kanadını gürültü bir şekilde açması İttihatçilerin kendilerine göre teşrifat kurallarını belirlediğinin göstergesidir. Bunun üzerine sinirlenen Lütfi Bey, Sultan V. Mehmed Reşad döneminde en kudretli şahısların bile odasına geldiğinde teşrifat kurallarına uyduğunu belirtmiştir. Bu yüzden İttihatçilerin koyduğu bu usulü derhal kaldırmıştır.¹⁹¹

3 Mart 1919 tarihinde Ahmed Tevfik Paşa kabinesinin istifası üzerine, Sultan Vahdettin'in ablası Mediha Sultan ile evli Damat Ferid Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Bu durum, Başmâbeynci Lütfi Bey için hiç iç açıcı olmamıştır. Bir önceki başlık altında bahsedilen Sultan V. Mehmed Reşad döneminde Lütfi Bey ile sarayda bir sorun yaşayan Damat Ferid Paşa, sadrazamlığa gelir gelmez gizlice beslediği kını ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan İttihat ve Terakki üyelerini bertaraf edip Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı yerleştirmek için çalışmalar yaparken diğer taraftan da Lütfi Bey'i intikam adına görevden azlettirmeye çalışmıştır.¹⁹²

Damat Ferid Paşa, padişaha karşı Lütfi Bey'i İttihatçi olduğunu söyleyerek Mâbeyn-i Hümayûn'da kalmaması gerektiğini söylemiştir.¹⁹³ Bu sözlerin etkisi altında kalan padişah, Lütfi Bey'e durumu izah etmiştir. Damat Ferid Paşa gelene kadar padişahın takdirini kazanan Lütfi Bey, geldikten sonraki padişahın bu şekilde değişimine akıl sır erdirememiştir. Hiçbir partiye ve cemiyete üye olmadığını sürekli dile getiren Lütfi Bey'i de en çok atılan bu iftiralara padişahın inanması üzmüştür. 8 ay süren başmâbeyncilik görevine 31 Mart 1919 tarihinde son verilmiştir.¹⁹⁴

Hariciye bünyesinde yetişen Lütfi Bey, saray adamı olmamasına rağmen devletin verdiği başmâbeyncilik görevlerini sualsiz kabul ederek elinden gelenin en iyisini yapmıştır. Fakat uzun yıllar boyunca devletin merkezinden uzak yurt dışı memuriyetlerinde çalışmanın verdiği dezavantajları yaşamıştır. Başmâbeyncilik

¹⁹¹ L. Simavi, "Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim", s. 352.

¹⁹² Sultan II. Abdülhamid devrinde, Mâbeyn-i Hümayûn güçlü bir konumda olduğundan sadrazamın böyle davranması olanaksızdı. Ayrıca bkz. N. Uyanık, "Bir Devrin Gizli Çehresi", s. 198.

¹⁹³ L. Simavi, "Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim", s. 397.

¹⁹⁴ BOA, İ. DUİT, 55/58

görevine atanmasından sonra, alışık olmadığı şekilde devletin merkezinde aktif ve sürekli değişen siyasi ilişkilerin içinde kendisini bulan Lütfi Bey fiziksel ve zihinsel olarak çabuk yıpranmıştır. Siyasetin ikiyüzlülüğü sebebiyle ikinci defa hak ettiğini bulamayan Lütfi Bey, siyasi meselelerden uzakta bir hayat sürmüştür.

3. İSMAİL LÜTFİ (SİMAVİ) BEY'İN LİVERPOOL BAŞŞEHBENDERLİĞİ

3.1. Şehbenderlik Kurumu

Şehbender kelimesinin etimolojik olarak kökenine baktığımızda Farsça iki ayrı kelimedenden türediğini görmekteyiz. İran Hükümdarının unvanı olan padişah anlamına gelen *Şeh* ya da *Şah*¹⁹⁵ kelimesi ile ticaret yeri, iskele ve liman anlamına gelen *Bender*¹⁹⁶ kelimesinden oluşmaktadır. Bir bütün olarak ele aldığımızda ise diğer devletlerin ticaret bölgelerinde veya iskelelerinde bulunan, halkının hukukunu korumak ve ticareti yönetmek adına tayin olunan kimseye şehbender denmektedir.¹⁹⁷ Böylelikle şehbender kelimesini ticareti ve limanı yöneten ya da yabancı ülkelerde ülkesinin adına ticaret ile ilgilenen memur şeklinde tanımlayabiliriz.

Şehbender kelimesinin eş anlamlısı olan konsolosluk kelimesi batı kültürünün bir parçası olarak ortaya çıkmış ve günümüzde de yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Latince *consulere* fiilinden türeyen konsolos kelimesi düşünmek, danışmak ve istişare etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁸ Bu memuriyetin kökeni Antik Çağlara kadar dayanır, fakat yaygın olarak kullanımı ise Orta Çağ'da İtalyan ve Fransız şehirlerinde kara ve deniz ticaretini yönlendirmek maksadıyla konsolos olarak adlandırılan hakimler ile başlamaktadır. Daha sonra XII. ve XIII. yüzyıllarda Cenova, Pisa, Floransa ve Venedik gibi İtalyan şehir devletleri tarafından doğuda önemli ticaret merkezleri olan Filistin, Suriye, Mısır ve İstanbul'da *podestas* ve *bailos* denilen ilk konsoloslukları açarak¹⁹⁹ yabancı şehirlerde yaşayan tüccarlarının haklarını ve ticaretlerini yönlendiren birer temsilci olarak görev yapmaya başlamışlardır.

¹⁹⁵ Mehmed Salahi, “*Kamus-ı Osmani*”, İstanbul 1911, s. 60.

¹⁹⁶ “Suriye ve Mısır Arapçasına göre de *Pazar, Müdabedele Yeri, Ticaret Yeri, Sarraflık Merkezi* anlamlarının yanı sıra *İş Tezgahı ve İmalathane* anlamlarında da kullanılmaktadır.” Clement I. Huart, “Bender”, *İA*, II, 515; İbrahim Olgun - Cemşit Drağşan, “*Farsça-Türkçe Sözlük*”, Ankara 1984, s. 56.

¹⁹⁷ Ş. Sami, “*Kâmûs-ı Türkî*”, s. 790.

¹⁹⁸ Savaş, “Konsolos”, s. 178.

¹⁹⁹ Mustafa Tayyib Gökbilgin, “Konsolos”, *İA*, VI, s. 836.

Şehbenderhane veya konsoloshane ise yabancı bir devlete gönderilen başşehbender veya şehbender ile heyetinin ikamet edeceği ve bağlı olduğu devletin vatandaşlarının başvuru yapabilecekleri yere denir. Ayrıca bağlı olduğu devletin bayrağını da ikamet ettiği haneye asılmaktadır.²⁰⁰

Genel anlamıyla konsolosluk kurumu veya Osmanlı'da yaygın adıyla şehbenderlik,²⁰¹ XIX. yüzyıla kadar ticaret, deniz işleri ve bağlı olduğu devletin halkının haklarını korumakla sınırlı diplomatik temsilci olarak görev yapmaktaydı. Ticaretin ve endüstrinin gelişmesiyle paralel olarak gelişme gösteren konsolosluk sistemi, ekonominin büyük bir güç haline geldiği XIX. yüzyılda elçilikten farklı olarak siyasi işlere de el atarak devlet bürokrasisi içinde önemli bir konuma yükselmiştir.²⁰² Tarihi süreç içinde görev ve sorumlulukları yapılan anlaşmalar ile genişleyen konsolosluk kurumu, Osmanlı Devleti için kurumun uygulamaya başlanması zorunlu bir hale gelmiştir. XV. yüzyıldan itibaren kendi topraklarında yabancı ülkelerin konsoloslarını bulunduran²⁰³ Osmanlı Devleti, ancak XIX. yüzyılda bu kurumun önemini benimseyerek yabancı ülkelerde kendi temsilcilerini bulundurmaya başlamıştır.

3.2. Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Kurumu

XVIII. yüzyılın başından itibaren gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti, diplomasi teriminin anlamını içselleştirerek uygulamaya başlamıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile batının karşısında üstünlüğünü yitiren Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren uyguladığı karşılıksız diplomasiyi terk ederek uygulamaya başlayacağı denge

²⁰⁰ Sami, “*Kâmûs-ı Türkî*”, s. 790.

²⁰¹ Osmanlı Devleti'ndeki şehbenderlik kurumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Akpınar, “*Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi* (Yüksek Lisans Tezi)”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2001.

²⁰² Uygur Kocabaşoğlu, “*Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)*”, İstanbul 2004, s. 16.

²⁰³ “Osmanlı Devleti Akdeniz ve Karadeniz'e hakim olmaya başlayınca önemli ticaret iskeleleri ve merkezlerindeki Avrupalı konsoloslarla temasa geçti. Ayrıca, İstanbul'un fethinden (1453) sonra 1460 yılında Floransalılar'ın Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması imzaladıkları ve *emin* olarak adlandırdıkları konsoloslarını İstanbul'da ikamet ettirdiler.” A. İ. Savaş, “Konsolos”, *DİA*, s. 179; “Osmanlı Devleti'nde ilk defa, bugünkü anlamı ile konsolosluk kurumu ve hükümlerinin Fransa ile Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında imzalanan kapitülasyon ile gerçekleşmiştir.” M. T. Gökbilgin, “Konsolos”, *İA*, s. 837.

politikası için Avrupa'ya ilk kez geçici elçiler göndermeye karar vermiştir. Böylelikle barış politikası izlediği Lale Devri'nde (1718-1730) Osmanlı Devleti, batının üstünlüğünü kabul ederek 1720 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmed'i Fransa'ya elçi olarak göndermiştir.²⁰⁴ Lale Devri'nde atılan bu adım ile devlet batılılaşma yolunda hareket etmeye başlamıştır.

Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Paris elçiliğinden döndükten sonra dönemin padişahı Sultan III. Ahmed'e (1703-1730) bir rapor sunmuştur. Hazırladığı raporda, Viyana'ya bir şehbender gönderilmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Daha öncesinde 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın 5. maddesine göre, Avusturya Devleti Osmanlı Devleti içerisinde bütün liman ve ticaret merkezlerinde konsolosluk açma hakkını elde ederken, karşılığında da Osmanlı Devleti Avusturya topraklarında şehbenderlik açma hakkını elde etmiştir.²⁰⁵ Bu hakkın varlığından haberdar olan padişah, Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin raporunu da değerlendirdikten sonra Sadrazam Damad İbrahim Paşa'ya verdiği talimat ile Kazgancızâde Ömer Ağa'yı Viyana Şehbenderliği'ne 1725 yılında tayin etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bir diplomat olarak ilk şehbenderi (konsolos) olan Ömer Ağa'nın görevi, Osmanlı vatandaşı olan tüccarların çıkarlarını korumak, onların kolay bir şekilde gidip gelmelerini sağlamak, mirasçı bırakmadan ölen şahısların mallarına devlet adına el koymak ve çeşitli bölgelere ticari imtiyazlara sahip vekiller tayin etmek gibi sorumluluklara sahipti. 1732 yılına kadar bu görevini yerine getiren Ömer Ağa, Viyana'da cami açılmasını bile istemiştir. Ömer Ağa'nın konumunu tehlike olarak gören Avusturya, istenmeyen adam olarak ülkesine geri göndermiştir.²⁰⁶

1732'de Viyana Şehbenderliği'nden dönen Ömer Ağa'dan sonra şehbenderlik kurumunun faaliyetlerinde devamlılık sağlanamamıştır. Bu durum, 1789'da tahta çıkan Sultan III. Selim'e kadar devam etmiştir. Islahatçı bir padişah olarak tanınan Sultan III. Selim, tahta geçer geçmez dış dünyayı yakından takip edebilmek için yabancı devletlerde ikamet edecek daimi elçiler tayin etmeye başlamıştır. İlk olarak, 1793'te Londra'ya gönderilen Yusuf Agâh Efendi ile başlayan tayinler Paris, Viyana

²⁰⁴ F. R. Unat, "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri", s. 53-54.

²⁰⁵ Abdülkadir Özcan, "Pasarofça Antlaşması", *DİA*, XXXIV, 177.

²⁰⁶ Kemal Beydilli, "Viyana", *DİA*, XLIII, 113.

ve Berlin'e gönderilen daimi elçilerle birlikte devam etmiştir.²⁰⁷ Bu daimi elçiler, Osmanlı tüccarının haklarını korumak görevini de üstlenmekteydi. Sultan III. Selim, elçilere verilen bu görevleri alarak diplomasinin dünyaya yayılan kapitalist sistemde daha etkili bir şekilde işlemesi için Osmanlı vatandaşı ile beratlı tüccarın²⁰⁸ çıkarlarına sahip çıkmak amacıyla 1802 yılında şehbenderler atamaya karar vermiştir.²⁰⁹

İlk Osmanlı şehbenderleri merkezden değil atandıkları şehirlerden seçilir ve genellikle oralarda ticaret yapan Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerin arasından belirlenirdi. Siyasi olarak Avrupa'nın önemli başkentlerine açılan ilk daimi elçilikler gibi şehbenderlikler de bu paralellikle Avrupa'nın önemli ticaret merkezlerine açılması kararı alınmıştır. Böylelikle şehbenderlerin kurulması ile ilgili çalışmalar yapan Sadrazam Kör Yusuf Ziyaüddin Paşa (1798-1805) padişaha verdiği taktirde, Osmanlı halkının Avrupa ile ticaretinde önceki yıllara göre daha fazla girişimde bulunmaları ve Akdeniz'de sürekli gemilerle bu ticaret akışını yürütmelerinden İtalya'nın güneyine bir şehbender atanmasına lüzum olduğunu söylemiştir.²¹⁰

Sultan III. Selim'in onayı üzerine Sadrazam Yusuf Paşa, Osmanlı halkından birinin şehbenderlik ataması için aradığı sırada Venedik, Ancona ve Trieste şehirlerinde ticaretle uğraşan Kefalonyalı Fecatin adlı şahsın Napoli'ye maslahatgüzar olabilmek için müracaat ettiğini öğrendikten sonra bu şahsın maslahatgüzarlık yerine şehbender olarak atanmasını uygun görmüştür. Böylece 1725 yılından itibaren yarı resmi bir özellik taşıyan şehbenderlik kurumu, 1802 yılında Napoli'ye tayin edilen şehbender ile resmi bir statü kazanmıştır.²¹¹ Yapılan bu ilk resmi tayinin ardından Akdeniz ticaretinde etkin olan Trieste, Marsilya ve Venedik şehirlerine de resmi atamalar yapılarak, *şehbenderlik defterleri* adı altında kayıt altına tutulmaya

²⁰⁷ E. Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerin Rolü", s. 490.

²⁰⁸ "XVIII. yüzyıldan itibaren, gayrimüslim Osmanlı tebaasından Avrupa devletlerinin himayesine girerek, müste'min (veya müste'men) tüccar gibi iç ve dış ticarete, imtiyazlı bir şekilde ticaret yapan kimselere denmektedir." Ali İhsan Bağış, "Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar – Beratlı Tüccarlar – Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)", Ankara 1983, s. 17.

²⁰⁹ Findley, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform", s. 148.

²¹⁰ BOA, A.DVNSŞHB. d, No:1; "Sadrazam, Bâbîâli'nin tercümanı vasıtasıyla İki Sicilya Krallığı elçisine, durumun bildirildiğini ve onun da bu tayini uygun gördüğünü padişaha söylemiştir." A. İ. Bağış, "Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler", s. 58.

²¹¹ BOA, A.DVNSŞHB. d, No:1; "1725 yılından 1802 yılına kadar gayri resmi bir şekilde de olsa Osmanlı şehbenderleri, Avrupa merkezlerinde boy göstermişlerdir." O. Sander, "Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e", s. 332.

başlanmıştır.²¹²

1802 yılında atanan bu şehbenderlerin, Osmanlı halkının ve tüccarının işlerine destek olup hak ve hukuklarını korumak, yabancılarla olan anlaşmazlıkları çözmek, Osmanlı bayrağı taşıyan gemileri himaye etmek ve tutuklanmış olan Osmanlı vatandaşlarının teslim edilmesini istemek gibi görevleri vardır. Özel olarak ise, Avrupa hakkında çeşitli özel bilgileri toplayarak merkeze şifre ile bilgilendirmesi istenmiştir.²¹³ 1821 yılında meydana gelen Yunan İsyanı'na kadar devam eden şehbenderlik atamaları, Sultan II. Mahmud'un emriyle, diplomaside etkin rol oynayan Rum tercümanların devlet aleyhinde bilgileri sızdırmasından dolayı elçilik faaliyetleriyle birlikte durdurulmuştur.²¹⁴ Devletin aldığı bu darbeden sonra bürokrasinin temellerini sağlama almak için çalışmalara başlayan padişah, aynı yıl içerisinde Rum tercümanlarının yerine Müslüman tercüman yetiştirmek için Bâbîâlî Tercüme Odası'nı kurmuştur. Yapılan bu ıslahatı 1836 yılında kurulan Hariciye Nezareti izleyerek Osmanlı diplomasisinin temellerini daha sağlam bir hale getirerek yeniden yapılandırmıştır.

1821 yılından itibaren durdurulan şehbender tayinleri, Sultan II. Mahmud devrinde diplomaside yapılan modernleşme çalışmalarının ardından Sultan Abdülmecid'in devrinde devam etmiştir. İlk olarak 1840 yılında Londra'ya Mösyö Zehrab adında birisini başşehbender olarak tayin edilmiştir.²¹⁵ Bu sefer önceki şehbender atamalarından farklı olarak, ilk defa başşehbender sıfatıyla atama yapan Osmanlı Devleti, Avrupa diplomasisinde söz sahibi olan İngiltere'ye yakınlaşma sağlamak için siyasi bir yol izlemiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı şehbenderleri sadece Avrupa ile sınırlı kalmayıp Amerika ve Asya²¹⁶ kıtalarına da yayılmıştır.

Sultan II. Abdülhamid devriyle birlikte şehbenderlik faaliyetlerinde yükseliş meydana gelmiştir. Şehbenderlik ağını genişletmek için fahri şehbenderler ile vazifeli şehbenderlerin sayısını arttırarak tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Bu dönemde

²¹² BOA, A.DVNSŞHB. d, No:1

²¹³ M. T. Gökbilgin, "Konsolos", s. 840.

²¹⁴ İsmail Soysal, "Umûr-ı Hariciye Nezâretinin Kurulması (1836)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1997, (1999), s. 71-78.

²¹⁵ Akpınar, "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri", s. 134.

²¹⁶ "Osmanlı tüccarlarının işleriyle ilgilenmek üzere İran'ın Tebriz şehrine bir şehbender atanmıştır." Rona Aybay, *"Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk"*, İstanbul 2009, s. 41.

şehbenderlik kurumunun önemli değişimlerinden birisi ise atanan şehbenderlerin giderek Müslüman olan kişilerden seçilmeye başlanmasıydı.²¹⁷ Sultan II. Abdülhamid devrinde bu kuruma verilen önemin artmasıyla 1873 yılında Tahrirât-ı Hariciye Kalemi'ne bağlı olarak kurulan Umur-ı Şehbenderi Kalemi'ni 1884 yılında müdüriyete dönüştürerek kurumun bürokratik bir şekilde teşkilatlanmasını sağlamıştır.²¹⁸ Ayrıca padişah, şehbenderlik kurumunun daha disiplinli bir şekilde yürütmek için 1882 yılında nizamnâme ile 1884 yılında talimatnâme hazırlanmasını sağlayarak kurumun hukuki yapısını sağlamlaştırmıştır.²¹⁹

1882 yılında hazırlanan Şehbenderler Nizamnâmesi 71 maddeden oluşmaktadır. Üç kısma ayrılan bu nizamnâmenin ilk kısmı, şehbenderler memurları ile alakalı maddeler içermektedir. Bu bölümde, şehbenderlerin fahri ve vazifeli olmak üzere ikiye ayrıldığını ve vazifeli olanların da kendi içinde “Başşehbender”, “Şehbender”, “Şehbender Vekili” veya “Kañçılarya Memuru” olmak üzere ayrıldığını yazmaktadır. Üçüncü maddede, Fahri veya vazifeli şehbenderler padişah iradesiyle atandığını ve vazifeli olanların ise Osmanlı vatandaşı olmaları ayrıca ticaretle uğraşmamaları gerektiği yazmaktadır. Bu nizamnâmede şehbenderlerin genel görevleri hakkında ise, Osmanlı vatandaşlarına yardım ve destek olma, onların çıkarlarını korumak ve devletin verdiği yetkiyi kullanarak onları yönetme yetkisine sahip olarak belirtilmektedir. Siyasi görevleri, Osmanlı bayrağını korumak ve ona uymalarını sağlamak, ticaret, sanayi ve sağlık gibi meselelerde Osmanlı yararına dair bilgiler edinebilmek için hükümet, yerel halk veya yabancı konsoloslar ile temas halinde bulunup devleti bilgilendirecektir. İstihbarat görevleri, şehbenderin gitmiş olduğu bölgede Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren gizli politikaların eylemlerini araştırarak bilgilendirmesini yapmak ve ayrıca çevresinde bulunan Osmanlı halkından veya Müslüman olup da zararlı ve tehlikeli davranışlar sergileyen kişileri de belirleyip merkezi haberdar etmektir. Bu istihbarat görevini yerine getirmek için şehbenderler istedikleri takdirde yardımcı olarak hafiye memuru kullanabilme hakkı da verilmiştir. Diğer bir istihbarat görevi de, bulunduğu bölgedeki yerel gazeteleri takip edecek ve onları inceleyerek Osmanlı Devleti'ne ve padişahın aleyhinde yazılan yazıları bağlı

²¹⁷ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1318* (1900), s. 235.

²¹⁸ Findley, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik*”, s. 297.

²¹⁹ *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1318* (1900), s. 361-425.; Akpınar, “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”, s. 139.

olduğu sefaretlerden izin aldıktan sonra mahkemeye verip dava edebileceklerdir. Ayrıca gazetede yazılan bu yazıları Türkçe veya Fransızcaya çevirerek bağlı olduğu sefaret aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne gönderimini sağlayacaktır.²²⁰ Bu nizamnâme şehbenderlerin görevleri, maaşları ve şehbenderhaneler hakkındaki bilgileri yazılı hale getirerek modern biçimde yasal bir düzene girmesini sağlamıştır.

1884 yılında oldukça ayrıntılı bir şekilde hazırlanan Şehbender Talimatnâmesi ise Konsolosluk Hukuku'nu ilgilendiren bütün konuları kapsadığı için önemli bir belge olarak²²¹ kayıtlara geçmektedir. 191 maddeden oluşan bu talimatnâmenin genişliğini göstermesi için belli başlıkları şu şekildedir: Şehbenderlerin göreve başlaması, devlete verecekleri bilgiler, yazışmalar, görevden ayrılma, muhtaç olanlara yardım edilmesi ve onların memlekete gönderilmesi, pasaport ve vize işlemleri, Osmanlı vatandaşlarının doğum, evlenme ve ölümleri, ölenlerin vasiyetnameleri ile mirasları, Osmanlı ticaret gemileri gibi ayrıntılı hükümler içermektedir.²²² Sultan III. Selim ile başlayan şehbenderlik kurumu, Sultan II. Abdülhamid zamanında yapılan bu düzenlemelerle birlikte düzenli bir devlet memuru haline gelmiştir.

3.3. İsmail Lütfi'nin Liverpool Başşehbenderlik Görevi

Sultan II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında Rusya ile yapmış olduğu savaşı (1877-78) kaybetmesi ve bu savaş sonucunda Balkanlarda ciddi toprak kayıpları yaşanması dış politikasının şekillenmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı savaşta uluslararası arenada savunmasız olduğunu gören padişah, dış politikada denge siyasetini izlemekle birlikte büyük devletlerle işbirliği yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid, elinde güç olarak gördüğü halifelik sıfatını iç ve dış politikada stratejik olarak da kullanmaya başlamıştır. Bu halifelik sıfatını, Balkanlarda yaşanan toprak kayıplarının ardından sınırları içerisinde yaşayan Müslüman nüfusun devlete bağlılığını sağlamak için siyasi bir ideoloji olarak kullanan padişah, aynı zamanda Osmanlı Devleti dışında bütün Müslümanları kendisine

²²⁰ “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamnâme-i Dahilidir”, *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye* 1318 (1900), s. 361-376.

²²¹ R. Aybay, “Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk”, s. 56.

²²² “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Gönderilecek Talimât”, *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye* 1318 (1900), s. 377-423.

bağlamayı hedefleyerek büyük devletlere karşı bir İslam birliği oluşturma gayesindeydi.

İslamcılık politikası çerçevesinde başta Hindistan olmak üzere Müslümanların yaşadığı birçok yeri sömürge eden İngiltere'ye karşı halifeliğin nüfuzunu kullanan Sultan II. Abdülhamid, saltanatı boyunca bu devlet ile ikili ilişkilere önem vermiştir. İngiltere'ye karşı diplomatik yollarla bir güç dengesi oluşturmaya çalışan Sultan II. Abdülhamid, Doğu Anadolu'da İngilizlerin açmış olduğu konsolosluklara²²³ karşı İngiltere'de Müslüman halkın çoğunlukta yaşadığı bölgelere şebhenderlikler açarak karşılık vermiştir. Ayrıca İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesini (1882) halifelik makamına hakaret olarak gören Sultan II. Abdülhamid bu tarihten itibaren İngiltere'ye karşı yoğun bir şekilde Panislamist (İslam Birliği) politika izlemiştir.²²⁴

İngiltere'de İslamiyetin tanınmasını ve yayılmasını sağlayan en önemli aşamalardan biri Hindistan'ın İngilizler tarafından işgal edilmesidir. Bu işgal, doğudaki Müslümanların İngiltere'ye yerleşmelerine yol açmıştır. Gemilerle gelen bu Müslümanlar çoğunlukla İngiltere'nin en işlek ve büyük limanlarından biri olan Liverpool'a yerleşmeye başlamıştır.²²⁵ Sultan II. Abdülhamid, bu bölgede Müslüman nüfusunun çoğunluğunun farkında olarak Liverpool Başşebenderi Mavrokordato yerine Müslüman birisinin başşebender olarak görev yapmasını istemiştir.²²⁶ Başşebenderliğe tayin edilecek kişinin ayrıca Mülkiye Mektebi mezunu olması gerektiğini de söyleyen padişah, işin okulunu okumuş insanlara ihtiyaç olduğunu da vurgulamıştır.²²⁷ Bu kriterlere İsmail Lütfi Bey uygun görülerek 5 Nisan 1891 tarihinde Liverpool Başşebenderliği'ne tayin edilmiştir.²²⁸

Lütfi Bey, 1890 yılında Roma Sefareti görevinden istifa ederek bir sene boyunca başkentte başka bir yere tayininin yapılmasını bekleyerek geçirmiştir. Bu süre boyunca Sultan II. Abdülhamid ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa ile yaptığı

²²³ Mahmut Bolat, "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/1, 2014, s. 21.

²²⁴ Zekeriya Işık, "19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl. 4, sy. 2, (2011), s. 58.

²²⁵ Şükrü Selim Has, "İngiltere", *DİA*, XXII, 307.

²²⁶ BOA, İ. DH, 1219/95411

²²⁷ Findley, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform", s. 328.

²²⁸ BOA, İ. HR, 321/20704

görüşmeler sonucunda Liverpool Başşehbenderliği'ne tayini uygun görülmüştür. Hukuksal anlamda bir şehbenderin görevleri kapsamından daha fazla sorumlulukla Liverpool'a gönderilmiştir. Liverpool'un sahip olduğu siyasi ve sosyal statüsüne bağlı olarak Panislamist politikasının İngiltere'ye karşı şekilleneceğini bilen Sultan II. Abdülhamid, istihbari bilgilerin toplanmasını daha fazla önemseyerek Lütfi Bey'in bir ajan gibi çalışmasını istemiştir.

3.3.1. İsmail Lütfi Bey'in Liverpool İslâm Cemiyeti'ndeki Vazifesi

İsmail Lütfi, Sultan II. Abdülhamid'in Müslüman bir şehbender isteği üzerine Liverpool'a gitmiştir. Liverpool Başşehbenderi olarak çalıştığı yıllarda (1891-1893) düzenli ve aktif bir şekilde faaliyet gösteren Liverpool İslâm Cemiyeti ile tanışmış ve İslamiyetin batıda tutunabilmesi için çalışan bu cemiyetin Osmanlı Devleti adına koruyuculuğunu üstlenmiştir. Ayrıca bu cemiyetin faaliyetlerini gözlemleyerek merkezi de bilgilendirmiştir. Sultan II. Abdülhamid ise bu cemiyeti himayesi altına aldığını ve bağlarının güçlü olduğunu göstermek için kurucusu William Henry Quilliam'ı İngiltere'nin şeyhülislamı unvanını vererek göstermiştir.²²⁹

İngiltere Şeyhülislamı unvanlı W. H. Quilliam,²³⁰ 1856 yılında Liverpool'da dünyaya gelmiştir. Ailesinin kökeni Man Adası'na dayanmaktadır. Quilliam, eğitim hayatına Man Adası'nda başlamış ve ailesinin isteği ile Metodist bir Hristiyan olarak yetişmiştir. Daha sonra yükseköğrenim görmek için İngiltere'ye gelerek Liverpool Enstitüsü'nde hukuk eğitimi almıştır. Burada birçok ödül ve sertifikalar kazanarak başarılı bir öğrenci olarak ün yapmıştır.²³¹ Ayrıca öğrenci olduğu yıllarda alkolizm karşıtı cemiyetlerin faaliyetlerinde aktif bir şekilde yer almıştır. Eğitimini bitirdikten sonra stajyer olarak avukatlık bürosunda çalışmaya başlamıştır.²³²

²²⁹ Philip Lewis, "Islamic Britain Religion, Politics and Identity among British Muslims", London 1994, s. 11-12.

²³⁰ Bu çalışma, İsmail Lütfi Bey'in Osmanlı Devleti'nin Liverpool Başşehbenderi olarak Liverpool İslâm Cemiyeti'ne karşı sorumlulukları ve Liverpool'daki faaliyetleri anlatılmıştır. Ayrıca Abdullah Quilliam hakkında çalışılmış yüksek lisans tezi için bkz. Yusuf Teke, "William Henry Abdullah Quilliam'ın Pan-İslamist (İslam Birliği) Faaliyetleri 1891-1908 (Yüksek Lisans Tezi)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

²³¹ "Men Who Are Talked About Sheikh Abdullah Quilliam", *The Islamic World*, IV/43, November 1896, s. 212.

²³² Aydın Bayram, "Osmanlı'nın Britanya'daki İlk ve Tek Şeyhülislâmı Abdullah Quilliam ve Liverpool İslâm Enstitüsü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 42, (2017), s. 166.

Dünya deniz ticaretinin merkezlerinden biri olan Liverpool’da avukatlık mesleğini icra eden Quilliam’ın yoğun bir çalışma ortamı olmuştur. Bu çalışmanın verdiği yorgunluk ile seyahate çıkma kararı alarak Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerini gezmiştir.²³³ Quilliam’ın Kuzey Afrika’ya yapmış olduğu seyahati hayatının dönüm noktalarından biri olmuştur. 1884 senesinde Fas’ın şehirlerinden Tanca’ya giden Quilliam, daha önce hiç görmediği bir kültüre tanıklık etmiştir. Burada İngiltere’nin en önemli noktalarında bulunan kötülüklerin ve ahlaksızlıkların olmaması dikkatini çekmiştir. Ayrıca, Avrupalıların İslam kültürü hakkında bahsetmiş olduğu barbar söylemlerin tutarsızlığını kendi gözleriyle görmüş ve aksine bu kültürün samimi ve ahlak bakımından daha üstün olduğunu gözlemlemiştir. İngiltere’ye döndükten sonra *Kur’an-ı Kerim*’in İngilizce tercümesini alıp okumaya başlamış ve İslam dini hakkında kitapları incelemeye başlamıştır.²³⁴ Bu araştırmaları sonucunda 1887 yılında İslamiyeti benimseyerek adını Abdullah olarak değiştirip Müslüman olmuştur.²³⁵

Abdullah Quilliam, doğma büyüme bir İngiliz olarak Müslüman olmayı seçtikten sonra İngiltere’de İslamiyeti tanıtmak ve yaymak için Liverpool’da yaşadığı evinde 1887 yılında Liverpool Müslüman Enstitüsü veya diğer adıyla Liverpool İslâm Cemiyeti’nin temellerini atmıştır.²³⁶ Üç üye ile kurduğu bu cemiyet, halka açık ibadet dahi yapılabilen bir topluluk haline gelerek İslâm’ı yaymaya başlamıştır.²³⁷ Ayrıca bir tartışma konusu olan “Britanya’da ilk İslâm kuruluşları” hakkında yaptığımız araştırmalarda Londra’da diğer bir İslâm topluluğunun ilk camii olarak gördüğü *Woking Camii* 1889 yılında inşa edilmiştir.²³⁸ Böylelikle vardığımız sonuçlara dayanarak Abdullah Quilliam’ın evinde açmış olduğu caminin İngiltere’nin ilk camisi olduğu söylenebilir.

Liverpool İslâm Cemiyeti, sayısını git gide artırarak halkın dikkatlerini üzerine çekmeye başlamıştır. Abdullah Quilliam, birtakım insanların cemiyet binasını

²³³ Muhammed Recai Çiftçi, “Abdullah Quilliam”, *DİA*, ek-1 (A-K), s. 11.

²³⁴ Abdullah Quilliam, Hindistan’da basılan “*İslâm*” gazetesine verdiği makalede kendisinin nasıl Müslüman olduğunu anlatmaktadır. Bkz. BOA, Y. PRK, TKM, 21/57

²³⁵ *The Islamic World*, IV/43, November 1896, s. 213; A. Bayram, “Osmanlı’nın Britanya’daki İlk ve Tek Şeyhülislâmı”, s. 169.

²³⁶ Muhammed Tandoğan, “*Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*”, Ankara 2013, s. 133.

²³⁷ Ş. S. Has, “İngiltere”, s. 307.

²³⁸ Humayun Ansari, “*The Infidel Within’: Muslims in Britain since 1800*”, London 2004, s. 15.

taşıdığını ve hakaretler ettiğini söylemiştir.²³⁹ Aynı zamanda halkın tepkisinden çekinen ev sahibi de bu durumdan şikayetçi olarak evi boşaltmasını istemiştir. 1889 yılında evi boşaltan Quilliam, West Derby Caddesi'nde 8 numaralı Brougham Terrace adında bir binaya taşınmıştır.²⁴⁰ İslâm ülkelerinde olduğu gibi bu binayı sadece camii yapmanın dışında eğitim ve kültürel faaliyetlerinin gerçekleştirdiği bir yer haline getirmiştir. Ayrıca burası İngiltere'de uzun yıllar boyunca İslâmiyet faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir merkez haline gelmiştir.

Abdullah Quilliam, Hindistan'ın Kalküta şehrinde İngilizce basılan *İslâm* gazetesine Liverpool İslâm Cemiyeti hakkında bir makale yazmıştır. Bu makale cemiyet hakkında bilgi verdiğinden önem arz etmektedir. Quilliam makalesinde öncelikle, İngiltere'de İslâmiyeti savunmasının meşruluğunu anlatmaktadır. Hristiyan misyonerlerin Çin, Amerika ve Hindistan'daki faaliyetlerinde nasıl hakka sahip iseler, İslâmiyet de İngiltere'de faaliyetlerini gerçekleştirmede o kadar hakka sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu faaliyetlerin İngiltere'de gerçekleştirmesinde ise Woking'de bulunan *Cemiyet-i Şarkıyye*, Londra'da bulunan *Encümen-i İslâm* ve *Liverpool İslâm Cemiyeti* adlarında üç önemli merkezin olduğunu söyler.²⁴¹ Bu girişi yaptıktan sonra makalesinin devamını Liverpool İslâm Cemiyeti'ne ayıran Quilliam aşağıdaki şu bilgileri aktarmaktadır.

Liverpool İslâm Cemiyeti şehrin en meşhur ve kalabalık sokağı olan (West Derby Road) isimli caddeye bakan eski bir bina üzerine inşa olunmuş bir hanedir. Bu hanenin dış tarafında 'La ilahe illallah, Muhammedün resulullah' yazılı bir levha bulunmaktadır. Bu binanın içinde bulunan dairelerin paylaşımı: kütüphane, çalışma salonu, müze, dersane, satranç ve dama gibi oyunlarının oynandığı bir oda ve bir bekçi odasından oluşmaktadır. Binanın arka tarafında bulunan bahçede 150-200 kişi içine alacak bir mescid inşa edilmiştir. Bu mescid, birkaç perde ve eşyadan ibaret gösterişten uzak sade bir yapısı vardır. Mescidin zemini Hindistan hasırıyla döşenmiş ve zeminden yüksek bir yerde rahlenin üstünde Kuran-ı Kerim'in bir nüshası bulunmaktadır. Mescid 5 vakit ibadet için her gün açık bulunmaktadır. Namaz

²³⁹ BOA, Y. PRK, TKM, 21/57

²⁴⁰ Humayun Ansari, "Burying the dead: making Muslim space in Britain", *Historical Research*, s. 545-566.

²⁴¹ BOA, Y. PRK, TKM, 21/57

vakitlerinde müezzin ezanı ilk önce Arapça daha sonra İngilizce olarak okumaktadır. Cuma günleri iki ibadet icra olunur ve bunlara yalnızca Müslüman olanlar kabul edilmektedir. Pazar günleri 4 kez toplanılan camide, ikisi namaza ayrılarak yalnızca Müslüman olanlar katılabilmekte, diğer ikisi İslâmiyeti tanıtmaya amaçlı vaaz olduğundan herkes kabul olunmaktadır. İngilizce olarak verilen bu vaazlar, çoğunlukla Kur'ân-ı Kerim'in 25. Furkân Suresi ile 30. Rum Surelerinden seçilir, İslâmın yüceliğinden ve iman edenlerin doğru yolda bulunmuş olduğundan bahsedilir. Ayrıca birçok Kur'ân-ı Kerim'den ayetler tefsir edilmektedir. Liverpool İslâm Cemiyeti zorunlu bir şekilde insanlardan para talep etmemiş ve cemiyetin böyle bir ihtiyacı olmamıştır. Her perşembe akşamı cemiyet üyeleri ile birlikte toplanarak meşveret etmektedirler. Diğer akşamlarda Türkçe, Arapça, Farsça ve Hintçe öğrenmek isteyenlere ders verilmektedir. Kütüphane yeterli derece olmadığı için Şevketlü, Kudretlü Sultan gönderilen listenin tamamlanması halinde eksiklik giderilmiş olacaktır. Binanın üst katındaki iki oda müzeye ayrılmıştır. Burada Fizyoloji, Jeoloji, Mineroloji ve eski tarihi eserler sergilenmektedir.²⁴²

Osmanlı Devleti, böyle bir cemiyetin varlığından 1890 yılında Londra'da gerçekleştirilmesi planlanan Hz. Muhammed aleyhindeki tiyatro oyununun engellenmesi için yapmış olduğu faaliyetler ile haberdar olmuştur. Cemiyet, Quilliam'ın yardımcısı Rafiuddin Ahmed'in *Times* gazetesinde yazmış olduğu yazı vasıtasıyla sesini duyurarak, Osmanlı'nın Liverpool Başşehbenderliği tarafından fark edilmiştir. Londra Sefareti, bu cemiyet hakkında başşehbenderlikten aldığı bilgilere göre izledikleri siyasetin iyi niyetli olduğunu ve Müslümanlar için faydalı işler yaptığını merkeze bildirmiştir.²⁴³ Müslümanların halifesi olan Sultan II. Abdülhamid, aldığı bu bilgiler neticesinde cemiyetin sesine kulak vererek Londra'daki sefirleri vasıtasıyla oyunun engellenmesini sağlamıştır. Aynı oyunun Paris'te gösterimini de engelleyen Sultan II. Abdülhamid'e teşekkür mahiyetinde Rafiuddin Ahmed, *Times* gazetesinde bir yazı yazmıştır. Bu yazıda, Paris'te sergilenecek oyun için Hindistan Müslümanlarının daha haberi yok iken Sultan II. Abdülhamid'in bu oyunu Paris'teki sefirleri vasıtasıyla engellediğini söylemektedir. Aynı oyunun İngiltere'de de

²⁴² BOA, Y. PRK, TKM, 21/57

²⁴³ Rafiuddin Ahmed, Londra'da yaşayan Hintli bir gençtir. Aynı zamanda Liverpool İslâm Cemiyeti'nin ikinci reisidir. BOA, Y. A, HUS, 240/73

oynatılması haberini alan padişahın bunu da engellediğini gazetede belirtmiştir.²⁴⁴ Ahmed Rafiuddin cemiyet adına Fransa ve İngiltere'deki tiyatro faciasını engellediği için Sultan II. Abülhamid'e İslâm âlemi adına ayrıca bir teşekkür mektubu da yazmıştır. Aynı zamanda bu mektupta, padişaha olan bağlılıklarını da dile getiren Rafiuddin, İngiltere'deki Osmanlı memurlarının göstermiş olduğu ilgi ve alakadan memnun olduklarını söylemiştir.²⁴⁵

Abdullah Quilliam, Osmanlı sultanının göstermiş olduğu mücadele için teşekkür etmek ve ayrıca cemiyetini tanıtmak için 1891 yılında oğlu Robert Ahmed ile İstanbul'a gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid, ziyaretine gelen Quilliam'ı üst düzey bir devlet yöneticisi gibi ağırlamıştır. Padişah bu misafirinin İstanbul'u gezmesi için ve de onun hakkında bilgi sahibi olmak için Hakkı Bey'i refakatine vermiştir. Hakkı Bey, ilk olarak Quilliam ile birlikte Süleymaniye Camii'nde namaz kılıp daha sonra Bayezid Camii ile Nuruosmaniye Camii'sini, Kapalıçarşı'yı ve Boğaziçi'ni gezdirmiştir. Bu gezinin ardından otele giden Quilliam, Woods Paşa²⁴⁶ ile buluşarak Çit Kasrı'nda yemeğe gitmiştir.²⁴⁷

Hakkı Bey'in padişaha verdiği bilgilerde, Quilliam'ın İstanbul'da dahi gördüğü yabancılara İslâmiyeti anlatmaya devam ettiğini yazmaktadır. Bu bilgilerde, Quilliam Mekteb-i Harbiye'de tanıştığı Japonyalı Noda²⁴⁸ ile sıkça buluşarak İslâm dini hakkında sohbet etmiştir. Bu sohbetlerden memnun kalan Quilliam, Hakkı Bey'e Noda Efendi'nin bu gidişle Müslüman olacağını söylemiştir. Bunun üzerine Hakkı Bey ise, Quilliam'a yazmış olduğu İtikad-ı İslâm²⁴⁹ adlı eserin Japonca'ya çevrilmesi için Noda Efendi ile konuşmasını istemiştir. Japonya'da yaygın olan Budist mezhebinin kalıcı

²⁴⁴ BOA, Y. PRK, EŞA, 12/23

²⁴⁵ BOA, Y. PRK, EŞA, 12/28

²⁴⁶ “1842 yılında Manş kanalı adalarında doğan Henry Felix Woods, 1858 yılında İngiliz bahriyesine girmiştir. 1867 yılında İstanbul Büyükelçiliği İstasyoner gemisinde görev yapan Woods, Osmanlı Bahriye Nezareti ile dostane bir ilişkisi olmuştur. Bu dostluğun ardından İngiltere'den aldığı izinle Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı bahriyesine katılmıştır. Amirelliğe kadar yükselen Woods, 1909 yılına kadar Osmanlı bahriyesinde görev yapmıştır.” Henry F. Woods, “*Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl) 1869-1909*”, İstanbul 1976, s. 11-15.

²⁴⁷ BOA, Y. PRK, TKM, 21/11

²⁴⁸ “1890'larda Japonya ile ilişkilerin güçlendirilmesi için II. Abdülhamid tarafından gönderilen Ertuğrul gemisinin Japonya dönüşünde batmasının ardından mağdurlara yardım etmek için kurtulanlarla birlikte Şotara Noda ve Torajino Yamada adlı iki Japon İstanbul'a gelmiştir. Bunlar padişahın arzusuyla İstanbul'da kalarak, subaylara Japonca öğretmişler ve ardından Müslüman olmuşlardır.” Yuzo Nagata, “Japonya”, *DİA*, XXIII, 575.

²⁴⁹ 1889'da çıkardığı İslâm inancı hakkında İngilizce eseridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Quilliam, “*The Faith of Islam*”, Liverpool 1889.

olacağını düşünmeyen Hakkı Bey, bu ülkede Hristiyanlığın hakim olması yerine İslâmiyetin temellerinin atılmaya şimdiden başlanmasını belirtmiştir.²⁵⁰

Hakkı Bey, Quilliam'ın İstanbul'da bulunduğu sıralarda Liverpool İslâm Cemiyeti tarafından mektuplar aldığını da söylemiştir. Bu mektuplarda, oldukça önemli Katolik mezhebinden bir zatın kızı Müslüman olduğunu ve böylelikle Müslüman olan İngilizlerin sayısının 46'ya ulaştığı haberini almıştır. Diğer bir mektupta ise, cemiyetin ibadet ettiği sırada ilk önce kraliçeye daha sonra halifeye edilen dualara şikayet edildiği yazmaktaydı. Bu şikayette, bir İngilizin yabancı devletin hükümdarına dua edilmesini doğru bulmadığını söyleyerek camiye terk ettiğini yazmaktadır. Bunun üzerine Müslümanlar duaya devam etmiş ve orada izleyici olarak katılan Hristiyanlar ise halifeye dua edilmesinin dinin gerekliliği olarak gayet normal olduğunu söylemişlerdir.²⁵¹ Bu durumdan memnun kalan Sultan II. Abdülhamid, Quilliam ve cemiyetinin halifeye karşı göstermiş olduğu saygı ve bağlılığa bir teşekkür niteliğinde mektup yazmıştır.²⁵²

Abdullah Quilliam, yaklaşık bir ay boyunca padişahın özel misafiri olarak İstanbul'da kalmıştır. İstanbul'a yapmış olduğu bu ilk seyahat onun ve cemiyetinin faaliyetleri açısından dönüm noktası olmuştur. Bu ziyaret ile birlikte Osmanlı Devleti, Liverpool İslâm Cemiyeti'ni ve Abdullah Quilliam'ı tanıdığını ve himaye etmeye başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid, İngiltere'de cemiyetin yapmış olduğu işlerden haberdar olarak²⁵³ ve aynı zamanda İstanbul'da iken Hakkı Bey'den aldığı bilgilere istinaden Quilliam'ı nişanlar ile ödüllendirmiştir.²⁵⁴ Ayrıca Quilliam, padişah ile birebir görüşerek Osmanlı Devleti'nin bir memuru olarak İngiltere'de İslâmiyetin savunucusu olacağını söylemiştir.²⁵⁵ Sultan II. Abdülhamid, Quilliam'ın oğlu Robert Ahmed'i de bir takım hediyelerle ödüllendirmiştir. Hatta padişah onu, Ertuğrul Alayı'na dahil edip yedi sene sonra da Mekteb-i Harbiye'ye kabul edeceğini söylemiştir. Lütfi Bey başşehbender iken yapmış olduğu gözlemlerde Rorbert Ahmed'in padişahın şerefine nail olduktan sonra Liverpool'da askeri üniformasıyla

²⁵⁰ BOA, Y. PRK, TKM, 21/16

²⁵¹ BOA, Y. PRK, TKM, 21/11

²⁵² BOA, HR. SFR.3, 386/61

²⁵³ Sultan II. Abdülhamid, cemiyetin faaliyetlerini yerinde incelenmesi için Tırnovalı Hafız Mehmed Efendi'yi bir tercümanla Liverpool'a göndermiştir. Bkz. BOA, Y. MTV, 48/11

²⁵⁴ M. R. Çiftçi, "Abdullah Quilliam", s. 11.

²⁵⁵ P. Lewis, "Islamic Britain Religion, Politics and Identity among British Muslims", s. 11-12.

gururla dolaştığını söylemiştir.²⁵⁶

Sultan II. Abdülhamid, Liverpool İslâm Cemiyeti'nin varlığından haberdar olduktan sonra o bölgedeki başşehbenderliğin başındaki kişinin Müslüman olmasını istediğini belirtmiştir. Bu sebeple, Mavrokordato yerine İsmail Lütfi Bey atanmıştır. Cemiyetin faaliyetlerini daha hususi bir şekilde takip etmek için Lütfi Bey, o bölgede başşehbender olarak görev yaptığı 1891-1893 yıllarında cemiyet hakkında bir hafiye gibi çalışarak merkezi bilgilendirmiş ve Osmanlı Devleti adına cemiyetin İngiltere'ye karşı koruyuculuğunu üstlenmiştir.

Liverpool'a vardıktan sonra çalışmalara başlayan Lütfi Bey, cemiyet hakkında yapmış olduğu ilk gözlemlerini merkeze bildirmiştir. 7 Temmuz 1891 tarihinde göndermiş olduğu belgede cemiyet hakkında aşağıdaki şu bilgileri aktarmaktadır.

Liverpool İslâm Cemiyeti, geçenlerde payitahtı ziyaret eden ve padişahın şerefine mazhar olan Mr. Quilliam'ın başkanlığı altında yönetilmektedir. Mr. Quilliam dahil üye sayısı elli kişiden ibarettir. Bunlardan altısının Hintli ve Mısırlı Müslümanlardan oluştuğu geri kalanı ise İslâmiyeti kabul eden İngilizlerden oluşmaktadır. On iki tane de kadın üyesi bulunmaktadır. Üyelerinin dördü Manchester'da ikamet etmekte olup, diğerleri de uğraşmakta olduğu işlerinden dolayı diğer şehirlerde bulunmaktadırlar. Bugünlerde Liverpool'da en fazla yirmi üye bulunmaktadır. Cemiyet reisi Quilliam'ın önceleri değersiz bir avukat olduğu ve pek tanınmadığını, fakat İslâm dinini seçmesinden sonra hem Liverpool'da hem de İngiltere'de tanınmıştır. Cemiyet üyelerinden bir hekim, bir muhasebeci ve vaktiyle Katolik rahibi olan birinin dışında diğerleri esnaf takımındandır. Mr.Quilliam'ın eşi Hristiyanlığı terk etmemiştir. Liverpool İslâm Cemiyeti'ne ait camide iki müezzin bulunmaktadır. Bu müezzinler, caminin balkonuna çıkarak biri Arapça diğeri İngilizce olmak üzere ezan okumaktadırlar. Balkona çıktıkları anda sokaktaki insanlar toplaşarak müezzinlere bakmaktadırlar. Müslümanların talebi üzerine ezan vakitleri sokakta hükümet tarafından daima birkaç polis bulundurulup, bazı insanların kötü davranışları men ediliyor. Lütfi Bey'in soruşturmalarına göre polis gönderme kuralından önce gerek müezzinler ve gerek camiden çıkan diğer Müslümanlar, sokakta

²⁵⁶ BOA, Y. PRK, EŞA, 13/88

toplanan kalabalık tarafından kötü sözler söylemekte ve hatta üzerlerine taş dahi atılmakta olduğunu fakat şimdi bu yolsuzlukların tamamıyla önü alındığını gözlemlemiştir. Raporun devamında, camide haftada iki defa yani cuma ve pazar günleri namaz kılınmakta ve dualar Arapça ve İngilizce olarak okunmaktadır. Caminin ihtiyaçları cemiyet üyeleri tarafından karşılanmakta ve her biri beş şilinden aşağı olmamak üzere ücret vermektedirler. Geri kalan masraflar Quilliam tarafından karşılanmaktadır. Lütü Bey, cemiyetin birkaç ufak yardım ile Haydarâbâd-ı Cemaat-i İslâmiyesinden gelen 100 İngiliz lirasından başka hiçbir yardım almadıklarını Quilliam'ın ifade ettiğini söylemiştir.²⁵⁷

Lütü Bey'in bu cemiyet hakkında ilgisini çektiği noktalardan biri de camide yapılan ibadet şeklidir. Quilliam'ın Hristiyanlık usulleri ile İslâm usullerini bir sentez haline getirdiğini raporunda bahsetmiştir. Bu raporunda, caminin birkaç odadan ibaret olduğunu ve namazların salonda kılındığını söylemiştir. Bu salonda pazar geceleri Mr.Quilliam tarafından vaaz verilir ve dinlemeye gelenler sandalyeler üzerine oturtularak sohbet ederdi. Sohbet etmeden önce ise Sultan II. Abdülhamid için dua edilirdi. Lütü Bey, dualardan sonra çalgılar eşliğinde Kur'ân-ı Kerim'in başlıca surelerini bir şarkı edasıyla söylediklerini belirtmiştir. Lütü Bey bu durumun İslâm inancına göre uygun olmadığını anlatmıştır. Quilliam ise Lütü Bey'e cevap olarak, bu şekilde yapmasındaki amacın İngilizleri daha yakın hissetmelerini sağlamak olduğunu söylemiştir.²⁵⁸

Liverpool bölgesinde Müslümanlara ait bir mezarlığın olmaması Lütü Bey'in ayrıca dikkatini çekmiştir. Raporunda, iki müslümanın vefatı sonrasında defnedecek yer bulamadıkları için caminin yakınlarında özel bir mezarlığa gömmek zorunda

²⁵⁷ BOA, Y. PRK, EŞA, 13/88 (bkz. EK-4)

²⁵⁸ BOA, Y. PRK, EŞA, 13/88; Bu konu hakkında Londra'da çıkan *Morning Advertiser* gazetesinin Liverpool muhabiri, camiye giderek bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda, caminin Baptist Protestan mabedi gibi inşa edildiğini ve caminin içine iki ucuz şark halısının serildiğini söyler. Yazısında camiye taklit diyen muhabir, sonradan Müslümanlığı kabul eden insanlara da İslâmiyet hakkında sorular sormuş ve bu sorulara aldığı cevaplar neticesinde İslâmiyet hakkında bilgi kabiliyetlerinin yetersiz olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Abdullah Quilliam'dan aldığı kitabın başlığında ise İslâm kilisesinin dua kitabıdır, diye yazmakta olduğunu ve kitabın içeriğindeki duaların da Protestan mezhebinin dualarıyla Kur'ân ayetlerinden harmanlayarak oluşturduğunu söylemektedir. Bu yazı üzerine padişaha değerlendirmesini belirten Louis Sabuncu, camide Hristiyanlar gibi çalgı çalınması ve müzik söylenmesinin, camiye kilise denilmesinin ve Kur'ân ayetlerinin Hristiyan dualarıyla karıştırılmasının din kaideleri çerçevesinin dışına çıkılarak yapılan bu hareketlerin İslâm dinine karşı büyük bir beddua olduğunu söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, Y. PRK, TKM, 23/3

olduklarını söylemiştir. Lütfi Bey bu mezarlıkta, Kırım Harbi zamanlarında Liverpool'a gelip yerleşen otuz üç Müslümanın mezarına rastlamıştır. Mezar taşlarındaki yazıtlar silinmiş olduğundan mezarların kime ait olduğunu bilemeyen Lütfi Bey, gemici olduklarını düşünmüştür.²⁵⁹

Lütfi Bey, cemiyete yapmış olduğu sıkça ziyaretlerden dolayı Quilliam'a çevresindekilere kendisinden söz etmemesini istemiştir. Başşehbenderlik görevinin dışında yapmış olduğu özel görevlerin açığa çıkmamasını isteyen Lütfi Bey, özellikle İngiliz basınının diline düşmekten çekinmiştir. Ayrıca İngilizlerin dışarıdan ne kadar din ve fikir özgürlüğüne taraftar gözükmüyor ise de içeride yapmış olduğu gözlemleri sonucunda öyle olmadıklarını ve bu duruma pek müsaade etmeyeceklerini söyleyerek²⁶⁰ görevini gizlilik içerisinde yürütmeyi uygun görmüştür.

Lütfi Bey'in vermiş olduğu bu raporun ardından İngilizlerin Müslümanlar hakkında beslediği düşmanlık kısa zamanda ortaya çıkmıştır. Liverpool'da yüzlerce insanın toplanarak cemiyet üyelerinin camide ibadet ettikleri sırada saldırmaları Müslümanlar arasında büyük bir yankı bulmuştur. Bu olay ile ilgili Lütfi Bey 17 Kasım 1891 tarihli raporunda aşağıdaki şu bilgileri aktarmaktadır.

Liverpool Müslümanlarının camii olarak kullandıkları evin balkonunda ezan okunduğu sırada bir grup insanın sokakta toplanıp hakaret ettiklerini önceden belirten Lütfi Bey, bu olayın bir iki aydır devam etmekte olup kimsenin dikkat etmediğini söylemiştir. Geçen pazar günü müezzinin balkona çıktığı sırada polisin bulunmamasından istifade eden dört yüze yakın insanın camiye adeta kuşatarak müezzinin üzerine ve kapısı açık bulunan caminin içine taş, çamur, fişenk ve pislik atarak saldırdığını belirtmiştir. Müslümanlar tarafından hiçbir karşılık göremeyince saldırılarını daha da arttığını ve namazını bitirip dışarıya çıkan Müslümanların üzerine de saldırdıklarını söylemiştir. Lütfi Bey, o sırada polisin olay yerine yetişerek saldırganları dağıttığını da söylemiştir.²⁶¹

Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey, Osmanlı Devleti'nin gerici olduğunu

²⁵⁹ BOA, Y. PRK, EŞA, 13/88

²⁶⁰ BOA, Y. PRK, EŞA, 13/88

²⁶¹ BOA, Y. PRK, EŞA, 14/96

söyleyerek iftira atan ve hatta Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak gayrimüslimlerin himayesini dahi üstlenen İngiliz hükümetinin, kendi memleketinde Müslümanlara karşı yapılan bu olumsuzlukların meydana gelmesiyle uygulamış olduğu politikasında çelişkiler olduğunu söylemiştir.²⁶² Lütfi Bey, bu olayın ardından Londra Sefareti'ni ve İstanbul'u bilgilendirdikten sonra olayın iç yüzünü öğrenmek ve derhal müdahale edilmesini sağlamak için hükümet yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır.

Liverpool'da yapılan bu saldırı İngiliz basınında da geniş yer edinmiştir. Lütfi Bey ise başşehbenderlik görevlerinden biri olan basında çıkan haberlerin merkeze bildirilmesi görevini yerine getirmiştir. Bu saldırı *The Liverpool Review* adlı gazetede, İngiltere'nin özgür bir ülke olarak her insanın kendine özgü zevklerini ve tutkularını yaşayabildiği bir yer olduğunu fakat her şeyin bir sınırı olduğunu belirterek olaya giriş mahiyetinde bir yazı ile başlamaktadır. Gazetede yazıda, doğu usulü olarak gördükleri müezzinin evin balkonuna çıkarak ezan okumasının halkın şiddet eğilimini göstermesine neden olduğu söylenmiştir. Doğuda olmadıklarını ve bu yüzden *Brougham-Terrace*'da üç katlı bir evin balkonundan okunan ezanın İngiltere için gülünç geldiğini belirtmektedir. Liverpool halkının Müslümanlarla ilişki istemediğini de söyleyen gazete, Quilliam ve ona inanların camii içinde istediklerini yapmalarında özgür olduklarını fakat birkaç kişi için dışarıda okunan ezanın binlerce Hristiyanı kışkırtmasının doğal olduğunu söylemektedir.²⁶³ Bu yazıya karşılık aynı gazetede Liverpool İslâm Cemiyeti Direktörü George Khalid Smith'in karşı yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda, halkı kışkırtacak şekilde gazetelerde yazı yazarların yüzünden olayların bu raddeye geldiğini vurgulayan G. K. Smith, İslâmiyet'in Çin'den Fas'a, St.Petersburg'dan Ümit Burnu'na, Sibiry'a'dan Avustralya'ya oradan Brezilya'ya ve şu anda Liverpool'un bu küçük mahallesine kadar yayıldığını ve engellenemeyeceğini söylemiştir. Ezanın *Brougham Terrace*'daki ev ile sınırlı kalmayacağını onun yerine daha uygun bir caminin yapıp bu sayede ezanı her gün beş kere duyacağını da söylemiştir. Ayrıca, önceki yazıyı yazan muhabirin Müslümanların çabalarının cılız kalacağı söylemine karşılık olarak da İslâm'ın tek gerçek olduğunu ve elbet hakim olacağını söyleyerek yazısını sonlandırmıştır.²⁶⁴ St.

²⁶² BOA, Y. PRK, EŞA, 14/96

²⁶³ BOA, HR. SFR.3, 384/32

²⁶⁴ BOA, HR. SFR.3, 384/51

James's Gazette adlı gazetede de, Liverpool İslâm Cemiyeti'nin halkın zulümlerine maruz kaldığını ve böyle büyük bir kentin bu zararsız konuklarına karşı daha iyi koruma sağlayamamasını garip olarak gördüklerini yazmış ve ayrıca Quilliam'ın küçük oğlunun da bu saldırı esnasında camide olduğunu belirtmiştir.²⁶⁵ *Daily News* adlı gazetede de, Hristiyanların, İslâm'a olan nefretlerini çamur ve taş atarak gösterdiklerini söylemiştir. Atılan taşların müezzine isabet ederek yaralandığını da dile getirmiştir.²⁶⁶

Lütfi Bey cami saldırısı hakkında hazırlamış olduğu raporunda, Londra'da çıkan *Pall Mall* gazetesi müdürünün “*Din ile Devlet Arasında Olan Münasebat*” konusu üzerine Liverpool'da bir nutuk verdiğini yazmıştır. Bu nutukta, camiye yapılan saldırıdan bahsederek bazı Ermeni köylerinde Hristiyanların kötü muamele gördüğünü bildirmek için padişahın huzuruna giden İngiliz Sefiri Sir William White'ın bundan böyle padişah huzuruna gittiğinde Liverpool'da gerçekleşen camii saldırısını örnek göstererek padişahın bu gibi işleri siz kendi memleketinizde de yapıyorsunuz diyerek karşılık vereceğini söylemiştir.²⁶⁷

Lütfi Bey, camiye saldırı olayını ve gazetede çıkan yazıları Londra Sefareti'ne de bildirdikten sonra diplomasi yoluyla meselenin çözüme kavuşturulması için çalışmalar başlatmıştır. Londra Sefareti Başkâtibi Abdülhak Hâmid,²⁶⁸ başşehbenderlikten aldığı bu bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni diplomatik yollara sevk edecek bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda İngiltere'deki bazı gazetelerin, *Liverpool Vahşileri* başlığıyla dört yüz kadar insanın camiye saldırdığını ve Liverpool gibi büyük bir şehirde böyle bir olayın gerçekleşmesini üzülen yazdıklarını belirtmiştir. Londra Sefiri Tevfik Paşa'nın bu olayı İngiltere Hariciye Nazırı Lord Salisbury ile görüşmekte kararsız olduğunu da belirtmiştir. Bunun üzerine Abdülhak Hâmid devreye girerek, saldırıya uğrayanların İngiliz vatandaşı olmasından dolayı

²⁶⁵ BOA, HR. SFR.3, 380/140

²⁶⁶ BOA, Y. A, HUS, 253/140

²⁶⁷ BOA, Y. PRK, EŞA, 14/96

²⁶⁸ Türk Edebiyatının önemli isimlerinden Abdülhak Hâmit Tarhan (1852-1937) aynı zamanda bir diplomattır. Lütfi Simavi, yakın arkadaşı olan Abdülhak Hâmit için Resimli gazetede bir yazı kaleme almıştır. “*Başşehbender olarak tayin edildiğim Liverpool'a giderken bir hafta kadar Londra'da durdum ve o vakit Londra Sefareti'nde başkâtib bulunan Abdülhak Hâmid Bey'le ilk defa tanıştım. Liverpool'dan ara sıra Londra'ya giderek sefir Rüstem Paşa'da izin aldıktan sonra Büyük Şair Abdülhak Hâmid ile vakit geçirirdim.*” Lütfi Simavi, “Şair-i Azam Abdülhak Hâmid Bey Efendiye Dair Bazı Hâtırat”, *Resimli Gazete*, 7 Şubat 1341(1925), s. 2.

görülmeyi İngiltere'nin iç işlerine karışmak olarak görüp uygun bulmayan Tevfik Paşa'yı uyararak bu saldırının İslâm âlemine yapılan bir saldırı olarak görmesini ve bu nedenle Lord Salisbury ile temasa geçmesini söylemiştir. Raporun sonunda ise Rafiuddin Ahmed'in Hindistan'daki Müslümanların hac vazifelerini gerçekleştirmesinde zorluk çıkaran İngiltere Hükümeti ile temasa geçmesi için Osmanlı Devleti'nden yardım isteğini de beyan etmiştir.²⁶⁹ Böylelikle yurt dışındaki memurları vasıtasıyla İngiltere'nin bu baskılarından haberdar olarak karşı koyan Sultan II. Abdülhamid, dünya genelindeki Müslümanların hem halifelik sıfatına hem de Osmanlı Devleti ve kurumlarına güveni ve bağlılığı sağlamıştır.

Liverpool'da yaşanan bu olayın ardından Londra Sefiri Tevfik Paşa'nın gayri resmi bir şekilde İngiliz Hariciye Nezareti'ne baskıda bulunarak Dahiliye Nezareti'nin olayı incelenmesi sağlanmıştır. Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey de Liverpool Polis Müdürü ile temas halinde olup bu tarz uygunsuzlukların tekrarlanmaması için tedbirler alınmasını sağlamıştır. Ayrıca, Liverpool Polis Müdürü, gazetelerin abartı söylemlerine itibar edilmemesini de vurgulamıştır. Abdullah Quilliam,²⁷⁰ cemiyeti adına polisin göstermiş olduğu yardımlardan dolayı memnun kaldığını belirtmiştir.²⁷¹ Bu olayın soruşturmasını yapan Liverpool polisi bir rapor hazırlayarak Başşehbender Lütfi Bey'i bilgilendirmiştir. Lütfi Bey de aşağıda yer alan Liverpool Polis Müdürü raporunu merkeze bildirmiştir.

Geçen pazar günü Broughtam-Terrace mahallesinde West Derby sokağında bulunan camiide bazı uygunsuzluklar vukubulduğuna dair 'Daily Post' ve 'Daily News' gazetelerinin nüshaları hakkında polis çavuşu, cami önünde toplanan şahıslardan bazıları müezzin üzerine pislik attıkları sırada bir polis memurunun bunlara engel olmaya çalıştığını ve diğer polis memurlarının eklenmesiyle toplanan insanları dağıttıkları, diye bilgi vermiştir. Cami önüne toplanan insanların 400 kişi değil ancak 50 veya 60 kişi toplandığı belirtilmiştir. Liverpool İslâm Cemiyeti'nin reisi olan Quilliam, olay akşamı polis müfettişi Q'Brayn'ın yanına giderek, bu olayın 'Daily

²⁶⁹ BOA, Y. PRK, EŞA, 14/95

²⁷⁰ A. Quilliam, Müslüman ve Hristiyanlar'ın eşit bir şekilde tartışmaya teşvik etmek istedi. Böylelikle kızgın Hristiyan kalabalığı sakinleştirmeye çalıştı. Fakat bu ılımlı yaklaşımlarına rağmen Hristiyanlar'ın öfkesi dinmedi ve Quilliam'ı da tehdit ettiler. İngiliz toplumu için Müslümanlar tehlikeli bir muhalefet olarak görülüyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Ansari, "The Infidel Within": Muslims in Britain since 1800", s. 83-84.

²⁷¹ BOA, Y. PRK, HR, 15/18

Post' gazetesi tarafından pek büyük olduğunu ve bununla birlikte bir takım şahısın müezzin üzerine pislik attıklarını ve caminin içine dahi birkaç taş atıldığını söylemesi üzerine müfettiş de caminin polis tarafından gözetim altında olacağını ve bu gibi olayların tekrarlanmayacağını cevaben bildirmiştir.²⁷²

Liverpool'da gerçekleşen cami saldırısı üzerine İngiltere ile temasa geçen Osmanlı Hariciye Nezareti bu gibi uygunsuzlukların tekrarlanmaması adına önlemlerin alınmasının gerektiğini sağladığı diplomatik temaslarla bildirmiştir.²⁷³ Fakat İngiltere'de gerçekleştirilen bu saldırıların sonu gelmemiştir. 1892 yılında İstanbul'a Abdullah Quilliam'ın memuru olarak gelen mühtedi Johnson Yahya Efendi, Beyoğlu Mutasarrıflığı'na İngiltere'de Müslümanlara yapılan olaylar hakkında bir yazı vermiştir. İngiltere'deki gazetelerden hazırlamış olduğu haberleri de ekleyen Yahya Efendi 26 Haziran'da sunmuş olduğu yazısında, Liverpool'da 5 vakit namaz için sürekli açık bulunan camiye giren Hristiyanların halıların altına cam tuzu döktüklerini ve ertesi gün cuma namazı olduğundan camiye gelen Müslümanların elleri, dizleri ve alınlarının yaralandığını söyleyerek Hristiyanların öldürmeye teşebbüs ettiklerini söylemiştir. Ayrıca, bir hafta önce camiye saldırı olayının gerçekleştiğini, saldıranların Müslümanları dövdüğünü hatta birisinin gözünün altına bıçak sapladığını söylemiş ve Müslüman kadınların dahi yaya kaldırımı üstünden itilerek zulümler yapıldığını da dile getirmiştir. Polisin hiçbir şekilde tutuklama yapmadığını söyleyen Yahya Efendi, bu olaylar ile ilgili Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile temasa geçmesini söyleyerek yardım istemiştir.²⁷⁴ Sultan II. Abdülhamid, Liverpool İslâm Cemiyeti'ni İngiltere'deki İslâmiyetin savunucusu olduğundan bu cemiyete yapılan saldırıları başşehbenderi vasıtasıyla önlemler alınmasını sağlamıştır.

Lütfi Bey 14 Eylül 1892 tarihli raporunda, Liverpool'daki *Brougham-Terrace* binasının bahçesinde bulunan camiye İslâm usullerine uygun hale getirerek ve İngiltere'de İslâm'ın daha sağlam temellere atılıp geliştirilmesi adına camiye yardım etmek için Hindistan'daki Müslümanlar tarafından Liverpool İslâm Cemiyeti'ne bin

²⁷² BOA, HR. TO, 65/45

²⁷³ BOA, Y. A, HUS, 24/5

²⁷⁴ BOA, Y. MTV, 64/7

İngiliz lirasının gönderildiğini bildirmiştir.²⁷⁵ Bu yardım ile birlikte Liverpool'daki camide gerçekleşen olayların Osmanlı Devleti dışında da diğer Müslümanlar tarafından sessiz kalınmadığını göstermiştir.

Lütfi Bey, Liverpool İslâm Cemiyeti ile alakalı evlilik olaylarının da İngiltere'de haber olduğunu merkeze bildirmiştir. Evlilikler, *Brougham-Terrace*'daki camide yapılmaktadır. Bu evliliklerle alakalı *Daily Post* gazetesi İngiltere'nin "Mekke" haline geleceğini söylemiştir.²⁷⁶ Lütfi Bey bu evliliklerin birinde, Afganlı Müslüman bir göz doktorunun Liverpool'da dul bir İngiliz kadınla evlendikten sonra İstanbul'a yerleşme arzularının olduğunu söylemiştir. Quilliam'ın da arzusu üzerine de bu evli çiftin İstanbul'a gitmeleri için pasaportlarını hazırlamıştır.²⁷⁷ Afganlı doktor, eşini ve önceki evliliğinden olan altı çocuğu ile birlikte Müslüman olmalarını sağlamış ve çocukların İslâm kuralları çerçevesinde eğitim görmeleri için İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Bu kararı destekleyen Sultan II. Abdülhamid, bu çiftin İstanbul'da geçinebilmeleri için maaş da bağlatmıştır.²⁷⁸

Abdullah Quilliam, İngiltere'de İslâmi eğitimin yetersizliğini fark ettikten sonra İslâmiyetin İngiltere'de gelişmesi ve yayılması için yapmış olduğu çalışmaları daha sağlam bir temele dayandırmak adına okul açmaya da karar vermiştir. Liverpool'daki Müslümanların çocuklarına eğitim vermek adına İslâm ülkelerini tercih etmesi bu kararı almasında etken olmuştur. Bu okulu, İslâm'ın eğitim sisteminin temel kurumu olan medreselerden farklı olarak İngiliz sistemi ile harmanlayarak açmıştır. Quilliam, dini eğitimin yanı sıra bulundukları bölgede kendilerini ifade edebilmek adına iyi bir İngilizce eğitim alabilecekleri bir yer olduğunu da duyurmuştur.²⁷⁹

Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey, görevi itibariyle açılması planlanan okul hakkında araştırma yaparak merkezin bilgilenmesini sağlamıştır. Araştırmaları neticesinde hazırlamış olduğu 28 Aralık 1891 tarihli raporunda merkeze aşağıdaki şu bilgileri aktarmıştır.

²⁷⁵ BOA, Y. PRK, EŞA, 16/39 (bkz. EK-5)

²⁷⁶ BOA, HR. SFR,3, 384/47

²⁷⁷ BOA, HR. TO, 65/46

²⁷⁸ BOA, İ. DH, 1264/99346

²⁷⁹ Abdullah Quilliam, "Liverpool Moslem College", *The Crescent*, 2 Ocak 1895, s. 10.

Her sene Hristiyan Bayramı olan Noel’de Liverpool İslâm Cemiyeti fakirlere ve yetim çocuklarına parasız olarak yemek dağıtmaktadır. Bu sene de iki yüzü aşkın çocuğa yemek dağıtmıştır. Bu çocuklara İslâm dinini öğretmek için onlara İslâmiyet çerçevesinde bir terbiye vermek ve bu sayede geleceği temin etmek maksadıyla 1892 senesinin Ocak ayında Mescid-i Şerif’de Medrese-i İslâmiye namında bir mekteb açmaya hazırlanıyorlar. İlk olarak, öğrencileri cemiyet üyelerinin evlatlarından ibaret olmak üzere beş çocuk için planlanmış, daha sonra Hindistan ve diğer İslâm ülkelerinden İngiliz lisanını öğrenmek için öğrencilerin gönderileceği düşünülmüştür. Öğrenci sayısının fazlalılığına göre medresenin büyüyeceği ümit olunuyor. Zaman geçtikçe medresenin gelişmesi ve itibar kazanmasıyla İngilizce, Fransızca, Almanca lisanları ve fen ilimlerinden başka Türkçe ve Arapça dahi müfredat programına dahil edileceğini yazmıştır.²⁸⁰

Abdullah Quilliam, hem yabancı lisanları öğrenmek hem de dini eğitim almak için çocuklarını İngiltere’ye gönderme arzusunda bulunan Osmanlı, Arap ve Hint Müslüman ailelere, açmak istediği okulun ilannamesini ulaştırmak için Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey’e iletmiştir. Okulun, Liverpool İslâm Cemiyeti üyelerinin çocuklarına İslâm terbiyesi ve İngiliz kurallarını öğretmek amacıyla kurulduğunu söyleyen Quilliam, ilk başlarda okulun kapasitesi düşük olmasına rağmen ileride diğer memleketlerden gelecek öğrencilerin ardından iyi bir konuma geleceğini öngörmektedir.²⁸¹

Lütfi Bey’e verilen ilannamede, okul hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Bu ilannamede, açılacak olan okulun İngiliz usulünde mükemmel bir eğitim vereceği ve bunu uygularken de İslâmi usulleri de ihmal etmeyecek şekilde olacağını söylemektedir. Quilliam’ın buradaki amacı, yabancı ülkelere gönderilen Müslüman çocukların o ülkenin eğitimini aldığı sırada kendi kültüründen koptukları için İslâmi kriterlere uygun olarak bir okul açma girişiminde bulunmuş olduğu yönündedir. Osmanlı Devleti, Hindistan, Suriye, Mısır ve Afrika gibi ülkelerde bulunan Müslüman ailelerin çocuklarının iyi bir eğitim almak ve İngilizce öğrenme arzularını gözeterek fırsat kollayan birçok Hristiyan misyonerlerin ellerinden kurtarma çabasıyla birlikte

²⁸⁰ BOA, Y. PRK, EŞA, 14/116 (bkz. EK-6)

²⁸¹ BOA, HR. TO, 65/69

yoşlaşmış olan Avrupa Medeniyeti'nden de etkilenmemeleri adına okulu açmıştır. Quilliam buna özen göstererek, öğrencilerin ihtiyacı için ikamet edecekleri ve yaşama alanlarına özen gösterilerek kendi evlerindeymiş gibi rahat edeceklerini söylemektedir. Okulun hemen yanında cami olması da klasik İslâm eğitim sistemine uyulduğunu gösterir. Okulun müfredatında, İngilizcenin yanı sıra modern olarak Batı dillerinden Almanca, Fransızca ve Latince ile eski dillere de yer verilmiştir. Ayrıca Doğu dillerinden Türkçe, Arapça ve Farsça dilleri de öğretilmektedir. Matematik ve Geometri gibi temel dersler de müfredatta yer almaktadır. Böylelikle öğrenciler, Osmanlı Devleti'nde ve Hindistan'daki yüksek okulları ile İngiltere'deki Hukuk, Tıp ve Cerrahlık bölümü olan yüksek okullara kabul edilmek için hazırlanmaktadır. Ayrıca Liverpool, İngiltere'nin en büyük ikinci şehri olması ve dünyanın en güzel limanlarından biri olması avantajıyla insanların sıklıkla uğrak yeri olmuş ve şehrin eğitim olarak da gelişimine katkı sağlamıştır. Burada Doğa Bilimleri, Mantık, Hukuk ve Tıp alanlarında meşhur bir üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitede okumak isteyen öğrencilerin kabul olunacak şekilde eğitim almaları sağlanmaktadır. Aynı zamanda Liverpool bölgesinin konumu itibariyle öğrenciler, ticarete de atılabilecekleri şekilde eğitim alıyorlardı. Quilliam hazırladığı ilannamede okulun yaş grupları ile ücretlerini de belirlemiştir. Yurt dışından gönderilecek olan öğrencilerin on yaş ve üstü olarak kabul edilecekleri uygun görülmüştür. Fakat İngiliz Müslümanlarına özel bir derslik açılarak yaş sınırının olmayacağı bildirilmiştir. Öğrenciler, Liverpool İslâm Cemiyeti'ne ait kütüphane ile müzeyi kullanma haklarına sahiptir. Okulun ücreti ise öğrencinin yaşına göre çeşitlilik göstermektedir. Bu ücretin içinde eğitim, yeme-içme, oda kirası ve çamaşırın yıkanması dahildir. Senelik olarak alınan ücretler, 10 yaşından 12 yaşına kadar olan öğrenciler için 68, 12 yaşından 14 yaşına kadar olanlar için 73, 14 yaşından 16 yaşına kadar olanlar için 78, 16 yaşını aşkın öğrenciler için 85 İngiliz lirasıdır. Ücretler, üç ayda bir veya altı aylığı peşin olarak ödenmekteydi. Bu ücretlerin dışında öğrencilerin, kendi hususi harcamaları senelik iki lira olarak belirlendiği yazmaktadır.²⁸²

Osmanlı arşiv belgelerinde adı, Liverpool Medrese-i İslâmiyesi olarak geçen bu okul, Abdullah Quilliam'ın açmış olduğu camiden sonra İslâmiyetin gelişmesi ve yayılması adına yaptığı önemli adımlardan bir diğeri olmuştur. Quilliam, İngiltere'de

²⁸² BOA, Y. A, HUS, 256/87

İslâm'ı sağlam temellere dayandırmak adına okutacağı öğrencilerin üst düzey mevkiilere gelmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu okulu yakın takibe alan Osmanlı Devleti ise detaylı bilgileri oradaki başşehbenderi Lutfi Bey'den almıştır. Quilliam'ın okul hakkında yayınlamış olduğu ilannameyi de Lutfi Bey'den alan Osmanlı Devleti, çocuklarını İngiltere'ye göndermek isteyen vatandaşlarının bu ilannameden haberdar olmasını sağlayarak okula destek olmuştur.

1893 yılı başında Quilliam, Lutfi Bey'in yanına gelerek "*Times*" gazetesinin muhabiri olarak Fas'a seyahat edeceğini bildirmiştir. Muhabir sıfatıyla yapacağı bu seyahatin amacının Fas'ın genel durumu hakkında bilgi edinmek olduğunu söylemiştir.²⁸³ Fakat asıl hedefi, kurucusu olduğu Liverpool İslâm Cemiyeti hakkında bilgi vermek ve desteklerini almayı düşünmekteydi. Ayrıca bu haberin, İngiltere'de duyulmasının ardından Quilliam'ın Fas'a ziyareti için Manchester'da ikamet etmekte olan Fas'lı tüccarlar, Quilliam'a bir kılıç vererek Fas Emiri'ne hediye etmesini istemiştir. Bu kılıcı da alarak yola çıkan Quilliam, beklediği nezaketi Fas'da görememiştir. Fas'ın merkezine girememiş ve de Fas Emiri ile görüşme yapamadan Liverpool'a dönmüştür. Fas'lı tüccarların vermiş oldukları kılıcı da Fas Emiri'ne vermesi için düşük rütbeli bir memura teslim etmek zorunda kalmıştır.²⁸⁴ Daha öncesinde yapmış olduğu Fas seyahati, İslâmiyeti benimseyip kabul etmesinde etkili olmuştu. Bu sefer Müslüman olarak gittiği Fas'tan beklediğini alamadan geri dönmüştür.

3.3.2. Anadolu'dan Amerika'ya Firar Eden Ermeniler

İsmail Lutfi Bey'in başşehbenderlik görevlerinden biri de Osmanlı Devleti'nin genel huzurunu ilgilendiren kişilerin davranışlarını ve hareketlerini izleyerek soruşturmasını yapmaktır. Liverpool'da başşehbenderlik yaptığı yıllarda bu görevini layıkıyla yapan Lutfi Bey, edindiği istihbari bilgileri Osmanlı Devleti'ne göndermiştir.

Lutfi Bey, Liverpool gibi bir büyük bir liman kentinde başşehbenderlik görevini yapmasının avantajıyla deniz yoluyla yapılacak her türlü hareket hakkında

²⁸³ BOA, HR. TO, 66/22

²⁸⁴ BOA, Y. A, HUS, 271/36

bilgi sahibi olmuştur. Özellikle Osmanlı vatandaşlarının hareketlerini izleyen Lutfi Bey yapmış olduğu gözlemlerde, vatandaşların Avrupa'ya ve Amerika'ya göç ettiklerini görmüştür. Bunların çoğunlukla Anadolu halkından ve Hristiyanlardan oluştuğunu da bildirmiştir. Lutfi Bey, göç etmek isteyenlerin Osmanlı limanlarına seyahat etmek için aldıkları mürur tezkiresi²⁸⁵ yoluyla yabancı devletlerin vapurlarına binerek Avrupa'ya firar ettikleri gözlemlemiştir. Amerika'ya gitmekte olanların ise Liverpool Limanından vapura binerek göç ettiklerini bildiren Lutfi Bey, bunların iadesine yetkisi olmadığını merkeze belirterek Harput ve Sivas gibi bölgelerden geldikleri için orada mürur tezkirelerini verenlerin soruşturulması gerektiğini de merkeze bildirmiştir.²⁸⁶

İsmail Lutfi, mürur tezkiresiyle Liverpool'a kadar gelen Osmanlı vatandaşlarının, orada bu tezkirenin seyahat etmek için yeterli olmadığını öğrendikleri için şehbenderhaneye gelerek pasaport talebinde bulunduklarını belirtmiştir. Mürur tezkirelerinin verilme olayının sınır memurlarımızın dikkatsizliğinden kaynaklandığını dile getiren Lutfi Bey, pasaport ile mürur tezkiresinin karıştırıldığından bu hatanın meydana geldiğini söylemektedir. Bu durumun yaşanmaması adına sınır memurlarımızın bir kat daha özenle davranmaları gerektiğini söyleyen Lutfi Bey, pasaportlarının eksiksiz olmak şartıyla yurt dışına çıkmalarına müsaade etmeleri gerektiğini söylemiştir.²⁸⁷

Osmanlı Devleti, Liverpool Başşehbenderi Lutfi Bey'den aldığı bu bilgiler doğrultusunda önlemler almaya başlamıştır. Genellikle gayrimüslim tebaanın firar etme olaylarında bulundukları bölgelere yoğunlaşan Osmanlı Devleti, başta Sivas ve Elazığ olmak üzere birçok Anadolu vilayetlerine telgraflar çekerek, mürur tezkire dağıtımını konusunda tedbirler alınması emrini vermiştir.²⁸⁸

Lutfi Bey, 1893 yılının temmuz ayında firar konusunda detaylı bir şekilde araştırma yaparak merkezi bilgilendirmiştir. Genellikle, Liverpool'a gelerek firar

²⁸⁵ “Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkes seyahat için bir izin tezkiresi almak mecburiyetindeydi. XVI. yüzyılda ‘yol hükmü’ denilen bu belge XIX. yüzyılda ‘mürur tezkiresi’ adıyla anılmıştır. Bir nevi iç pasaporttur.” Mübahat S. Kütükoğlu, “Mürur Tezkiresi”, *DİA*, XXXII, 60.

²⁸⁶ BOA, HR. TO, 348/60

²⁸⁷ BOA, HR. TO, 348/19

²⁸⁸ BOA, DH. MKT, 2022/44

etmek isteyenlerin Ermeni vatandaşlar olduğunu gözlemlemiştir. Lutfi Bey hazırlamış olduğu raporunda, 6 tane Ermeni vatandaşa İngilizce bilmediklerinden dolayı yanlış bilet verildiğini ve bu biletleri kabul etmeyen vapur görevlileri tarafından şehbenderhaneye getirilerek tespit edildiğini bildirmiştir. Şehbenderhaneye gelen bu Ermeniler hakkında soruşturma yapan Lutfi Bey, Harput ve civar köylerden geldiklerini öğrenmiştir. Bu firar edenleri Harput ve civar şehirlerde bulunan bazı Ermeni tüccarı belli bir ücret karşılığında Amerika'ya firar etmelerini sağladığı bilgisini almıştır. Mersin ve diğer iskelelerde adamları olan bu tüccarların, özel kayıklarla Marsilya'ya veya İngiltere'ye giden vapurlara kaçak yollarla bindirip firar etmelerini sağlamaktadırlar. Lutfi Bey, göçlerin çoğunlukla Sivas, Elazığ, Adana, Diyarbakır gibi Ermeni vatandaşların yoğun şekilde yaşadıkları bölgelerden yapıldığını da bildirmiştir. Lutfi Bey, şehbenderhaneye gelen Ermenilerin, Osmanlı Devleti tarafından yapılan baskıdan dolayı firar ettiklerini de merkeze bildirmiştir. Lutfi Bey, bu altı Ermeni'nin bilgisiz olduğunu ve Londra ve Paris'te Osmanlı aleyhinde olan Ermeni cemiyetlerinin aldatmalarına inanarak hem ailelerini hem de bağlı olduğu devleti zor durumda bıraktığını söyleyerek düşüncelerini de belirtmiştir.²⁸⁹

Osmanlı Devleti, Liverpool'da bulunan başşehbenderliği ile işbirliği içinde çalışarak, Elazığ, Sivas, Ankara, Adana, Diyarbakır, Halep, Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerine haber göndermiştir. Bu vilayetlerde, Ermenilerin göç etmesine teşvik edip sağlayanların ortaya çıkarılması konusunda emir vermiştir.²⁹⁰

Amerika'ya firar eden Ermeniler hakkında yapılan araştırmalara göre, Osmanlı limanlarına uğrayan İngiliz ve Fransız vapurlarıyla bir hayli Ermeninin Liverpool yoluyla Amerika'ya göç ettiği öğrenilmiştir. Bu vapurlardan biri olan *Afrikan Prensi* adlı vapurun Mersin'den 17 Ermeni ile Liverpool'a geldiğini belirten Lutfi Bey, bu Ermenilerden altısının yeterli paraları olmadığı için seyahatlerine devam edemeyip mecburen şehbenderhaneye geldiklerini belirtmiştir. Liverpool Başşehbenderliği tarafından bu Ermeniler Mersin Limanı'na geri gönderilmiştir. Firar etmeye çalışan bu Ermeniler hakkında soruşturma başlatan Osmanlı Devleti, *Afrikan Prensi* adlı vapuru da sorgulayarak limanda bulunan adamlarıyla ilişkisini kesmiştir. Ayrıca yapılan

²⁸⁹ BOA, DH. MKT, 99/40

²⁹⁰ BOA, DH. MKT, 99/40

soruşturmada Suriye’de bulunan Hristiyan vatandaşlardan birçoğunun Ermeniler gibi Amerika’ya firar etmekte oldukları öğrenilmiştir. Liverpool’dan geçtikleri öğrenilen bu Hristiyanların Liverpool Başşehbenderliği tarafından daha dikkatli tedbirler alınması istenmiştir.²⁹¹

Ayrıca İsmail Lütfi Bey’in Liverpool’da Ermeniler hakkında yapmış olduğu bu çalışmalar dikkat çekmiştir. Bunun üzerine Manchester’da oluşan Ermenilerin yoğun bir şekilde Londra Ermeni Komitesi ile Osmanlı aleyhinde çalışmalar yapması ve oradaki Osmanlı Devleti’nin konsolosu olarak çalışan Wilkinson’un bu durumu devlete bildirmediği öğrenilmiştir. Sultan II. Abdülhamid’e Manchester’daki Ermenilerin faaliyetlerine karşı çalışmalar yapıp daha güvenilir bilgi alması için Manchester’a şehbenber olarak Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey’in tayini önerilmiştir.²⁹² Fakat Lütfi Bey’in Liverpool’da yayılan İslâmiyetin Osmanlı Devleti adına koruyuculuğunu üstlendiğinden Manchester’a yeni bir şehbenderin tayini uygun görülmüştür.²⁹³

3.3.3. Göç Etmek İsteyen Rus Musevileri

XIX. yüzyılda Rusya, bünyesi altında birçok farklı dini ve etnik grupları içinde barındıran çok uluslu devletlerden biridir. Bu durumdan hoşnut olmayıp dili ve dini bir olan ülke oluşturmak hedefinde olan Rus milliyetçisi Çar III. Aleksandr (1881-1894), ülkesinde yer alan azınlıklara karşı bir politika izlemiştir. Özellikle Musevilerin ekonomik güçlerini kullanarak Rus köylülerini kendilerini bağımlı hale getirerek sömürmelerini ve yaptıkları yolsuzluklardan dolayı toplumun huzurunu bozmakta oldukları için Rus halkının bir parçası olarak görmemekteydi. Bu sebeple Çar, Museviler başta olmak üzere diğer azınlıkların da topluma uyumunu sağlamak için en iyi yolun Ruslaştırma (Ortodokslastırma) politikası olduğuna inanmıştır. Bu politikasına uymayan azınlıkları ise ülke dışına sürmüştür.²⁹⁴

²⁹¹ BOA, BEO, 251/18776

²⁹² BOA, Y. PRK. AZJ, 24/11

²⁹³ BOA, Y. MTV, 78/69

²⁹⁴ Kezban Acar, “Osmanlı Devleti ve Rusya’nın Yahudi Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 12, (2004), s. 12-13.

Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey, İngiltere'nin kendisiyle çeliştiği politikasını Müslümanlarda gördüğü gibi Rusya dışına sürülen Musevilerde de görmüştür. Musevilerin Rusya'dan kovulmaları üzerine Liverpool gazetelerinin Rusya Devleti'nin uyguladığı bu politika hakkında karşıt yazı yazmalarına rağmen Musevilerin kendi topraklarına gelmemeleri konusunda da İngiltere hükümetine talepte bulunduklarını söylemiştir. Bu konuda akınların yapılacağı liman olarak görülen Liverpool şehrinin tehlikede olduğunu düşünen Liverpool Ticaret Odası da 1891 yılında toplanarak, Rusya ve Lehistan Musevilerinin İngiltere'ye gelmemeleri için tedbirler alınmasını istemiştir. Musevilerin, İngiltere'de bulunmaları halkın ve özellikle işçi sınıfının refahını olumsuz yönde etkileyeceği için göç etmelerine müsaade edilmemesi gerektiğini beyan etmiştir. Lütfi Bey İngilizlerin, vatanları olmayan Musevilerin asla vatan hissine sahip olmadıkları için de engellenmesi gerektiğini söylediklerini belirtmiştir.²⁹⁵

Muhafazakar bir siyasetçi olan İngiliz Başbakanı Lord Salisbury (1886-1892), Musevilerin İngiltere'ye yapmayı planladıkları göç hakkında önlemler almıştır. Liverpool Ticaret Odası'nın taleplerini de göz önüne alan Salisbury, hem içeride aldığı tedbirlerle hem de dışarıda İngiliz konsoloslarına verdiği talimatlarla önlenmesi yolunda emir vermiştir.²⁹⁶ Lütfi Bey, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışacak şekilde politika izlediğini bildiğinden bu tür bilgileri Osmanlı Devleti'nin haberdar olmasını sağlayarak karşı hamle almasını sağlamaya çalışmıştır.

Avrupa ve Rusya'da yer bulamayan Museviler, kendilerine en uygun toprakları aramaya devam etmiştir. Musevileri kendi topraklarında istemeyen yabancı devletler, Osmanlı Devleti'nde görev yapan konsolosları vasıtasıyla yaptıkları baskılar sonucu Rus Musevileri ile Avrupa'daki Musevilerin yaşamaları için Osmanlı topraklarının kapısını açmayı sağlamıştır. 1891 yılında Lütfi Bey'in belirttiği gibi İngiltere'ye alınmayan Museviler, Filistin bölgesine doğru büyük bir akın yapmıştır. Osmanlı Devleti'ni endişelendirecek boyuta varan bu akını durdurmak için yurt dışında bulunan Osmanlı diplomatik temsilcileri uyarılarak, göç etmek isteyen Musevilerin vize işlemlerinde dikkatli olunması istenmiştir.²⁹⁷ Fakat yabancı devletlerin özellikle

²⁹⁵ BOA, HR. TO, 346/72

²⁹⁶ BOA, HR. TO, 346/73

²⁹⁷ "II. Abdülhamid, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesinin Müslümanların ölüm kararı anlamına

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin parçalanması yönünde izlediği politikalar sonucunda Museviler Osmanlı topraklarına yerleşmeye devam etmiştir.

3.3.4. İngiltere Gemilerinde Çalışıp Ülkesine Geri Dönemeyen Osmanlı Gemicileri

İsmail Lütfi, başşehbenderlik görevini yaptığı sırada, İngiliz tüccar gemilerinin mürettebatı dikkatini çekmiştir. Bu durumu araştıran Lütfi Bey, İngiliz gemilerinin Osmanlı Devleti ile Mısır limanlarına geldiği sırada mürettebatının bir kısmının karaya çıkarak geri gelmemeleri üzerine boşalan yerleri Osmanlı halkından insanlarla doldurmakta olduğunu gözlemlemiştir. Özellikle Müslüman olanların gemiye alınması, İngiliz kaptanlarının işine geldiğini, Müslümanların içki içmedikleri için daha fazla ve daha düzenli çalıştıklarından tercih edildiğini belirtmiştir.²⁹⁸ Bu durum hakkında bir rapor hazırlayarak merkeze bildirmiştir.

Lütfi Bey hazırladığı raporda, İngiliz gemilerine giren Müslümanların dört-beş İngiliz lirasına çalışmak için razı olduklarını belirtmiştir. Bu Müslümanların, sürekli değişen gemi mürettebatına dair nizamnâmelerini bilmediklerinden dolayı yalnız bir seferliğine gemiye dahil edilmekte olduğunu ve böylelikle İngiliz limanlarına geldiklerinde de gemi kaptanları tarafından kovulup, yabancı bir memlekette işsiz ve sefil duruma düşmekte olduğunu söylemiştir. Liverpool Limanı'nda bu durumda olan Osmanlı vatandaşları ile karşılaşan Lütfi Bey, ülkelerine geri dönmek için şehbenderhaneye gelerek müracaat ettiklerini bildirmiştir. Fakat Lütfi Bey, şehbenderhanede bu duruma harcanmak üzere bütçe olmadığını da belirtmiştir.²⁹⁹

Liverpool Başşehbenderi Lütfi Bey, mürettebat değişimi hakkındaki kuralları bilmeyen Müslümanların bundan sonra bu tarz işleri İngiliz konsolosları huzurunda sözleşme şeklinde kabul edip kendilerinin ülkelerine geri dönmelerini

geldiğini bildirmesine rağmen, Avrupa'dan Yahudi göçleri devam ediyordu." İbrahim Serbestoğlu, "19. yüzyılda Filistin'de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi", *International Journal of History*, s. 493.

²⁹⁸ BOA, HR. TO, 346/71

²⁹⁹ BOA, HR. TO, 346/71

sağlayacaklarına dair sözleşmede talep etmeleri gerektiğini söylemiştir.³⁰⁰ Böylece Osmanlı vatandaşları yabancı ülkelerde sefil bir duruma mahkum edilmiş olmayacaktır. Ayrıca Lütfi Bey'in verdiği bilgiler doğrultusunda Bahriye Nezareti durumdan haberdar edilerek önlem almaları istenmiştir.

3.3.5. İsmail Lütfi Bey Zamanında Liverpool, İngiltere Nüfusuna Dair

Bir şehrin veya ülkenin nüfusunu öğrenmek, ekonomik kalkınma seviyesi ile gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi edinmek için önemlidir. İsmail Lütfi Bey'de bir şehbender olarak bulunduğu bölgenin nüfusunu 1891 yılında merkeze bildirmiştir. Ayrıca bu nüfus bilgisi de Osmanlı Devleti için siyasi ve ekonomik bir avantaj sağlamaktadır.

Lütfi Bey, sadece İngiltere'yi değil Britanya'yı da ele alarak on yıllık bir nüfus değerlendirmesi yapmıştır. İskoçya ve İrlanda dahil olmak üzere 1881 senesinde Britanya nüfusu 34.884.848 kişiye sahip iken 1891 senesinde nüfusu artarak 37.740.283 kişi olmuştur. Bunların içinden İrlanda, 1881 senesinde nüfusu 5.174.836 kişi iken 1891 senesinde 4.706.162 kişiye düşmüştür. Sadece İngiltere nüfusu ise 1881 senesinde 24.613.926 kişi iken 1891 senesinde 27.482.104 kişiye yükselmiştir.³⁰¹ İngiltere'nin en büyük şehri olan Londra nüfusu 1881 senesinde 3.815.544 kişi iken 1891 senesinde 4.211.056 kişiye yükselmiştir. İngiltere'nin en büyük ikinci şehri olan Liverpool'da ise 1881 senesinde nüfusu 552.508 kişi iken 1891 senesinde 517.951 kişiye düştüğünü belirtmiştir. Ayrıca Britanya'da nüfusu 50.000 kişiden az 72 şehir bulunmakta olduğunu belirtmiştir..³⁰²

Lütfi Bey, 1893 yılının Ekim ayında Liverpool Başşehbenderliği görevinden alınarak Bükreş Sefaret-i Seniyyesi Başkitâbeti'ne tayin olmuştur. Liverpool'da görev yaptığı süre boyunca Liverpool İslâm Cemiyeti ve faaliyetleri hakkında merkezi bilgilendirmiş ve İngiltere halkına karşı bu cemiyetin koruyuculuğunu üstlenmiştir.

³⁰⁰ BOA, DH. MKT, 1858/17

³⁰¹ BOA, HR. TO, 346/86

³⁰² BOA, HR. TO, 346/91

Lütfi Bey Liverpool'dan ayrıldıktan sonra da buradaki Müslümanların İslâmiyeti anlatma faaliyetleri devam etmiştir. Ayrıca Lütfi Bey, başşehbender olarak Osmanlı Devleti vatandaşlarının Liverpool'daki durumlarını gözleyerek merkezi bilgilendirmiş ve önlemler alınmasını sağlamıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda takip ettiği diplomasi yönteminin modernleşen dünyada yetersizliğini görerek sürekli ve karşılıklı bir diplomasiye geçiş yapmıştır. Osmanlı Devleti açmış olduğu daimi elçilikler ile birlikte Avrupa'daki devletler ile olan siyasi ve ticari ilişkileri gelişmeye başlamıştır.

Avrupa ile artan ticari ilişkiler üzerine ardından açılan elçiliklerin, Osmanlı tüccarının etkin olduğu yerlerde şehbenderhanelerin günümüzdeki adıyla konsoloslukların açılması zorunlu olmuştur. Şehbenderhaneler, hem modern diplomasiye uyum sağlamada hem de yabancı ülkelerde bulunan Osmanlı tüccarların haklarını savunmada bir ihtiyaç haline gelmiştir. Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd reformaları arasında yer alan diplomatik ilişkiler ile daimi elçiliklerin yanında 1802 yılında şehbenderlikler de açarak Osmanlı diplomasiyi etkili kullanmıştır. İlk başlarda diplomatik görevlerden ziyade Osmanlı vatandaşlarının ticari işleri ile doğum, evlilik, ölüm vs. gibi idari işlere bakan şehbenderler, XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru Sultan II. Abdülhamid döneminde bulundukları ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal konuları hakkında raporlar sunan ve Osmanlı Devleti adına uluslararası alanda bazı faaliyetleri yürüten diplomat haline gelmiştir.

Sultan II. Abdülhamid döneminin önemli diplomatlarından biri de İsmail Lütî Bey'dir. 1862 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Lütî Bey, İstanbul'da Mülkiye İdadî Mektebinine kadar okuduktan sonra daha iyi bir eğitim almak ve devletin bürokratik kadrolarında yer alabilmek amacıyla Babası Süleyman Paşa tarafından Lübnan'daki Fransız Lazarist Papazı Mektebine kayıt ettirilmiştir. Aldığı iyi eğitim sayesinde Fransız diline hakim olmuş ve ana dili gibi okuyup yazabilecek seviyeye gelmiştir. Genç bir yaşta bu dile olan hakimiyeti kariyerinin şekillenmesini sağlamış ve Lübnan'da eğitimini tamamlayarak İstanbul'a gelmiştir. Burada 18 yaşında iken Hariciye Nezareti bünyesindeki Tahrîrât-ı Ecnebiye Kalemî'ne girmiştir. Böylece Lütî Bey, babası ve ağabeyleri gibi Osmanlı bürokratik kadrolarında yer edinmek için ilk adımı atmıştır.

Beş yıl boyunca kendisini hariciye alanında geliştiren Lutfi Bey, uluslararası diplomasi alanına Peşte Başşehbenderhânesi Kançılarlığı'na tayin edilmesiyle başlamıştır. Bu tayin ile birlikte hayatının büyük bir bölümünü yurt dışı görevleri ile geçiren Lutfi Bey, Peşte'den sonra Bükreş ve Çetine gibi sefaretlerde kâtiplik görevleri yaparak diplomasi alanında kendisini geliştirmiştir. Bu görevlerin ardından Roma Sefaret-i Seniyyesi ikinci kitâbeti görevine tayinini kabul etmeyip istifa eden Lutfi Bey, üst düzey diplomatik görevlere hazır hissettiğini daha önceki görevlerinde göstererek 1891 yılında Liverpool'a başşehbender sıfatıyla tayin edilmiştir.

Liverpool Başşehbenderliği'ne gönderilerek artık bir diplomat olan Lutfi Bey, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'deki temsilcilerinden biri olmuştur. Dünyanın en önemli limanlarından ve İngiltere'nin ikinci büyük şehri olan Liverpool'da Osmanlı vatandaşlarından ziyade Hindistan, Afganistan ve Kuzey Afrika gibi ülkelerin Müslüman vatandaşları bulunmaktadır. Bu sosyal yapıyı göz önünde bulunduran Sultan II. Abdülhamid halife sıfatıyla Liverpool'a Müslüman bir şehbender göndererek orada onların himayesini de üstlenmiştir. Lutfi Bey, Sultan II. Abdülhamid'in desteklediği Liverpool İslâm Cemiyeti ile kurmuş olduğu temaslarda da bunu göstermiş ve bu cemiyetin faaliyetlerini ve İngiltere'nin tutumunu gözlemleyerek raporlar hazırlamıştır.

Genellike Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren elçilikleri olmayan bölgeler ile siyasi ilişkilerini şehbenderhâneler yoluyla yürütmüştür. Sultan II. Abdülhamid, Lutfi Bey'e rütbe ve nişanlar vererek İngiltere nezdinde saygın bir konumda yer almasını sağlamıştır. Bu vesile ile Lutfi Bey, şehbenderlerin çoğunlukla ilgilendiği ticari ilişkilerden çok Liverpool'da siyasi ilişkilerle ilgilenen bir diplomat olarak öne çıkmıştır.

Lutfi Bey resmi görevin yanı sıra Liverpool'da bir hafîye gibi çalışarak Osmanlı Devleti ve İslâmiyet hakkında işitip gördüğü istihbari bilgileri raporlayarak Osmanlı sarayını bilgilendirmiştir. Osmanlı Devleti vatandaşlarının İngiltere'de sefil olduğunu, gayrimüslim tebaadan olan Ermenilerin Avrupa ve Amerika'ya kaçmakta olduğunu ve İngiltere halkının Müslümanlar aleyhindeki davranışları gibi olayları raporlarında detaylı anlatmıştır. Aynı zamanda İngiltere'nin siyasi ve sosyal olaylarını da inceleyerek uygulamış olduğu politikaları da raporlamıştır. Lutfi Bey, Liverpool'da

üç seneye yakın başşehbenderlik görevini yerine getirmiştir.

Lütfi Bey, Liverpool görevinin ardından Bükreş, Tahran ve Petersburg gibi Osmanlı sefaretlerinde çalıştıktan sonra tekrar başşehbender sıfatıyla Barselona ve Peşte'de görev yapmıştır. Yaklaşık çeyrek asırlık yurt dışı görevlerine başladığı yer olan Peşte'de başşehbender olarak sonlandıran Lütfi Bey, Osmanlı hariciyesinde önemli bir diplomat olarak yer edinmiştir. Bu görevlerinin ardından Osmanlı sarayında başmâbeynci olarak Sultan V. Mehmed Reşad ve Sultan VI. Mehmed (Vahdettin) dönemlerinde çalışmıştır. II. Meşrutiyet ile yenileşmeye ihtiyaç duyulan saray için uluslararası ilişkilerde aktif şekilde çalışması, yabancı dilleri bilmesi ve Avrupa saraylarını yakından tanıyarak teşrifat usullerine olan hakimiyeti sayesinde Lütfi Bey uygun görülmüştür. Kendisini saray adamı olarak görmemesine rağmen, iki padişah döneminde yapmış olduğu başmâbeyncilik görevlerini layıkıyla yerine getirmiştir. İlk başmâbeyncilik görevine atandıktan sonra çevresinde Lütfi Simavi olarak tanınmaya başlamıştır.

Lütfi Bey, başmâbeyncilik görevine atanmasıyla kendisini İstanbul'un siyasi mücadelesi ve politik oyunlarının içerisinde bulmuştur. Bu durum Lütfi Bey'in bedenen ve zihnen yorulmasına neden olduğu için hava değişimi için Berlin'e giderek iyileşmeye çalışmıştır. Berlin'de parası bittikten sonra ülkesine dönen Lütfi Bey, hayatının geri kalanını sakin bir şekilde geçirmiştir. 8 Mayıs 1933 tarihinde yaşlılığın verdiği yorgunlukla kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Simavi ailesinin soyundan Lütfi Bey'in ağabeyi Halil Hamdi Bey'in oğlu ve aynı zamanda Hürriyet gazetesinin kurucusu olan Sedat Simavi'nin torunları günümüzde devam etmektedir.

Diplomat ve saray adamı olmanın yanı sıra yazdığı eserler ile Osmanlı Tarihi hakkında ışık tutan bir yazar da olmuştur. Yaklaşık 25 yıllık yurt dışı memuriyetlerinde bulunmasının sağladığı tecrübe ile *Siyaset-i Hariciye* eserini yazan Lütfi Bey, hariciye mesleğindeki genç diplomatlara rehber niteliğinde yardımcı bir eser oluşturmuştur. Bu eser, dönemin hariciye ve diplomaside uygulanan usullerin öğrenilmesi açısından önem arz etmektedir. Başmâbeynci olarak görev yaptığı dönemlerini anlattığı *Sultan Mehmed Reşad ve Halefinin Sarayında Gördüklerim* adlı hatıratı, Osmanlı Devleti'nin son dönemine yakın tanıklık etmesiyle dönemine ışık tutan önemli bir eserdir. Yurt dışı görevleri ve başmâbeyncilik görevlerinde edindiği bilgilerle kaleme aldığı

Teşfirîfât ve Âdâb-ı Muâşeret adlı eseri, Osmanlı Devleti'nin kültürel yapısını batı ile mukayeseli bir şekilde oluşturması dönemin sosyal ve kültürel yapısını anlatan bir eser olarak önem taşımaktadır. Lütî Bey, Osmanlı Devleti'nin parlamenter sistemine geçişini sağlayan olayları şahsi görüşlerini de belirterek anlattığı *Devr-i İnkilâb* adlı eseri ise I. Meşrutiyet dönemine ışık tutmaktadır.

İsmail Lütî Bey, Liverpool Başşehbenderliği döneminde Liverpool İslâm Cemiyeti'nin İngiltere nezdinde karşılaşmış olduğu problemleri, diplomatik yollarla kurmuş olduğu iç ve dış bağlantılar sayesinde çözüme kavuşturmuştur. Aynı zamanda bu cemiyetin yapmış olduğu faaliyetleri de gözlemleyerek Sultan II. Abdülhamid ve Hariciye Nezareti'nin bilgilenmesini sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden Ermeniler ile İngiltere'de parasız kalan Osmanlı gemicilerin sorunlarına pratik çözümler üretmesi uluslararası ilişkilerdeki kabiliyetini göstermiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı hariciye memuru olan Lütî Bey, uluslararası münasebetlerde diplomasiyi etkili bir şekilde kullanan dönemin önemli bir diplomatı olmuştur.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

A- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Şehbenderlik Defterleri (A. DVNS. ŞHB.
d)
Nr: 1

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO)
Nr: 251/18776

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)
Nr: 99/40; 1858/17; 2022/44

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defteri (DH. SAİD)
Nr: 71/211

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.d)
Nr: 22/105; 1/383

Dahiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdaresi Memurin (DH. SAİD. MEM)
Nr: 16/5

Hazine-i Hâssa Sicil-i Ahval İdaresi (HH. SAİD. MEM)
Nr: 33/18

Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR. 3)
Nr: 380/140; 384/32; 384/47; 384/51; 386/61

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS)
Nr: 2/4

Hariciye Nezâreti Tahrirat (HR. TH)
Nr: 107/86; 109/54; 133/86

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO)

Nr: 47/121; 65/45; 65/46; 65/69; 66/22; 348/19; 348/60; 346/71; 346/72; 346/73; 346/86; 346/91

Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT)

Nr: 14/233

İrade Dahiliye (İ. DH)

Nr: 1179/92210; 1219/95411; 1264/99346; 1474/64

İrade Dosya Usulü (İ. DUİT)

Nr: 49/86; 55/43; 55/48

İrade Hariciye (İ. HR)

Nr: 343/20; 311; 19878; 321/20704; 343/52; 343/53; 411/18

İrade Maliye (İ. ML)

Nr: 84/34

İrade Taltifat (İ. TAL)

Nr: 461/66; 463/24; 463/30; 463/31

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Nr: 212/110

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)

Nr: 2626/34

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS)

Nr: 24/5; 240/73; 253/140; 256/87; 271/36

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)

Nr: 48/11; 64/7; 78/69

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ)

Nr: 24/11

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)

Nr: 12/23; 12/28; 13/88; 14/95; 14/96; 14/116; 16/39

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. HR)

Nr: 13/88; 15/18

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM)

Nr: 21/11; 21/16; 21/57; 23/3

**B- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer Nr: 50. 24. 2.

II- Salnameler

Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1318

Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1320

III- Süreli Yayınlar

Cumhuriyet, (9 Mayıs 1933)

Cumhuriyet, (10 Mayıs 1933)

Resimli Gazete (7 Şubat 1925)

The Crescent (2 Ocak 1895)

The Islamic World (Kasım 1896)

IV- Araştırma ve İncelemeler

ACAR, Kezban (2004), “Osmanlı Devleti ve Rusya’nın Yahudi Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 12, s. 1-17.

AKPINAR, Mahmut (2001), *Osmanlı Devleti’nde Şehbenderlik Müessesesi* (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKPINAR, Mahmut (2014), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hariciye Nezareti’nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, s.59-85.

AKPINAR, Mahmut (2017), “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XLI/2, s. 127-144.

- AKYILDIZ, Ali (2003), “Mâbeyn-i Hümayun”, *DİA*, XXVII, s. 283-286.
- AKYILDIZ, Ali (2013), “Yûsuf İzzeddin Efendi”, *DİA*, XLIV, s. 13-16.
- ALKAN, Ahmet Turan (2013), *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ALPTEKİN, Çoşkun (2002), “Adakale”, *DİA*, I, s. 340-341.
- ANSARI, Humayun (2004), *The Infidel Within': Muslims in Britain since 1800*, London: C. Hurst & Co. Publishers.
- ARMAOĞLU, Fahir (1997), *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARTUK, İbrahim (2007), “Nişan”, *DİA*, XXXIII, s. 154-156.
- AYBAY, Rona (2009), *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYDIN, Mahir (1994), “Doksanüç Harbi”, *DİA*, IX, s. 498-499.
- BAĞIŞ, Ali İhsan (1983), *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar – Beratlı Tüccarlar – Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- BARUTÇU, İrem (2012), *Babîâli Tanrıları Simavi Ailesi*, İstanbul: Destek Yayınları.
- BAYRAM, Aydın (2017), “Osmanlı’nın Britanya’daki İlk ve Tek Şeyhülislâmı Abdullah Quilliam ve Liverpool İslâm Enstitüsü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 42, s. 163-194.
- BERKES, Niyazi (2012), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BEYDİLLİ, Kemal (2013), “Viyana”, *DİA*, XLIII, s. 113-119.
- BİRİNCİ, Ali (2012), *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- BOLAT, Mahmut (2014), “1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/1, s. 16-28.
- ÇETİN, Atilla (1997), “Halil Rıfat Paşa”, *DİA*, XV, s. 327-328.
- ÇİFTÇİ, Muhammed Recai (2016), “Abdullah Quilliam”, *DİA*, ek-1 (a-k), s. 11-13.

EMECEN, Feridun (1991), “Bâlâ”, *DİA*, IV, s. 554.

EYİĞÜN, Erol (2017), “Osmanlı’dan Günümüze İntikal Eden Üsküdar Sıbyan Mektepleri”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, Bildiriler III, s. 13-32.

FINDLEY, Carter V. (1997), “Hariciye Nezareti”, *DİA*, XVI, s. 178-180.

FINDLEY, Carter V. (2014), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıâli, 1789-1922*, çev. Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

FINDLEY, Carter V. (2016), *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GİRGİN, Kemal (2005), *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, İstanbul: Adam Yayınları.

GÖKBİLGİN, Mustafa Tayyib (1967), “Konsolos”, *İA*, VI, s. 836-840.

HALAÇOĞLU, Ahmet (2003), “İngiliz Konsolosu Longworth’a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, *Belleten*, LXVII/250, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HANİOĞLU, M. Şükrü (1988), “Abdullah Cevdet”, *DİA*, I, s. 90-93.

HAS, Şükrü Selim (2000), “İngiltere -V.Ülkede İslâmiyet”, *DİA*, XXII, s. 307-310.

HUART, Clement I. (1961), “Bender”, *İA*, II, s. 515.

IŞIK, Zekeriya (2011), “19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 2, s. 45-61.

İPŞİRLİ, Mehmet (2006), “Mülâzemet”, *DİA*, XXXI, s. 537-539.

KANAT, Sedat (Kasım 2017), “II.Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn’un Başlıca Fonksiyonları”, *Akademik Matbuat*, I/I, s. 72-94.

KARACA, Filiz (2018), “İmtiyaz Madalyası”, *DİA*, XXII, s. 240-242.

KARACA, Taha Niyazi (2004), *Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa’nın Anıları (İbret)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

KARAL, Enver Ziya (1983), *Osmanlı Tarihi (1789-1856)*, V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARAL, Enver Ziya (2011), *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KOCABAŞOĞLU, Uygur (2004), *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

KODAMAN, Bayram – ÜNAL, Mehmet Ali (1996), *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KOLAY, Arif (2017), “II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVII/1, s. 193-214.

KURAN,ERCÜMEND (1961), “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerin Rolü”, VI. *Türk Tarih Kongresi*, s. 489-496.

KURAN,ERCÜMEND (1968), *Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faâliyetleri 1793-1821*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

KÜÇÜK, Cevdet (2003), “Mehmed VI”, *DİA*, XXVIII, s. 422-430.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (2006) “Mürur Tezkiresi”, *DİA*, XXXII, s. 60-61.

LEWIS, Bernard (2008), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, İstanbul: Arkadaş Yayınları.

LEWIS, Philip (1994), *Islamic Britain Religion, Politics and Identity among British Muslims*, London: I.B. Tauris Publishers.

MICHEL, Frere Angel (2002), *Saint Joseph’in Öyküsü I (1870-1923)*, çev. Demir Alp Serezli, İstanbul: Saint Joseph Lisesi Eğitim Vakfı Yayınları.

NAGATA, Yuzo (2001), “Japonya – IV.Ülkede İslâm ve Şarkiyat Çalışmaları”, *DİA*, XXIII, s. 575-576.

ÖZCAN, Abdülkadir (2007), “Pasarofça Antlaşması”, *DİA*, XXXIV, s. 177-181.

ÖZCAN, Azmi (2018), “Saffet Mehmed Esad Paşa”, *DİA*, XXXV, s. 467-469.

ÖZCAN, Uğur – TEMİZER, Abidin (2015), *Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Karadağ’da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZEL, Sabahattin (2002), “Tuna’da Bir Türk Adası Adakale”, *İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, s. 227-250.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PAKALIN, Mehmet Zeki (2008), *Sicill-i Osmani Zeyli*, VIII, haz. Ayhan Afşin Ünal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

PAKALIN, Mehmet Zeki (2009), *Sicill-i Osmani Zeyli*, XVIII, haz. Ali Aktan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

PAKER, Esat Cemal (2001), *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

QUILLIAM, Abdullah (1889), *The Faith of Islam*, Liverpool: T. Dobb & Co. General Printers.

QUILLIAM, Abdullah (1895, 2 Ocak), “Liverpool Moslem College”, *The Crescent*, s. 10.

SANDER, Oral (1989), *Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918’e*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

SAVAŞ, Ali İbrahim (1999), *Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefâretnâmesi*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.

SAVAŞ, Ali İbrahim (2002), “Konsolos”, *DİA*, XXVI, s. 178-180.

SEZEN, Tahir (2006), *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

SİMAVİ, Lütî (1913 R. 1329), *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul: Matbaa-i İctihad.

SİMAVİ, Lütî (1920 R. 1336), *Devr-i İnkilâb*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

SİMAVİ, Lütî (1925, 7 Şubat), “Şair-i Azam Abdülhak Hâmid Bey Efendiye Dair Bazı Hâtırat”, *Resimli Gazete*, s. 2.

SİMAVİ, Lütî (1925 R. 1341), *Siyaset-i Hariciye*, İstanbul: Âmedi Matbaası.

SİMAVİ, Lütî (1926), *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul: Marifet Matbaası.

SİMAVİ, Lütî (2007), *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, haz. Sevdâ Şakar, İstanbul: Şehir Yayınları.

SİMAVİ, Lütî (2010), *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*, haz. Fatih Tetik, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı.

SOYSAL, İsmail (1999), “Umûr-ı Hariciye Nezâretinin Kurulması (1836)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1997, s. 71-78.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemal (1950), *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene 1892-1922*, I, İstanbul: Şaka Matbaası.

ŞANAL, Mustafa (2003), “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 14, s. 149-168.

TANDOĞAN, Muhammed (2013), *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TEKE, Yusuf (2014), “*William Henry Abdullah Quilliam’ın Pan-İslamist (İslam Birliği) Faaliyetleri 1891-1908* (Yüksek Lisans Tezi)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları.

TETİK, Fatih (Mart 2013), “Başmabeynci Lütü Simavi’nin Gözünden Osmanlı Son Dönem Âdâb ve Teşrifat Anlayışı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sy. 231, s. 22-29.

TOSUN, Murat Dursun (2017), *Halil Rıfat Paşa (1828-1901)*, İstanbul: Rıhtım Dijital Baskı Yayınları.

TUNCER, Hadiye – TUNCER, Hüner (1997), *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Ankara: Ümit Yayınları.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Görüp İştittiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UNAT, Faik Reşit (1968), *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya (2008), *Kırk Yıl*, İstanbul: Özgür Yayınları.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya (2012), *Saray ve Ötesi*, İstanbul: Özgür Yayınları.

UYANIK, Necmi (2007), “Bir Devrin Gizli Çehresi: M.Razi Yalkın ve Eserleri Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy. 17, s. 179-208.

UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı (1988), *Osmanlı Tarihi*, IV/1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2013), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

WASTI, Syed Tanvir (1996), “The Last Chroniclers of The Mabeyn”, *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, ed. Syliva Kedourie, London, s. 1-29.

WOODS, Henry Felix (1976), *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl) 1869-1909*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (2002), “XVII.Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, *Türkler Ansiklopedisi*, XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 479-511.

ZİNCİRKIRAN, Necati (1994), *Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu*, İstanbul: Gençlik Yayınları.

ZURCHER, Erik Jan (2008), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

V- Lügatler

DEVELİOĞLU, Ferit (2015), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

OLGUN İbrahim – DRAHŞAN, Cemşit (1984), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Elhan Kitabevi Yayınları.

SALAHİ, Mehmed (1911), *Kamus-ı Osmani*, İstanbul: Kanaat Matbaası.

SAMİ, Şemseddin (2015), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

VI- Online Kaynaklar

İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi (e-arşiv), 13.08.2018 tarihinde Taha Toros Arşivi: belge no: 001570446009, <http://hdl.handle.net/11498/19653> adresinden alındı.

İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi (e-arşiv), 20.09.2018 tarihinde Taha Toros Arşivi: belge no: 001570446009, <http://hdl.handle.net/11498/19653> adresinden alındı.

İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi (e-arşiv), 23.10.2018 tarihinde Taha Toros Arşivi: belge no: 001570446009, <http://hdl.handle.net/11498/19653> adresinden alındı.

ANSARI, Humayun, 27.03.2019 tarihinde “Burying the dead: making Muslim space in Britain”, Historical Research: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2281.2007.00432.x>, adresinden alındı.

SERBESTOĞLU, İbrahim, 16.04.2019 tarihinde “19. yüzyılda Filistin’de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi”, International Journal of History: <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151210980.pdf>, adresinden alındı.

TEKİN, Kemal Hakan, 12.02.2019 tarihinde “Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2420> adresinden alındı.

EKLER

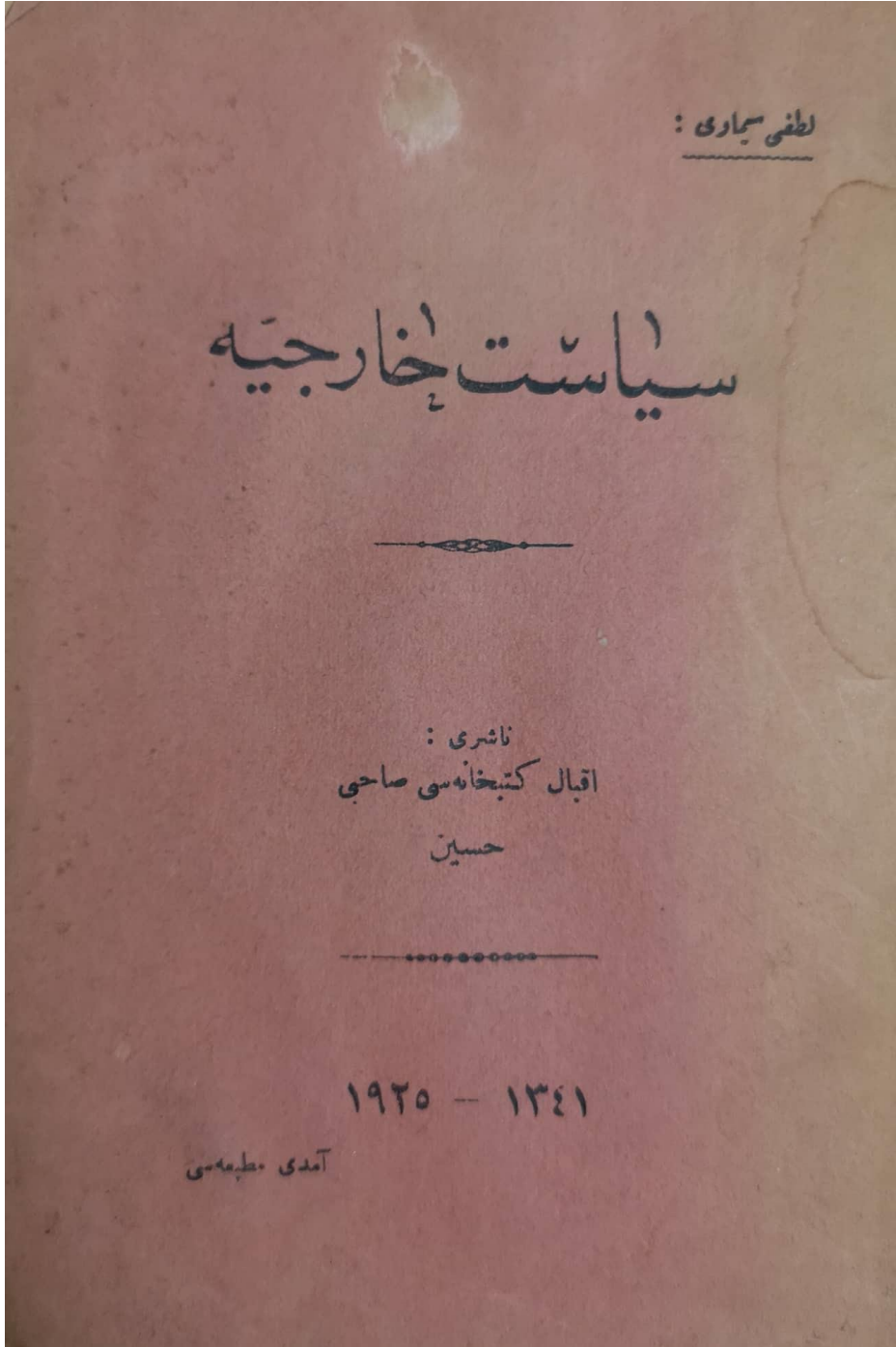
EK-1: İsmail Lutfi (Simavi) Bey'in başmâbeyncilik yaptığı yıllara ait fotoğrafı.

(İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi (e-arşiv), Taha Toros Arşivi, belge no: 001504740006, kalıcı link: <http://hdl.handle.net/11498/19651>, erişim tarihi: 01.05.2019)

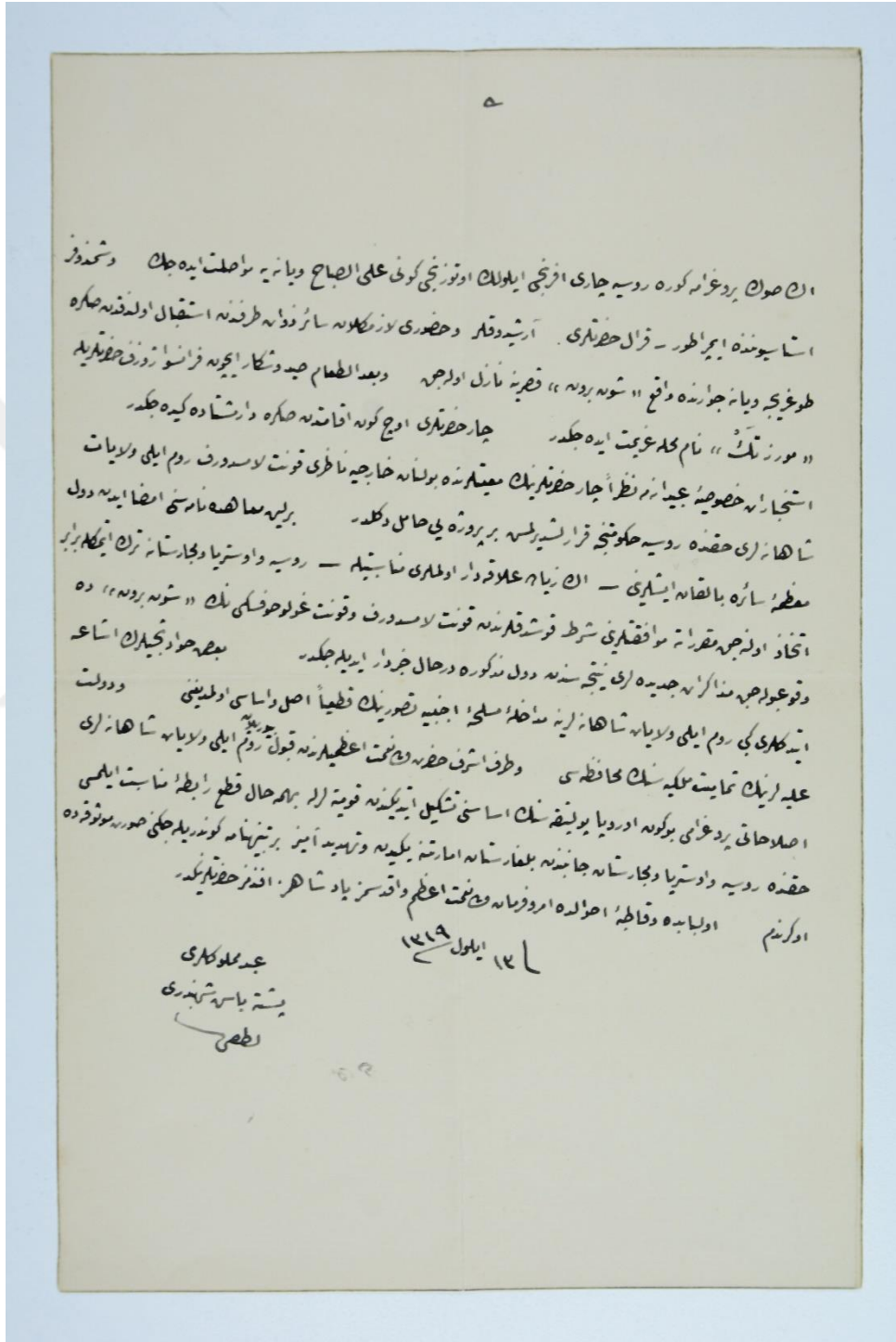

EK- 2: Lütfi Simavi'nin 1925 yılında çıkardığı Siyaset-i Hariciye adlı eserinin kapağı.

(Lütfi Simavi, “Siyaset-i Hariciye”, Âmedi Matbaası, İstanbul 1925 (R. 1341)

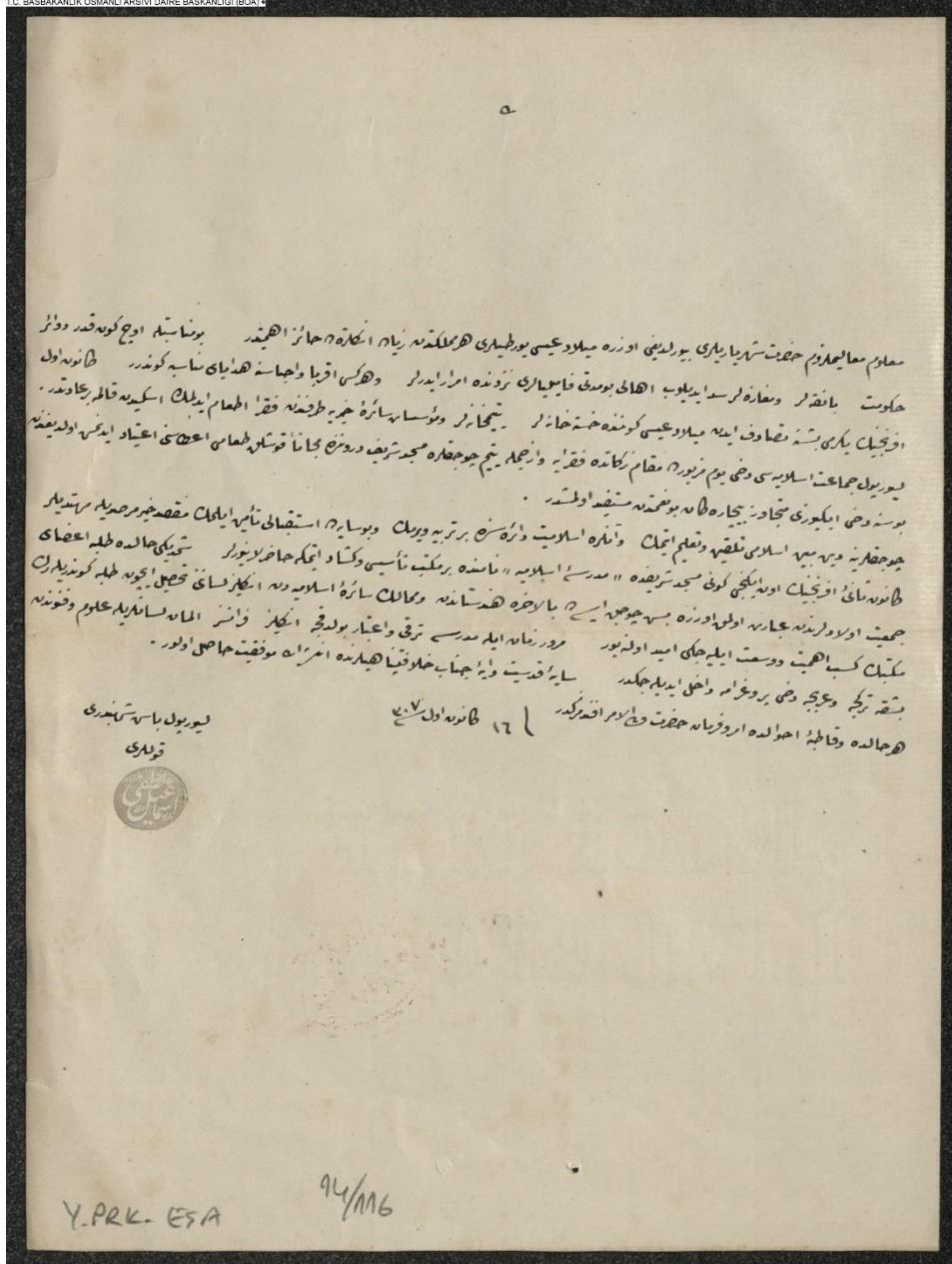

(BOA, HSD. AFT, 14/233)

EK-6: Liverpool Başşehbenderi İsmail Lütfi'nin Liverpool'da açılacak olan İslâm
okulu hakkındaki raporu.

(BOA, Y. PRK. EŞA, 14/116)

Y.PRK.EŞA.00014.00116.001

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında İstanbul Kadıköy’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul’da tamamladı. Lisans eğitimine 2011 yılında Beykent Üniversitesi Tarih Bölümü’nde başlayıp 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü’ne yatay geçiş yaptı. 2015 yılında lisans eğitiminden mezun olduktan sonra aynı senenin eylül ayında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı’nda lisansüstü eğitime başladı. Osmanlı Tarihi, Hariciye Nezareti ve dış ilişkiler, XIX. yüzyıl Osmanlı belgeleri ve kaynakları üzerine çalışmaktadır.

